9

Gheorghe-Florin Ghețău
Alina Bratu
Olenca-Georgiana Ghețău
Adriana Radu
Roxana-Gabriela Szakacs

Manual pentru clasa a IX-a

Istorie. Istorie universală

TRUNCHI COMUN (TC)

filiera teoretică
profilul real;
toate specializările

filiera tehnologică
toate profilurile;
toate calificările profesionale

filiera vocațională
toate profilurile;
toate specializările

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

EDITURA PARALELA 45
EDUCAȚIONAL

Acest manual școlar este proprietatea Ministerului Educației și Cercetării.

Acest manual școlar este realizat în conformitate cu Programa școlară aprobată prin Ordinul ministrului educației și cercetării nr. 6930/19.12.2025.

119 – număr unic de telefon la nivel național pentru cazurile de abuz împotriva copiilor

116.111 – numărul de telefon de asistență pentru copii

9

Gheorghe-Florin Ghețău
Alina Bratu
Olenca-Georgiana Ghețău
Adriana Radu
Roxana-Gabriela Szakacs

Manual pentru clasa a IX-a

Istorie. Istorie universală

TRUNCHI COMUN (TC)

filiera teoretică
profilul real;
toate specializările

filiera tehnologică
toate profilurile;
toate calificările profesionale

filiera vocațională
toate profilurile;
toate specializările

MINISTERUL EDUCAȚIEI ȘI CERCETĂRII

Editura Paralela 45

Editura Paralela 45

Manualul a fost aprobat prin Ordinul ministrului educației și cercetării nr. 5779/09.10.2026.
Manualul este distribuit elevilor în mod gratuit, atât în format tipărit, cât și în format digital.

ACEST MANUAL A FOST FOLOSIT DE:						
Anul	Numele elevului care a primit manualul	Clasa	Școala	Anul școlar	Starea manualului*	
					la primire	la returnare
1.						
2.						
3.						
4.						
5.						
6.						
7.						
8.						

* Starea manualului se va înscrie folosind termenii: *nou, bun, îngrijit, nesatisfăcător, deteriorat*.
Cadrele didactice vor controla dacă numele elevului este scris corect.
Elevii nu trebuie să facă niciun fel de însemnări pe manual.

Referenți științifici:
Conf. univ. dr. Vițalaru Adrian, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași
Prof. grad I dr. Ionescu Sorin Gabriel, Colegiul Național Bănățean, Timișoara

ISBN 978-973-47-4515-9

Director de producție editorială: Ionuț Burcioiu
Redactare: Maria-Magdalena Trandafir
Tehnoredactare: Monica Bîrlodeanu
Design copertă: Mirona Pintilie
Pregătire de tipar: Marius Badea

Credite foto: Imaginile a căror sursă nu a fost menționată au fost preluate de pe: shutterstock.com, dreamstime.com, wikipedia.org, commons.wikimedia.org.
AMII statice și interactive: Editura Paralela 45
AMII animate: Andrei Gunesch
Variantă digitală: Editsoft & Services

Copyright © Editura Paralela 45, 2026
Prezenta lucrare folosește denumiri ce constituie mărci înregistrate,
iar conținutul este protejat de legislația privind dreptul de proprietate intelectuală.

COMENZI – CARTEA PRIN POȘTĂ
EDITURA PARALELA 45
Bulevardul Republicii, nr. 148, Clădirea C1, etaj 4, Pitești,
jud. Argeș, cod 110177
Tel.: 0248 633 130; 0753 040 444; 0721 247 918
Tel./fax: 0248 214 533; 0248 631 439; 0248 631 492
E-mail: comenzi@edituraparalela45.ro

www.edituraparalela45.ro

Deșteaptă-te, române!

Versuri: Andrei Mureșanu
Muzica: Anton Pann

Deșteaptă-te, române, din somnul cel de moarte,
În care te-adânciră barbarii de tirani!
Acum ori niciodată croiește-ţi altă soarte,
La care să se-nchine și cruzii tăi dușmani!

Acum ori niciodată să dăm dovezi la lume
Că-n aste mâni mai curge un sânge de roman,
Și că-n a noastre piepturi păstrăm cu fală-un nume
Triumfător în lupte, un nume de Traian!

Priviţi, măreţe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine,
Româna naţiune, ai voștri strănepoţi,
Cu braţele armate, cu focul vostru-n vine,
„Viaţă-n libertate ori moarte!" strigă toţi.

Preoţi, cu crucea-n frunte! căci oastea e creștină,
Deviza-i libertate și scopul ei preasfânt.
Murim mai bine-n luptă, cu glorie deplină,
Decât să fim sclavi iarăși în vechiul nost' pământ!

Cuprins

Competențe generale și specifice 5
Instrucțiuni de utilizare a manualului în format digital și tipărit 6
Recapitulare inițială 7
Evaluare inițială 8

Unitatea I: Laboratorul istoriei

Timp, spațiu istoric, concepte 9
Surse istorice 13
Recapitulare 16
Evaluare 16

Unitatea II: Zorii civilizației

Repere ale Preistoriei 17
Mesopotamia și Egiptul Antic. Structuri politice, societate și economie 20
Cultura Orientului Antic 23
Recapitulare 26
Evaluare 26

Unitatea III: Originile civilizației europene: modele politice și culturale în lumea greco-romană

Colonizarea greacă. Polisul și formele de guvernare – Atena și Sparta 27
Grecii între alianțe și războaie. Alexandru Macedon 31
Roma antică. De la Regalitate la Imperiu 35
Modele culturale în lumea greco-romană 39
Recapitulare 42
Evaluare 42

Unitatea IV: Geneza lumii medievale

Impactul marilor migrații. Europa Apuseană de la regatele germanice la Carol cel Mare 43
Imperiul Bizantin: instituții, religie și cultură 47
Islamul și expansiunea arabă 51
Recapitulare 54
Evaluare 54

Unitatea V: Credință, putere și cunoaștere în lumea medievală

Societate, mentalități și viață cotidiană. Lumea urbană 55
Biserica în Evul Mediu 59
Timpul marilor catedrale. Moștenirea culturală a Europei medievale 62
Evoluții politice: centralizarea statală 65
Declinul Evului Mediu: războaie, foamete, epidemii 69
Recapitulare 72
Evaluare 72

Unitatea VI: Lumea în mișcare. Tranziția spre modernitate

Cursa pentru mirodenii. Marile descoperiri geografice 73
Omul – măsura tuturor lucrurilor. Umanismul și Renașterea 76
Reforma religioasă și impactul asupra Europei 80
Statul sunt Eu! Absolutismul monarhic 83
Recapitulare 86
Evaluare 86

Recapitulare finală 87
Evaluare finală 88

Competențe generale și specifice

în conformitate cu Programa școlară pentru disciplina Istorie.
Istorie universală, Clasa a IX-a – Trunchi comun (TC),
aprobată prin ordinul ministrului educației și cercetării nr. 6930/19.12.2025

COMPETENȚE GENERALE (CG)	COMPETENȚE SPECIFICE (CS)
CG 1 – Analizarea evenimentelor și a proceselor istorice, folosind reperele de timp și spațiu, conceptele și limbajul specific istoriei, pentru a elabora explicații și interpretări argumentate	**CS 1.1** – Utilizarea reperelor de timp și spațiu în relatarea evenimentelor și a proceselor istorice din epocile studiate
	CS 1.2 – Explicarea relației cauză-efect într-o succesiune de evenimente și procese istorice
CG 2 – Formularea de argumente și judecăți de valoare folosind informațiile din surse care prezintă perspective multiple asupra evenimentelor și a proceselor istorice	**CS 2.1** – Recunoașterea tipurilor de surse istorice pentru a le valorifica în diverse contexte de viață
	CS 2.2 – Extragerea informațiilor din surse diferite pe baza unor repere istorice
CG 3 – Valorificarea experienței istorice și a diversității culturale pentru argumentarea atitudinilor civice	**CS 3.1** – Descrierea evoluției formelor de organizare politică în epoci istorice diferite
	CS 3.2 – Recunoașterea elementelor civice și culturale care contribuie la identitatea Europei contemporane
CG 4 – Utilizarea gândirii critice și a strategiilor de învățare autonomă, colaborativă și continuă folosind exemple din istorie	**CS 4.1** – Selectarea surselor necesare pentru prezentarea unui eveniment și/sau proces istoric
	CS 4.2 – Organizarea informațiilor din mai multe surse pentru realizarea unui proiect

Instrucțiuni de utilizare a manualului în format digital și tipărit

Varianta digitală a manualului cuprinde integral conținutul variantei tipărite și, în plus, o serie de activități multimedia interactive, care vor face învățarea mult mai plăcută și mai ușoară.

Simbolurile care indică activitățile multimedia interactive de învățare:

AMII static
Activarea acestui buton permite vizualizarea unor elemente grafice (imagini și informații din manual sau suplimentare).

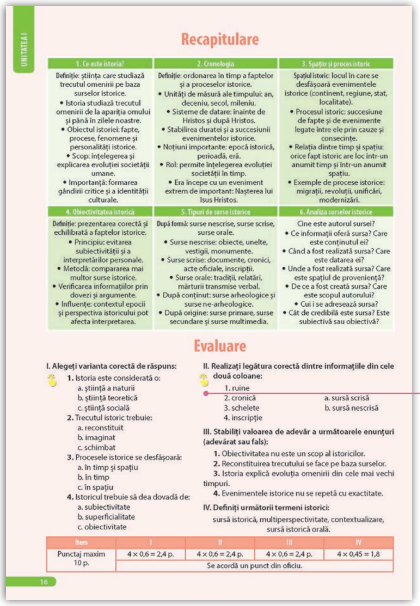
AMII animat
Activarea acestui buton permite vizualizarea unui filmuleț, pentru care se pot controla începerea/întreruperea (prin butonul Start/Pauză), volumul și maximizarea ecranului.

AMII interactiv
Activarea acestui buton permite vizualizarea unor secvențe educaționale cu grad înalt de interactivitate, la finalul cărora este dat un feedback imediat. Conținuturile marcate cu acest simbol pot fi de tipul: completare, trage și plasează, bifarea variantei corecte, asocierea unor termeni din mai multe coloane.

pentru activitate animată

pentru activitate statică

pentru activitate interactivă

«	– revine la prima pagină a manualului digital.
‹	– accesează pagina anterioară paginii curente.
»	– accesează ultima pagină a manualului digital.
›	– accesează pagina următoare paginii curente.
☰	– deschide cuprinsul manualului digital.
⊕	– mărește fereastra, pentru o vizualizare adecvată a elementelor de interes.
⊖	– micșorează pagina.
?	– oferă mai multe informații despre varianta digitală a manualului.

Recapitulare inițială

PREISTORIA		
• Preistoria este cea mai lungă perioadă din trecutul omenirii. • În mod convențional, a început odată cu apariția primilor oameni și s-a încheiat odată cu inventarea scrierii. • Prima formă de scriere a fost inventată de sumerieni spre sfârșitul mileniului al IV-lea î.H.	• Pornind de la materia primă utilizată pentru confecționarea armelor și a uneltelor, istoricii au împărțit Preistoria în două mari epoci: epoca pietrei și epoca metalelor. • Ambele epoci au mai multe subetape, iar cele mai utilizate reprezintă doar câteva dintre acestea.	• Epoca pietrei: paleolitic, mezolitic, neolitic. Epoca metalelor: epoca bronzului și epoca fierului. Pentru epoca pietrei, cele mai reprezentative culturi de pe teritoriul României sunt Cucuteni și Hamangia, iar pentru epoca metalelor, Cultura Sărata Monteoru.
ANTICHITATEA		
• În spațiul carpato-danubiano-pontic, Antichitatea a început în anul 513 î.H. • Atunci s-a produs un eveniment relatat de Herodot, ceea ce reprezintă prima știre scrisă despre geto-daci, ramura nordică a populațiilor tracice. • Este vorba despre campania regelui Darius contra sciților nord-pontici.	• Geto-dacii, ramura nordică a populațiilor tracice, apar în izvoarele antice fie ca geți, fie ca daci. Noi îi numim geto-daci pentru a evidenția legăturile culturale dintre triburile care alcătuiau această ramură. • Regatul geto-dac a fost creat de Burebista (82–44 î.H.).	• Decebal, ultimul rege al Daciei, a fost învins de Traian în două războaie (101–102, 105–106). Cea mai mare parte a Daciei a devenit provincie romană (106–271 d.H.). • În anul 271, împăratul Aurelian a retras armata și administrația, dar majoritatea daco-romanilor au rămas.
EVUL MEDIU		
• În istoria românilor, Evul Mediu a început, conform majorității opiniilor istoricilor, în anul 602, atunci când slavii au trecut masiv la sud de Dunăre, în Peninsula Balcanică. • Sinteza dintre daco-romani și slavi a dus la încheierea etnogenezei românești, cca în secolul al IX-lea d.H.	• Transilvania a fost cucerită de maghiari între secolele IX-XI. • La sud de Carpați, în secolul al XIV-lea, Basarab I (1310-1352) a întemeiat statul medieval Țara Românească. • La est de Carpați, voievodul maramureșean Bogdan a întemeiat Moldova, în același secol.	• Spre finele secolului al XIV-lea, Țara Românească și Moldova au intrat în aria de expansiune a otomanilor. • Voievozi precum Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Radu de la Afumați și Mihai Viteazul s-au opus expansiunii otomane, obținând o serie de succese.
EPOCA MODERNĂ		
• Epoca modernă, în cazul istoriei românilor, a început, cel mai probabil, în 1821, anul în care a avut loc, în Țara Românească, Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu. • După anul 1821, Principatele Române au intrat într-un proces accelerat de modernizare după model occidental.	• Războiul Crimeii (1853–1856) a internaționalizat „chestiunea românească”, ceea ce a permis unirea celor două Principate, în 1859, sub conducerea lui Alexandru I. Cuza. • În 1866, pe tronul României a fost adus prințul german Carol de Hohenzollern-Sigmaringen (1866–1914).	• România și-a obținut independența în 1878, după Războiul ruso-turc (1877–1878), la care a luat parte la cererea rușilor aflați în dificultate. • România a devenit regat în 1881. În 1918, s-a constituit România Mare prin unirea Basarabiei, a Bucovinei și a Transilvaniei cu „patria-mamă”.
EPOCA CONTEMPORANĂ		
• Epoca contemporană, în care ne găsim astăzi, a început în anul 1918. • Perioada dintre cele două războaie mondiale/perioada interbelică (1918–1939) a adus foarte multe transformări sub aspect economic, politic și cultural. • România Mare avea o suprafață de 295 049 km^2 și o populație, conform recensământului din 1930, de circa 18 057 028 de locuitori.	• Viața politică din perioada interbelică a fost dominată de două partide mari: PNL și PNȚ. • Au existat și alte partide politice, inclusiv extremiste, de dreapta (legionarii) sau de stânga (comuniștii). • România a cedat, la finele lunii iunie 1940, Basarabia și nordul Bucovinei către URSS, nordul Transilvaniei (Ungariei) și Cadrilaterul (Bulgariei) în 1940.	• România a intrat în război, la 22 iunie 1941, de partea Germaniei naziste, pentru a recupera teritoriile anexate de URSS în iunie 1940. • La 23 august 1944, România s-a alăturat Națiunilor Unite împotriva hitlerismului. • După 1944, URSS a impus României un sistem politic totalitar comunist, care s-a prăbușit abia în urma Revoluției din Decembrie 1989.

Evaluare inițială

I. Alegeți varianta corectă de răspuns:

1. Zeul suprem în religia politeistă a geto-dacilor era:
a. Bendis b. Gebeleizis c. Zalmoxis

2. Poporul român are origini:
a. germanice b. romanice c. fino-ugrice

3. Prima unire a celor trei țări române a fost realizată de domnul:
a. Mircea cel Bătrân b. Ștefan cel Mare c. Mihai Viteazul

4. România și-a proclamat independența față de Imperiul Otoman în anul:
a. 1859 b. 1877 c. 1881

5. Gheorghe Gheorghiu-Dej a condus România între anii:
a. 1948–1965 b. 1952–1965 c. 1965–1989

6. Regimul Nicolae Ceaușescu s-a prăbușit în:
a. Noiembrie 1989 b. Decembrie 1989 c. Ianuarie 1990

II. Realizați corespondența corectă dintre termenii din cele două coloane. Fiecare asociere se poate realiza o singură dată. Ex. 7-g

1. Traian	a. Republica Socialistă România
2. Vlad Țepeș	b. Primul Rege al României Mari
3. Dimitrie Cantemir	c. Domn al Moldovei
4. Ferdinand I	d. Domn al Țării Românești
5. Nicolae Ceaușescu	e. Cucerirea Daciei
6. Principele Carol	f. criza dinastică

III. Stabiliți dacă următoarele enunțuri sunt adevărate (A) sau false (F). Ex. 7-F

	A	F
1. Ion Antonescu a fost prim-ministru în intervalul 1940–1944.	☐	☐
2. La 23 august 1944, România a întors armele împotriva Germaniei naziste.	☐	☐
3. România a fost stat fondator al NATO (1949).	☐	☐
4. Regimul lui N. Ceaușescu este caracterizat de istorici drept național-comunist.	☐	☐
5. România a devenit stat membru NATO în anul 2004.	☐	☐
6. România a aderat la Uniunea Europeană în data de 1 ianuarie 2009.	☐	☐

IV. Alegeți coloana care conține doar date corecte.

Regatul României (1881-1947) a avut patru regi		
A	**B**	**C**
Carol I (1881–1914)	Carol I (1881–1918)	Carol I (1881–1914)
Ferdinand I (1914–1930)	Ferdinand I (1918–1927)	Ferdinand I (1914–1927)
Mihai I (1930–1940)	Mihai I (1927–1930, 1940–1947)	Mihai I (1927–1930, 1940–1947)
Carol al II-lea (1940–1947)	Carol al II-lea (1930–1940)	Carol al II-lea (1930–1940)

V. Realizați enunțuri corecte din punct de vedere istoric, utilizând următorii termeni:

Columnă, etnogeneză, voievodat, pașoptist, independență

Item	I	II	III	IV	V
Punctaj maxim 10 p.	6 × 0,4 = 2,4 p.	6 × 0,4 = 2,4 p.	6 × 0,4 = 2,4 p.	0,8 p.	5 × 0,2 = 1 p.
	Se acordă un punct din oficiu.				

Laboratorul istoriei

Unitatea I

Lecția 1 – Timp, spațiu istoric, concepte
Lecția 2 – Surse istorice

Recapitulare
Evaluare

Tabula Traiana, inscripție romană de la începutul sec. al II-lea d.H. (Serbia)

Lecția 1 Timp, spațiu istoric, concepte

Ce este istoria?

Istoria este știința **(Fig. 1)** care studiază trecutul omenirii, din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre, pe baza analizei critice a izvoarelor istorice, pentru a reconstitui, înțelege și interpreta evoluția acesteia în timp și spațiu.

Dicționar

antropologia: știința care studiază omul, originea, evoluția și cultura sa.

Științe ale naturii	Științe sociale	Științe teoretice
Studiază natura și legile ei.	Studiază societatea și omul ca ființă socială.	Lucrează cu modele abstracte și raționamente logice.
Exemple: Fizica, Chimia, Biologia, Geografia fizică, Astronomia	*Exemple:* Istoria, Geografia umană, Psihologia, Sociologia, Economia, Științele politice, **Antropologia**	*Exemple:* Matematica, Logica, Informatica teoretică

Fig. 1. Cele trei categorii de științe

Cronologie

Prin cronologie înțelegem ordonarea evenimentelor istorice în timp **(Fig. 3)**, în ordinea în care acestea s-au produs, de la cele mai vechi până la cele mai noi. Nu putem studia Epoca contemporană înaintea Preistoriei **(Fig. 2, 4)**, deoarece acest lucru nu ar avea logică. Istoria trebuie studiată într-o ordine sau succesiune evenimențială pentru a avea sens, fiindcă prezentul este rezultatul trecutului și nu invers.

Preistoria
Antichitatea
Evul Mediu
Epoca Modernă
Epoca Contemporană

Fig. 2. Cele cinci epoci

Luna	min. 28 – max. 31 zile
Anul	12 luni
Deceniul	10 ani
Secolul	100 de ani
Mileniul	1000 de ani

Fig. 3. Unități de măsurare a timpului

Era de dinainte de Hristos (î.H.)
1 î.H
Nu există anul 0
1 d.H.
Era de după Hristos (d.H.)

Fig. 4. Cele două ere

Pe de altă parte, termenul „cronologie" se referă și la o știință auxiliară a istoriei. Istoricii beneficiază de sprijinul unor specialiști care studiază anumite aspecte punctuale ce țin de înțelegerea trecutului. Obiectul lor de studiu constituie ceea ce numim o știință auxiliară **(Fig. 5)**, care se subsumează unei științe consacrate; în acest caz, este vorba despre istorie. Astfel, cronologia are atât un rol metodologic, cât și unul științific.

Nr.	Știința auxiliară	Obiectul de studiu	Rol în cercetarea istorică
1	Arheologia	Vestigii materiale ale activității umane	Reconstituie viața oamenilor, mai ales în epocile fără izvoare scrise.
2	Cronologia	Datarea și ordonarea evenimentelor în timp	Stabilește succesiunea faptelor istorice. Transformă și corelează sistemele vechi de măsurare a timpului (calendare, ere, moduri de datare) cu sistemul cronologic actual.
3	Epigrafia	Inscripțiile realizate pe suporturi dure, precum piatră, metal, ceramică	Oferă informații directe despre epoci vechi.
4	Genealogia	Relații de rudenie și filiație	Clarifică succesiuni dinastice și structuri sociale.
5	Heraldica	Steme și blazoane	Identifică familii, instituții și simboluri ale puterii.
6	Numismatica	Monedele și medaliile	Oferă date economice, politice și cronologice. Medalistica este o ramură a numismaticii.
7	Toponimia	Nume de locuri	Evidențiază continuități istorice și influențe culturale.

Fig. 5. Cele mai importante științe auxiliare ale istoriei

Proces istoric

Un eveniment istoric este un fapt punctual, limitat în timp și spațiu, de exemplu, o bătălie sau o catastrofă naturală. Așadar, Bătălia de la Vaslui, din 10 ianuarie 1475, sau distrugerea orașului roman Pompei, în urma erupției vulcanului Vezuviu (79 d.H.), sunt evenimente istorice.

Un proces istoric, în schimb, este o succesiune de evenimente, fapte și transformări între care există legături de cauzalitate și care se desfășoară pe o perioadă îndelungată de timp, producând schimbări importante în evoluția unei societăți. Pentru clarificare, putem spune că Marea colonizare greacă, de pildă, despre care ați învățat în clasa a V-a, a fost un proces istoric.

Spațiu istoric

Spațiul istoric reprezintă cadrul geografic în care se desfășoară evenimentele și procesele istorice, fiind modelat de comunitățile umane care trăiesc acolo. Așezările umane și activitățile economice, adică interacțiunea dintre om și mediu, își pun amprenta asupra spațiului istoric. Schimbările climatice la care asistăm astăzi, la nivel planetar, permit o înțelegere mai clară a acestui aspect.

Spațiu cultural/de civilizație

Spațiul cultural sau de civilizație reprezintă cadrul în care se manifestă elementele specifice unei comunități umane, precum limba, religia, tradițiile, valorile și mentalitățile. Acest spațiu nu se suprapune întotdeauna cu granițele politice sau administrative, deoarece elementele culturale pot depăși limitele unui stat. Să luăm drept exemplu poporul român. Comunități românești nu există doar pe teritoriul României, ci și pe teritoriul unor țări vecine, precum Ucraina, Ungaria, Serbia și Bulgaria. Prin urmare, un spațiu de civilizație poate cuprinde mai multe teritorii și populații, unite prin trăsături culturale comune.

Cauzalitate

Un element extrem de important atunci când vine vorba despre studierea istoriei este cauzalitatea. Orice eveniment istoric are mai multe cauze, dar, la rândul său, poate fi una dintre cauzele producerii unui alt eveniment istoric. Identificarea cauzelor și a efectelor este o sarcină dificilă și de mare însemnătate pentru înțelegerea trecutului.

Istoricul trebuie să fie atent pentru a identifica cele mai importante cauze și efecte și să nu

confunde succesiunea cu cauzalitatea. Altfel spus, dacă două evenimente apar pe scena istoriei în mod succesiv, în același spațiu istoric, acest lucru nu înseamnă automat că primul este cauza, iar cel de-al doilea, efectul. Istoricul trebuie să dispună de dovezi concrete care să indice existența unei relații de cauzalitate între două evenimente istorice și, dacă are aceste dovezi, să folosească un limbaj adecvat pentru a descrie această relație cauzală.

Deseori se vorbește despre faptul că „istoria se repetă", ceea ce nu este tocmai corect. Prin repetiție înțelegem producerea aceluiași eveniment încă o dată, în aceleași condiții, lucru care nu se poate întâmpla pentru simplul fapt că nu pot exista, la o dată ulterioară, exact aceleași condiții care au produs un eveniment din trecut. Istoria nu se repetă, ci, am putea spune, cu mai multă acuratețe, că ea „face rime", ceea ce înseamnă că, în anumite privințe, două evenimente istorice sunt similare și pot fi trasate paralele între acestea. Însă repetarea unui eveniment istoric, în forma sa consacrată, nu este posibilă.

Multiperspectivitate

Multiperspectivitatea este o cerință obligatorie pentru cel care studiază istoria. Oamenii percep în mod diferit un eveniment istoric **(Fig. 6)**. De aceea, o singură perspectivă sau chiar câteva nu sunt suficiente pentru a formula un punct de vedere avizat asupra a ceea ce s-a întâmplat. Perspectiva unui participant la Revoluția română din decembrie 1989, de exemplu, nu este suficientă pentru a explica pe deplin desfășurarea și semnificația acestui eveniment.

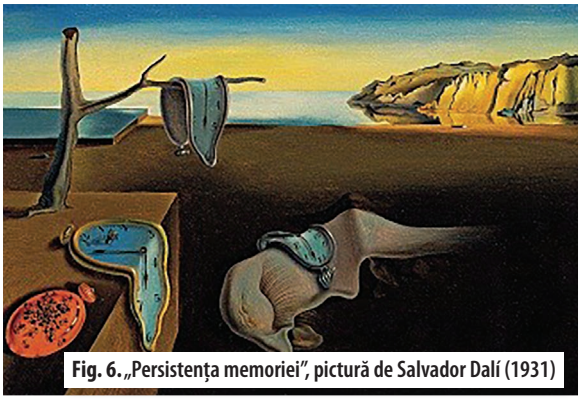

Fig. 6. „Persistența memoriei", pictură de Salvador Dalí (1931)

O perspectivă este influențată puternic de educația unei persoane, de statutul său social, de rolul jucat în producerea evenimentului, dar și de mentalitate și interese. Din acest motiv, analizarea evenimentelor din perspectiva mai multor actori implicați este obligatorie, deoarece ne apropie de obiectivitatea științifică.

Obiectivitatea

După cum am spus, istoria este o știință specială. Nu putem vedea cu ochii noștri, de exemplu, Primul Război Mondial **(Fig. 7)**, fapt pentru care trebuie să ne bazăm pe ceea ce ne transmit sursele istorice. Însă informațiile furnizate de sursele istorice trebuie analizate critic înainte de a fi utilizate, iar istoricul trebuie să facă abstracție de prejudecățile și influențele ideologice ale epocii sale.

Cu alte cuvinte, istoricul trebuie să se apropie de obiectivitate pe cât posibil. Obiectivitatea absolută nu există; ea este un ideal spre care tindem, dar care nu poate fi atins în științele sociale. Cu toate acestea, putem obține informații exacte, chiar dacă nu complete, despre trecut. De altfel, chiar și în cazul științelor naturii, obiectivitatea nu este absolută, precum suntem tentați să credem.

Fig. 7. Trupe americane din Primul Război Mondial (1918)

Mai trebuie precizat un aspect: în cazul istoriei, mai mult decât în cazul altor științe, apar noi surse istorice, iar cele existente pot fi interpretate într-o manieră diferită, fapt care ne poate modifica percepția asupra trecutului. Acest lucru nu înseamnă că ceea ce am știut până atunci a fost fals, ci că ceea ce știm acum este mai aproape de ceea ce s-a întâmplat în realitate.

De altfel, și în cazul științelor naturii au existat descoperiri care au schimbat radical modul de înțelegere a universului. O scurtă incursiune în istoria fizicii poate clarifica acest aspect.

Aplicații:

I. Citiți cu atenție sursele din tabelul de mai jos și răspundeți, pe caiet, la următoarele cerințe:

Crt.	Citat	Autor	Sursă
A	„Sensul istoriei nu se revelează în trecut, ci în viitor."	Nikolai Berdiaev	*Sensul istoriei*
B	„Civilizațiile mor prin sinucidere, nu prin crimă."	Arnold J. Toynbee	*Studiu asupra istoriei*
C	„Cei care nu-și amintesc trecutul sunt condamnați să-l repete."	George Santayana	*Viața rațiunii: fazele progresului uman*
D	„Un singur martor nu este niciun martor."	-	*Dicton latin*
E	„De aici mi-am propus să transmit pe scurt câteva lucruri (...), *fără ură și fără părtinire*, ale căror motive le țin departe de mine."	Tacitus	*Anale*

1. Identificați sursa care exprimă o viziune orientată spre viitor asupra sensului istoriei și explicați, în două, trei rânduri, ce presupune această perspectivă.

2. Precizați autorul care consideră că declinul civilizațiilor este rezultatul propriilor acțiuni și argumentați, pe scurt, această idee pornind de la citat.

3. Transcrieți litera corespunzătoare sursei care evidențiază importanța memoriei istorice și explicați, în două, trei rânduri, consecințele ignorării trecutului.

4. Explicați semnificația afirmației „Un singur martor nu este niciun martor" și menționați rolul acestei idei în cercetarea istorică.

5. Identificați sursa care evidențiază necesitatea obiectivității istoricului și argumentați, în două, trei rânduri, de ce este importantă evitarea părtinirii în scrierea istoriei.

II. Citiți sursa de mai jos și notați în dreptul fiecărei afirmații F (Fapt) sau I (Interpretare):

„Tucidide din Atena a scris istoria războiului dintre peloponezi și atenieni. El s-a pus la lucru de cum a izbucnit, pentru că s-a așteptat să fie mare și să întreacă prin însemnătate toate războaiele dinainte. (...) În adevăr, aceasta a fost cea mai mare zguduire pentru eleni, parte din barbari și, poate, chiar pentru omenire." Tucidide, *Războiul peloponesiac*

1. Tucidide a scris despre războiul dintre atenieni și peloponezi.

2. Autorul consideră că războiul a fost cel mai important de până atunci.

3. Tucidide a început să scrie despre război încă de la începutul acestuia.

4. Războiul a avut un impact major asupra lumii grecești.

5. Războiul nu a avut un impact direct nici asupra barbarilor, nici asupra lumii.

6. Tucidide s-a așteptat să întreacă prin însemnătate toate conflictele dinainte.

ȘTIAȚI CĂ?

- În **mitologia greacă**, Clio **(Fig. 8)** este muza istoriei, care este reprezentată cu un sul sau o carte, simbolizând consemnarea faptelor trecutului.
- Termenul **„istorie"** vine din grecescul *historia*, care însemna inițial „cercetare", sugerând că istoricul investighează dovezi, nu doar povestește trecutul.
- Istoricul grec Herodot este numit „părintele istoriei" deoarece a încercat să cerceteze și să explice evenimentele, nu doar să le relateze.

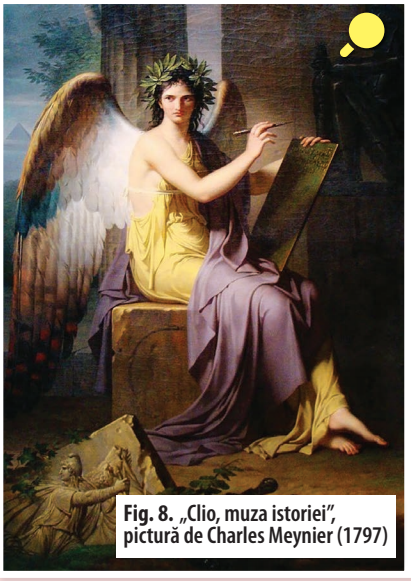

Fig. 8. „Clio, muza istoriei", pictură de Charles Meynier (1797)

Lecția 2

Surse istorice

Chiar și între științele sociale, istoria ocupă un loc aparte prin faptul că ea nu are acces direct la obiectul de studiu. Tot ceea ce cade în sarcina sa pentru a fi studiat s-a întâmplat în trecut. Prin urmare, istoria trebuie reconstituită pe baza informațiilor furnizate de sursele istorice, numite și izvoare istorice. Aceste informații sunt analizate, interpretate și utilizate pentru a crea o narațiune științifică despre un anumit eveniment, proces, epocă, personalitate etc. Persoana care își asumă sarcina de a reconstitui trecutul pe înțelesul omului contemporan se numește istoric. Munca acestuia seamănă izbitor de mult cu cea a unui detectiv, prin faptul că el caută dovezi pe baza cărora poate indica, cu o marjă rezonabilă de siguranță, ce anume s-a întâmplat în trecut.

Dicționar

anale: însemnări istorice succinte, consemnate an de an, fără explicații sau interpretări ample.

cronică: scriere istorică narativă care prezintă evenimentele în ordine cronologică, de obicei cu comentariile autorului.

Sursele istorice nescrise, scrise și orale

De obicei, sursele istorice sunt împărțite în trei categorii: nescrise **(Fig. 1)**, scrise **(Fig. 2)** și orale. În funcție de modul de descoperire, ele se împart în surse arheologice, descoperite prin cercetări arheologice (săpături) și reprezentate mai ales de obiecte materiale, uneori și de inscripții, și surse ne-arheologice, care nu provin din săpături, ci din arhive, biblioteci sau din transmitere directă, precum documentele scrise și mărturiile orale.

Fig. 1. Piramida în trepte a faraonului Djoser, de la Saqqara (Egipt) – izvor istoric nescris

Fig. 2. Inscripția de la Behistun (Iran), realizată în timpul regelui Darius I – izvor istoric scris

Sursele nescrise sunt toate acele vestigii care ne permit să înțelegem viața strămoșilor noștri, de exemplu, oseminte, unelte, arme, locuințe, vase, țesături, bijuterii, monumente etc. În mod evident, cantitatea informațiilor care pot fi furnizate de izvoarele nescrise este limitată, fapt pentru care acestea trebuie interpretate cu grijă.

În mod formal, trecerea de la preistorie la istorie s-a făcut odată cu inventarea scrierii de către sumerieni, spre sfârșitul mileniului al IV-lea î.H. Doar prin intermediul scrierii se poate transmite un volum informațional care să ne permită să vorbim despre istorie. De aceea s-a și ales termenul „preistorie", adică, literal, perioada de dinainte de istorie. Oricâte informații ne-ar transmite sursele nescrise – iar pentru epoca preistorică avem doar surse nescrise –, ele nu ne vor putea spune niciodată limba vorbită în acele vremuri, gândurile acelor oameni, nici etapele importante din evoluția comunităților umane de atunci.

Sursele scrise sunt documentele și actele oficiale (legi, tratate, contracte), inscripțiile, **cronicile**, **analele**, cărțile, memoriile, scrisorile, jurnalele personale și, venind mai aproape de vremurile noastre, ziarele și revistele. Izvoarele scrise oferă, după cum am amintit deja, o bogăție informațională prețioasă, care însă nu este distribuită uniform de-a lungul istoriei omenirii. Cu cât coborâm mai mult în trecut, cu atât avem mai puține surse scrise; cu cât ne apropiem de vremurile noastre, numărul surselor crește exponențial. Dacă pentru Antichitate, de pildă, nu avem foarte multe surse scrise, pentru epoca contemporană avem prea multe, iar istoricul trebuie să depună mari eforturi pentru a identifica sursele care luminează cel mai bine acel fragment spațio-temporal pe care vrea să-l transpună într-o poveste ușor de înțeles de omul recent.

Trebuie precizat faptul că apariția surselor scrise nu a dus la diminuarea importanței surselor nescrise, fiindcă, pentru o înțelegere corectă a trecutului, cele două tipuri de surse sunt folosite în tandem.

Prin surse orale (o categorie aparte de surse istorice) înțelegem toate acele informații transmise prin viu grai, din generație în generație, de către înaintașii noștri, care au fost depozitate, într-o formă sau alta, în bine-cunoscuta memorie colectivă (ex. tradiții orale, folclor, interviuri etc.). Aceste surse sunt cu adevărat importante mai ales pentru istoria recentă, adică pentru clarificarea anumitor aspecte ce se află între granițele a ceea ce numim epoca contemporană. Cu cât evenimentele înregistrate prin viu grai s-au produs mai demult, cu atât informațiile care ne parvin prin acest canal sunt mai puțin credibile. Memoria umană este fluidă, ceea ce înseamnă că oamenii nu își amintesc cu claritate trecutul, nici măcar când vine vorba de propria viață; însă, cu toate acestea, sursele orale pot ușura mult munca istoricului, completând, pe alocuri, spațiile goale lăsate de către sursele nescrise și de cele scrise.

Sursele istorice primare, secundare și multimedia

După cum am văzut deja, sursele istorice sunt de trei feluri: nescrise, scrise și orale. Însă istoricii mai folosesc și o altă clasificare a acestora, numindu-le primare, secundare și multimedia.

Prin surse primare înțelegem toate acele surse care au fost produse chiar în perioada pe care vrem să o studiem. Este cât se poate de clar că discursul istoric se sprijină, în primul rând, pe această categorie. Fără surse primare, nu putem spune mare lucru despre trecut.

Sursele secundare sunt acelea care au fost produse cu mult după perioada la care ne referim. Ele pot ajuta opera de reconstituire a trecutului, dar nu se pot substitui surselor primare.

Sursele multimedia reprezintă totalitatea informațiilor de natură istorică transmise prin fotografii, înregistrări audio sau audio-video ori prin documente aflate în arhive digitale. Grupăm aceste surse într-o categorie aparte pentru a sublinia caracterul lor modern, pentru că, în esență, și sursele multimedia pot fi primare ori secundare. Pe de altă parte, acestea sunt, mai mult decât oricare altele, comune generației tinere de astăzi, fapt pentru care trebuie evidențiate cum se cuvine.

Criterii de analiză a surselor istorice scrise

1. Tipul sursei	Primară, secundară ori multimedia;
2. Autorul	Identitatea și gradul de implicare în evenimente;
3. Contextul istoric	Timpul și locul redactării; situația politică, economică și socială; mentalitatea epocii.
4. Scopul și intenția	Pentru cine a fost scrisă sursa? Cu ce scop?
5. Conținutul informațional	Faptele, opiniile și judecățile oferite;
6. Gradul de subiectivitate	Se identifică stereotipurile, exagerările, tonul și omisiunile.
7. Credibilitatea și valoarea istorică	Corelarea cu alte surse istorice pentru a se stabili gradul de credibilitate al acesteia, precum și valoarea istorică.
8. Relevanța pentru tema studiată	Ce tip de informații oferă și cât de relevante sunt acestea pentru tema studiată?

Fig. 3. Criterii de analiză a surselor istorice scrise

Limbajul istoric

1. Rigoare	Utilizarea termenilor istorici consacrați (stat, oraș-stat, regat, imperiu, republică, revoluție etc.).
2. Contextualizare	Evenimentele istorice sunt raportate la epocă, spațiu și mentalități. O greșeală frecventă este judecarea unui fapt istoric după criteriile etice contemporane.
3. Neutralitate	Limbajul trebuie să fie neutru fiindcă istoricul prezintă ceea ce s-a întâmplat. El nu este judecător într-un tribunal. Trebuie reținut faptul că în istorie nu putem vorbi de obiectivitate absolută, ci relativă.

4. Cauzalitate	Explică faptele prin cauze, factori și consecințe, folosind conectori logici (de exemplu, *deoarece, ca urmare, în contextul, în consecință, drept pentru care, deci, pe cale de consecință* etc.).
5. Argumentare	Afirmațiile se sprijină pe surse istorice supuse unei analize critice serioase.
6. Claritate și precizie	Formulări clare, termeni precișii care să nu lase loc interpretărilor.

Fig. 4. Caracteristicile limbajului istoric

Aplicații:

I. Citiți cu atenție sursele de mai jos și răspundeți, pe caiet, la următoarele cerințe:

A. „Fapt istoric este orice amănunt din trăirea trecută pe care istoriograful, în mod arbitrar, o consideră folositoare pentru sinteza închipuită de el." Neagu Djuvara, *Există istorie adevărată?*

B. „Istoria este un dialog continuu între trecut și prezent." E.H. Carr, *Ce este istoria?*

1. Precizați ideea principală exprimată în sursa **A**.
2. Explicați, în două, trei enunțuri, semnificația afirmației din sursa **B**.
3. Identificați o asemănare între modul în care este definită istoria în cele două surse.
4. Formulați un punct de vedere propriu cu privire la rolul istoricului în interpretarea trecutului, valorificând informațiile din sursele date.

II. Citiți textul de mai jos despre tehnologia LiDAR, apoi răspundeți la următoarele cerințe.

Tehnologia LiDAR funcționează prin emiterea unor impulsuri laser către sol și măsurarea timpului de întoarcere al acestora, permițând calcularea distanțelor și realizarea unor modele 3D foarte precise ale terenului. Un avantaj important este capacitatea de a „vedea" prin vegetația densă, dar și viteza mare de cartografiere a unor suprafețe extinse. Cu ajutorul tehnologiei LiDAR au fost descoperite orașe mayașe ascunse în junglă, ceea ce a demonstrat că aceste civilizații erau mult mai dezvoltate și mai extinse decât se credea anterior. Comparativ cu metodele tradiționale, LiDAR este noninvaziv și mult mai rapid, oferind date detaliate fără a necesita săpături directe.

Sinteză didactică

1. Explicați, în două, trei enunțuri, cum funcționează tehnologia LiDAR. (Indică principiul de bază și modul în care sunt obținute imaginile.)
2. Precizați două avantaje ale utilizării LiDAR în cercetarea arheologică.
3. Identificați un exemplu de descoperire arheologică realizată cu ajutorul LiDAR și explică importanța acesteia.
4. Comparați, pe scurt, tehnologia LiDAR cu metodele tradiționale de cercetare arheologică. (Precizați cel puțin o diferență și un avantaj.)

III. Analizați sursa de mai jos conform criteriilor indicate în Fig. 3 de la pag. 14.

„Eu, Darius, marele rege, regele regilor, rege al Persiei, rege al ţărilor, fiul lui Hystaspes, nepotul lui Arsames, achemenidul. (...) Aceste ţări mi-au fost hărăzite. Îndeplinind voinţa lui Ahura Mazda [zeul binelui suprem – n.n.], le-am cucerit şi ele mi-au adus tribut. Tot ce le-am poruncit – ziua sau noaptea – au săvârşit întocmai. În aceste ţări am lăsat în bună pace pe cei care erau înţelepţi şi am pedepsit cu asprime pe cei care mi-au fost duşmani. (...) Am săvârşit şi multe alte lucruri, care nu se găsesc în inscripţia aceasta. Nu le-am trecut ca nu cumva acei ce vor citi cândva această inscripţie să creadă că e prea mult ce am făcut eu şi că e atât de mult încât ei n-ar putea-o crede şi ar socoti-o drept minciună." Din *Inscripția de la Behistun* **(Fig. 2)** a regelui persan Darius I cel Mare (522-486 î.H.)

ȘTIAȚI CĂ?

● Datarea cu carbon 14 permite stabilirea vârstei unui obiect organic (lemn, os, textile) deoarece cantitatea de carbon radioactiv din el scade treptat după moarte? Metoda funcționează pentru materiale vechi de până la aproximativ 50 000 de ani.

Recapitulare

1. Ce este istoria?	2. Cronologia	3. Spațiu și proces istoric
Definiție: știința care studiază trecutul omenirii pe baza surselor istorice. • Istoria studiază trecutul omenirii de la apariția omului și până în zilele noastre. • Obiectul istoriei: fapte, procese, fenomene și personalități istorice. • Scop: înțelegerea și explicarea evoluției societății umane. • Importanță: formarea gândirii critice și a identității culturale.	**Definiție:** ordonarea în timp a faptelor și a proceselor istorice. • Unități de măsură ale timpului: an, deceniu, secol, mileniu. • Sisteme de datare: înainte de Hristos și după Hristos. • Stabilirea duratei și a succesiunii evenimentelor istorice. • Noțiuni importante: epocă istorică, perioadă, eră. • Rol: permite înțelegerea evoluției societății în timp. • Era începe cu un eveniment extrem de important: Nașterea lui Isus Hristos.	**Spațiul istoric:** locul în care se desfășoară evenimentele istorice (continent, regiune, stat, localitate). • Procesul istoric: succesiune de fapte și de evenimente legate între ele prin cauze și consecințe. • Relația dintre timp și spațiu: orice fapt istoric are loc într-un anumit timp și într-un anumit spațiu. • Exemple de procese istorice: migrații, revoluții, unificări, modernizări.
4. Obiectivitatea istorică	**5. Tipuri de surse istorice**	**6. Analiza surselor istorice**
Definiție: prezentarea corectă și echilibrată a faptelor istorice. • Principiu: evitarea subiectivității și a interpretărilor personale. • Metodă: compararea mai multor surse istorice. • Verificarea informațiilor prin dovezi și argumente. • Influențe: contextul epocii și perspectiva istoricului pot afecta interpretarea.	**După formă:** surse nescrise, surse scrise, surse orale. • Surse nescrise: obiecte, unelte, vestigii, monumente. • Surse scrise: documente, cronici, acte oficiale, inscripții. • Surse orale: tradiții, relatări, mărturii transmise verbal. • După conținut: surse arheologice și surse ne-arheologice. • După origine: surse primare, surse secundare și surse multimedia.	• Cine este autorul sursei? • Ce informații oferă sursa? Care este conținutul ei? • Când a fost realizată sursa? Care este datarea ei? • Unde a fost realizată sursa? Care este spațiul de proveniență? • De ce a fost creată sursa? Care este scopul autorului? • Cui i se adresează sursa? • Cât de credibilă este sursa? Este subiectivă sau obiectivă?

Evaluare

I. Alegeți varianta corectă de răspuns:

1. Istoria este considerată o:
a. știință a naturii
b. știință teoretică
c. știință socială

2. Trecutul istoric trebuie:
a. reconstituit
b. imaginat
c. schimbat

3. Procesele istorice se desfășoară:
a. în timp și spațiu
b. în timp
c. în spațiu

4. Istoricul trebuie să dea dovadă de:
a. subiectivitate
b. superficialitate
c. obiectivitate

II. Realizați legătura corectă dintre informațiile din cele două coloane:

1. ruine	a. sursă scrisă
2. cronică	b. sursă nescrisă
3. schelete	
4. inscripție	

III. Stabiliți valoarea de adevăr a următoarele enunțuri (adevărat sau fals):

1. Obiectivitatea nu este un scop al istoricilor.
2. Reconstituirea trecutului se face pe baza surselor.
3. Istoria explică evoluția omenirii din cele mai vechi timpuri.
4. Evenimentele istorice nu se repetă cu exactitate.

IV. Definiți următorii termeni istorici:

sursă istorică, multiperspectivitate, contextualizare, sursă istorică orală.

Item	I	II	III	IV
Punctaj maxim 10 p.	4 × 0,6 = 2,4 p.	4 × 0,6 = 2,4 p.	4 × 0,6 = 2,4 p.	4 × 0,45 = 1,8
	Se acordă un punct din oficiu.			

Zorii civilizației

Unitatea II

Lecția 1 – Repere ale Preistoriei
Lecția 2 – Mesopotamia și Egiptul Antic. Structuri politice, societate, și economie
Lecția 3 – Cultura Orientului Antic

Recapitulare
Evaluare

Sanctuarul preistoric de la Stonehenge (Marea Britanie)

Lecția 1 Repere ale Preistoriei

Ce este preistoria?

Preistoria este cea mai lungă perioadă din trecutul omenirii. Ea a început odată cu apariția omului și s-a încheiat atunci când a fost inventat scrisul. Istoricii au împărțit această perioadă în epoca pietrei și epoca metalelor, deoarece pentru preistorie avem informații doar din surse nescrise. Această periodizare a fost realizată pornind de la materia primă principală utilizată pentru confecționarea uneltelor și a armelor: piatra, respectiv metalele.

Epoca pietrei este împărțită de istorici în numeroase etape, dintre care cele mai importante și mai cunoscute sunt: Paleoliticul (epoca veche a pietrei), Mezoliticul (epoca de mijloc a pietrei) și Neoliticul (epoca nouă a pietrei). Epoca metalelor a fost, la rândul ei, împărțită în epoca bronzului și epoca fierului.

Dicționar

aliaj: material obținut prin combinarea a două sau mai multe elemente chimice (de obicei metale).

fosile: resturi sau urme ale organismelor vii din trecut, păstrate în roci de-a lungul milioanelor de ani.

Semiluna Fertilă: regiune din Orientul Apropiat (între Mesopotamia și Valea Nilului), unde au apărut primele civilizații agricole.

Apariția și răspândirea oamenilor

Din punct de vedere biologic, oamenii fac parte din familia Hominidelor (Hominidae), care este alcătuită din oameni, maimuțele mari (gorile, cimpanzei și urangutani) și strămoșii comuni ai acestora. În cadrul acestei familii, oamenii alcătuiesc genul Homo. În prezent, specialiștii au descoperit **fosile** care indică existența, de-a lungul timpului, a 15–20 de specii umane. Multe aspecte sunt încă neclare, de aici estimarea de mai sus. Descoperirile savanților au adus în prim-plan specii umane precum Homo habilis, Homo erectus, Homo neanderthalensis și specia noastră, Homo sapiens.

Fig. 1. „Oase 2", unul dintre cei mai vechi oameni moderni din Europa (Peștera cu Oase, România)

Primii oameni au apărut în Africa, cu 2,8–2,5 milioane de ani în urmă, de unde s-au răspândit, treptat, pe întreaga planetă. Specia noastră, Homo sapiens (omul inteligent), a apărut în Africa cu aproximativ 300 000 de ani în urmă, de unde a migrat pe toate continentele. Alte specii, precum Homo neanderthalensis, au apărut însă în Eurasia, dar strămoșii tuturor au venit din Africa.

Astăzi, pe Terra există o singură specie umană, a noastră. De ce s-a ajuns în această situație este încă neclar. Neanderthalienii au dispărut în urmă cu aproximativ 40 000 de ani, iar descoperirile științifice recente indică faptul că această specie a dispărut, cel puțin parțial, prin amestecul cu Homo sapiens **(Fig. 1)**, fapt demonstrat, printre altele, de prezența, în medie, a 1–2% ADN neanderthalian în codul genetic al oamenilor care trăiesc în afara Africii.

Epoca pietrei

Paleoliticul este cea mai lungă perioadă din epoca pietrei. Aceasta a început odată cu apariția omului și în Europa s-a încheiat, probabil, în mileniul al X-lea î.H. Pe atunci, oamenii aveau un stil de viață nomad. Ei își procurau hrana prin cules, pescuit și vânătoare, motiv pentru care îi numim vânători-culegători. Cea mai mare descoperire din Paleolitic a fost focul, utilizat pentru gătit, încălzire, iluminat și pentru a ține animalele la distanță. În timpul Paleoliticului, oamenii au confecționat unelte și arme din piatră, lemn și os. Spre sfârșitul Paleoliticului au apărut picturile rupestre.

Mezoliticul este o perioadă de trecere de la Paleolitic la Neolitic. În Europa, această perioadă este cuprinsă, în general, între mileniile X și VII î.H. Atunci s-a răspândit utilizarea arcului cu săgeți, iar câinele a devenit un companion constant al omului. De asemenea, s-au dezvoltat ambarcațiunile și instrumentele de pescuit.

Pentru Europa, Neoliticul **(Fig. 2)** s-a întins, cu aproximație, între mileniile VII–III î.H. Epoca nouă a pietrei a reprezentat o adevărată revoluție sub multe aspecte. În primul rând, s-a dezvoltat agricultura, al cărei efect imediat a fost sedentarizarea unor comunități umane. Stilul de viață al nomazilor vânători-culegători a continuat să existe în alte părți ale Terrei, însă, în mare parte din Europa, s-a impus agricultura. Au fost domesticite numeroase animale, au început să fie construite locuințe, s-au dezvoltat uneltele, iar ceramica a apărut și s-a răspândit. În mileniul al IV-lea î.H. a apărut și roata olarului. Majoritatea acestor inovații au apărut în Orientul Mijlociu, în regiunea pe care astăzi o numim **Semiluna Fertilă**.

Fig. 2. Sanctuarul neolitic de la Göbekli Tepe (Turcia)

Apariția metalurgiei

Epoca Bronzului. Primele metale au fost descoperite la sfârșitul Neoliticului. Este vorba despre cupru, aur și argint, însă acestea nu erau suficient de rezistente pentru a înlocui piatra ca principală materie primă pentru confecționarea uneltelor și a armelor. În mileniul al IV-lea î.H. a fost inventat bronzul, un **aliaj** din cupru și cositor (numit și staniu), a cărui utilizare s-a răspândit în Europa începând cu mileniul al III-lea î.H. Bronzul a reușit să înlocuiască treptat piatra, deoarece prezenta o serie de avantaje în raport cu aceasta: rezistență, maleabilitate și posibilitatea reutilizării.

Epoca Fierului. Fierul a fost cunoscut încă din epoca bronzului, însă provenea din meteoriți, care erau găsiți sporadic. Metalurgia fierului, bazată pe prelucrarea minereului de fier, a fost dezvoltată de către hitiți, o populație din Asia Mică, aproximativ în secolele XIV–XIII î.Hr. Odată cu trecerea timpului, metalurgia fierului s-a răspândit și în Europa.

Utilizarea bronzului și a fierului a dus la schimbări profunde la nivel economic, social și spiritual. Producția de unelte și arme mai eficiente a stimulat dezvoltarea agriculturii, a meșteșugurilor și a comerțului **(Fig. 3)**.

Nr.	Organizare socială	Definiție	Apariție
1	Ceata	Grupuri compuse din zeci de membri.	Paleolitic
2	Ginta	Grupuri de rudenie extinsă, cu strămoș comun.	Mezolitic/Neolitic
3	Tribul	Un grup de ginți.	Neolitic
4	Poporul	Comunități mari, cu teritoriu, limbă și cultură comună.	Epoca metalelor

Fig. 3. Modificări în organizarea comunităților umane

Aplicații:

I. Citiți cu atenție sursele de mai jos și răspundeți, pe caiet, la următoarele cerințe.

A. „Brusc, odată cu apariția agriculturii, începe să se întrevadă întreaga țesătură materială pe care avea să se bazeze istoria umană ulterioară. Era începutul celor mai mari transformări ale mediului realizate de om. Într-o societate de vânători și culegători erau necesare zone uriașe pentru a întreține o familie, pe când în societatea agricolă primitivă sunt de ajuns doar vreo zece hectare. Numai în ceea ce privește creșterea populației a devenit posibilă o accelerare enormă. (...) Populații mai mari puteau trăi pe suprafețe mai restrânse și au apărut adevărate sate. Specialiștii care nu erau implicați în producerea hranei puteau fi tolerați și hrăniți mai ușor în timp ce-și exercitau competențele."

J.M. Roberts, Odd Arne Westad, *Istoria lumii – din preistorie până în prezent*

B. „Oamenii de știință credeau odinioară că agricultura s-a răspândit dintr-un singur punct de origine în Orientul Mijlociu în toate cele patru colțuri ale lumii. Astăzi, aceștia sunt de acord că agricultura a apărut în alte părți ale lumii nu prin acțiunea agricultorilor din Orientul Mijlociu care își exportau revoluția, ci în mod complet independent. Oamenii din America Centrală au domesticit porumbul și fasolea fără să știe nimic despre cultivarea grâului și mazării din Orientul Mijlociu. Sud-americanii au învățat cum să cultive cartofi și să crească lame ignorând ceea ce se petrecea în Mexic ori în Levant. Pionerii Revoluției Agricole din China au domesticit orezul, meiul și porcii. Primii grădinari ai Americii de Nord au fost cei care au obosit să scotocească ierburile după tigve comestibile și au decis să cultive dovleci." Yuval Noah Harari, *Sapiens – scurtă istorie a omenirii*

1. Enumerați, din sursa **A**, avantajele practicării agriculturii.
2. Indicați, pe baza sursei **B**, spațiile istorice în care a apărut agricultura.
3. Precizați efectele practicării agriculturii, așa cum reies ele din sursa **A**.
4. Extrageți din sursa **B** numele plantelor cultivate de oamenii preistorici.
5. Explicați, în câteva rânduri, de ce în sursa **B** se vorbește despre o revoluție agricolă.

II. Folosind diagrama Venn (Fig. 4), realizați o comparație între modul de viață al vânătorilor-culegători și al agricultorilor. Indicați câte un avantaj și un dezavantaj pentru fiecare mod de viață.

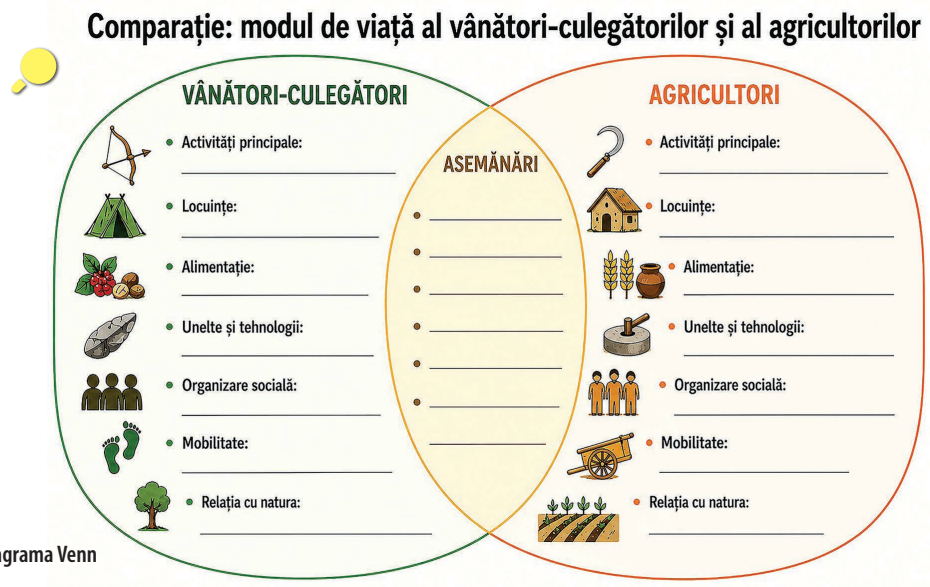

Fig. 4. Diagrama Venn

ȘTIAȚI CĂ?

- În așezarea neolitică de la Çatalhöyük (Turcia) oamenii intrau în case prin acoperiș, iar acoperișurile serveau drept „străzi", deoarece locuințele erau construite unele lângă altele.
- Unele oglinzi din bronz erau atât de bine lustruite încât funcționau aproape ca oglinzile moderne, iar de multe ori erau utilizate și pentru ritualuri magice.
- Fierul a schimbat radical războiul pentru că armele au devenit mai accesibile, eficiente și durabile, transformând agricultorii în soldați și slăbind monopolul elitelor asupra puterii militare.

Lecția 2 Mesopotamia și Egiptul Antic. Structuri politice, societate și economie

Dicționar

dinastie: succesiune de conducători din aceeași familie, care transmit puterea ereditar, de-a lungul mai multor generații.

Zorii civilizației

Antichitatea a început în Orientul Mijlociu și în Egipt. Zona cuprinsă între Golful Persic și Marea Mediterană alcătuiește ceea ce istoricii moderni numesc Semiluna Fertilă. Prin extensie, acesteia i se adaugă și Egiptul, partea de nord-est a Africii. Acesta este leagănul civilizației, de unde provine și expresia latină „ex oriente lux" („lumina vine din Orient").

Prin civilizație înțelegem o societate sedentară, cu caracter urban, care dezvoltă instituții și aduce contribuții esențiale la progresul tehnologiilor, al științei și al spiritualității. Zorii civilizației au apărut în partea estică a Semilunii Fertile, într-o regiune pe care o denumim Mesopotamia, un termen grecesc care înseamnă „pământul dintre ape", mai exact teritoriul dintre fluviile Tigru și Eufrat. La scurt timp după aceea a început și lunga istorie a Egiptului Antic. Toate acestea s-au întâmplat cu aproximație la sfârșitul mileniului al IV-lea î.H.

Dezvoltarea civilizației în Mesopotamia și în Egipt s-a aflat în strânsă legătură cu progresul agriculturii. Nu întâmplător, în aceste două regiuni, viața oamenilor a fost și încă este dependentă de existența celor trei fluvii: Tigru, Eufrat și Nil. Fără apele acestora, agricultura nu s-ar fi putut practica, iar fără agricultură nu ar fi apărut orașele și, ulterior, statele.

Clima aridă a impus o inovație deosebită: irigația. Apa fluviilor trebuia adusă pe ogoare pentru a suplini cantitatea redusă de precipitații. Irigația nu se putea practica în lipsa unei organizări administrative specifice statului, iar administrația avea nevoie de o formă de scriere și de anumite cunoștințe matematice. Astfel se poate explica, într-o manieră simplificată, apariția celor două civilizații.

Mesopotamia

În sudul Mesopotamiei, spre vărsarea fluviilor Tigru și Eufrat în Golful Persic, s-a conturat civilizația sumeriană. Locuitorii din Sumer au dezvoltat o agricultură bazată pe tehnici de irigație, o ceramică superioară, primele aglomerări urbane și, fapt extrem de important, prima formă de scriere cunoscută până în prezent, pe care arheologii o numesc scriere cuneiformă. Sumerienii au creat și primele orașe-stat, adică state formate dintr-un oraș și teritoriul agricol limitrof. Între aceste orașe s-au numărat Ur și Uruk. Civilizația sumeriană a cunoscut o perioadă de maximă înflorire, cu aproximație, între anii 3300 și 2000 î.H. Trebuie reținut faptul că, pentru perioada despre care vorbim, cronologia are, din motive evidente, un caracter estimativ.

În secolul al XXIII-lea î.H., o mare parte a Mesopotamiei a ajuns sub dominația unui singur conducător, Sargon I, rege al orașului Akkad. El este considerat, din câte cunoaștem, unul dintre primii creatori ai unui imperiu. Diversele orașe-stat sumeriene se aflau frecvent în conflict pentru supremație regională. Atunci când unul dintre ele reușea să domine mai multe orașe-stat, se contura o formă de organizare politică mai extinsă, așa cum a fost cea creată de Lugalzaggisi, pe care Sargon I l-a învins. Sargon I a supus numeroase orașe-stat și regate din Mesopotamia și din regiunile învecinate, punând bazele unui imperiu. Unele surse târzii sugerează că armatele sale ar fi ajuns până în zone îndepărtate, precum Egipt sau Etiopia, afirmații care rămân însă discutabile. În orice caz, acest conducător a contribuit în mod semnificativ la dezvoltarea structurilor militare și administrative.

Timp de aproximativ două secole, akkadienii au exercitat dominația asupra unei mari părți a Mesopotamiei, iar între secolele XXII și XVIII î.H.

Fig. 1. Poarta Zeiței Ișstar (Berlin, Germania)

unele orașe și dinastii cu tradiție sumeriană au reușit să-și impună din nou hegemonia în regiune. În secolul al XVIII-lea î.H., însă, în Mesopotamia a apărut o nouă mare putere, Babilonul **(Fig. 1)**, care, sub conducerea lui Hammurabi, a creat un imperiu comparabil, ca amploare, cu cel al lui Sargon I. În jurul anului 1600 î.H., Babilonul a fost distrus de către regele hitit Mursilis I. Ulterior, în nordul Mesopotamiei s-a impus regatul Mitanni, care a dominat regiunea o anumită perioadă, până la prăbușirea sa, cauzată de presiuni externe multiple, inclusiv din partea hitiților.

În secolul al XIII-lea î.H., sub conducerea lui Tukulti-Ninurta I, a început ascensiunea Asiriei, regiune situată la nord-est de Mesopotamia. Asiria a cunoscut o nouă perioadă de afirmare sub Tiglatpalasar I, pentru ca puterea asiriană să atingă apogeul sub o serie de regi care au domnit în secolele VIII–VII î.H. Ultimul mare monarh asirian a fost Assurbanipal.

La sfârșitul secolului al VII-lea î.H., revolta Babilonului, sprijinită de atacurile mezilor, a contribuit decisiv la destrămarea Imperiului Asirian. A apărut astfel ceea ce istoricii numesc Noul Imperiu Babilonian. Și acesta a avut însă o existență relativ scurtă: în 539 î.H., Babilonul a fost cucerit de către Cirus cel Mare, conducătorul perșilor și creatorul Imperiului Persan.

Egiptul

Ca în cazul sumerienilor, civilizația egipteană a apărut în mileniul al IV-lea î.H., pe valea fluviului Nil. Spre deosebire însă de evoluția din sudul Mesopotamiei, în Egipt nu au existat orașe-stat propriu-zise, organizarea politică evoluând relativ rapid către o formă de conducere regală centralizată.

În jurul anului 3200 î.H., Egiptul era împărțit în Egiptul de Sus, situat în sud, și Egiptul de Jos, situat în nord. Aceste denumiri nu sunt legate de punctele cardinale în sens obișnuit, ci de poziționarea regatelor pe cursul Nilului, din amonte spre aval. Regele Narmer (numit Menes în alte surse), conducător al Egiptului de Sus, este considerat în mod tradițional unificatorul celor două regate, eveniment plasat spre finele mileniului al IV-lea î.H. (cca. 3200-3150 î.H.).

Specialiștii împart istoria Egiptului **(Fig. 2)**, de la Narmer până la cucerirea romană din anul 30 î.H., în 31 de **dinastii**. Acest tip de periodizare servește cel mai bine înțelegerii unei perioade extrem de lungi, de peste trei milenii, marcată de transformări politice, economice și culturale profunde. O altă modalitate de a privi, din perspectivă cronologică, îndelungata istorie a Egiptului antic este împărțirea sa în mari epoci istorice, prezentate în tabelul de mai jos.

Perioada	Limitele perioadei
Epoca arhaică	cca. 3200 – 2686 î.H.
Regatul Vechi	2686 – 2160 î.H.
Prima perioadă intermediară	2160 – 2055 î.H.
Regatul de Mijloc	2055 – 1650 î.H.
A doua perioadă intermediară	1650 – 1550 î.H.
Regatul Nou	1550 – 1069 î.H.
Criza prelungită	1069 – 30 î.H.

Fig. 2. Periodizarea istoriei Egiptului, de la Narmer la cucerirea romană

Egiptenii au creat o civilizație originală, care a dăinuit de-a lungul mai multor milenii. În timpul Regatului Nou, titlul de faraon („cel cu casă mare") a început să fie asociat în mod direct cu persoana regelui **(Fig. 3)**, deși inițial desemna doar reședința și curtea regală. Încă din perioada Regatului Vechi, regele Egiptului deținea o autoritate aproape absolută și era considerat un conducător de origine divină, având un rol esențial atât în viața politică, cât și în cea religioasă a statului. De-a lungul istoriei sale, Egiptul antic a cunoscut mai multe perioade de dominație străină, între care se remarcă intervențiile babilonienilor, stăpânirea persană și cucerirea macedoneană realizată de Alexandru cel Mare în 332 î.H. Ulterior, Egiptul a fost condus de dinastia ptolemaică. În anul 30 î.H., Egiptul a devenit provincie a Imperiului Roman.

Fig. 3. Masca funerară a faraonului Tutankhamon (Cairo, Egipt)

Cadrul natural și activitățile economice

Atât în Egipt, cât și în Mesopotamia, pe lângă agricultură, s-au dezvoltat puternic meșteșugurile și comerțul. Civilizația sumeriană s-a dezvoltat într-o regiune săracă în resurse de piatră, motiv pentru care construcțiile s-au bazat în principal pe argilă, din care se confecționau cărămizi, dar și obiecte de ceramică de bună calitate. De asemenea, roata olarului pare să fi apărut în Orientul Mijlociu, fiind asociată, în forma sa timpurie, cu mediul mesopotamian.

În plus, populațiile din sudul Mesopotamiei au realizat progrese tehnologice semnificative: utilizarea sticlei în forme incipiente, folosirea roții pentru transportul greutăților și răspândirea bronzului, care, la începutul mileniului al III-lea î.H., era deja folosit pe scară largă. Numeroase descoperiri arheologice indică existența unor schimburi comerciale intense, care legau regiunile Mesopotamiei de Egipt, dar și de alte zone ale Orientului Mijlociu.

Aplicații:

I. Citiți cu atenție sursele de mai jos și răspundeți, pe caiet, la următoarele cerințe.

A. „Deoarece apa Nilului curge foarte încet, oamenii abat cursul lui cu ajutorul unor mici diguri și o captează fără prea multă greutate, spre a o răspândi pe ogoare, când socot lucrul acesta de folos. Fluviul prilejuiește – în general – atâtea înlesniri pentru agricultură și atâtea foloase pentru oameni, încât majoritatea cultivatorilor nu trebuiau decât să arunce sămânţa pe locurile care s-au uscat și să aducă vitele acolo, ca să calce sămânța în picioare. Iar după patru sau cinci luni, ei vin să facă secerișul. Alții, după ce trec cu niște pluguri ușoare peste ogoarele care au fost udate, strâng cu grămada roadele, fără multă cheltuială și trudă. Ca să fiu scurt, la toate celelalte popoare agricultura se face cu mari cheltuieli și osteneli. Numai în Egipt ea se poate face cu mijloace materiale reduse și cu o muncă neînsemnată."

Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*

B. „Lucrurile nu se petrec la fel ca în Egipt, unde fluviul se revarsă el însuși pe câmpuri. Irigaţia însă o aduce omul, cu ajutorul unor cumpene, căci întregul ţinut al Babiloniei, ca și Egiptul, este străbătut de canale. Pe cel mai mare dintre aceste canale, îndreptat spre miazăzi, pot naviga corăbii; pornind de la Eufrat, el ajunge la un alt fluviu, Tigrul, pe ale cărui maluri a fost construită cetatea Ninivei.

Dintre toate ţările pe care le cunoaștem, acest ţinut este cu mult mai roditor în ceea ce privește plantele zeiţei Demeter, căci aici oamenii măcar nu încearcă să cultive arbori ca smochinul, viţa-de-vie, măslinul. Dar cerealele cresc minunat aici și într-o atât de mare măsură, încât la un bob rodesc cel puţin două sute și când este o recoltă îmbelșugată, se ajunge până la trei sute."

Herodot, *Istorii – Despre Mesopotamia*

1. Indicați fluviul din Egipt și fluviile din Mesopotamia.
2. Precizați care era principala activitate economică din cele două spații istorice, potrivit celor două surse.
3. Numiți cele două orașe amintite în sursa **B**.
4. Identificați asemănări și deosebiri în modul în care se realiza agricultura în Egipt și Mesopotamia, pornind de la cele două surse.
5. Descrieți modul în care se realiza irigația în Egipt, potrivit sursei **A**, și în Mesopotamia, după sursa **B**.

II. ***Portofoliu*** **– Împărțiți în grupe de circa patru, cinci elevi, realizați un portofoliu de reprezentări artistice din Egiptul antic, pentru a identifica aspecte ale vieții cotidiene. Selectați cinci, șapte imagini (picturi, reliefuri), cu ajutorul IA și menționați sursa acestora. Analizați și extrageți din imagini informații despre activități, ocupații, îmbrăcăminte și roluri sociale. Pentru fiecare imagine, redactați câteva rânduri despre ceea ce dezvăluie privind viața zilnică.**

ȘTIAȚI CĂ?

● Mormântul lui Tutankhamon a fost descoperit aproape intact în 1922 de către arheologul Howard Carter, fiind unul dintre puținele morminte regale nejefuite.

Lecția 3 Cultura Orientului Antic

Moștenirea culturală a Orientului Antic

Civilizațiile Orientului Antic ne-au lăsat o moștenire culturală bogată și importantă, care ne influențează viața mai mult decât ne imaginăm. De pildă, egiptenii au fost primii care au împărțit anul în 365 de zile, organizate în 12 luni, iar sumerienii sunt considerați creatorii săptămânii de șapte zile. Împărțirea zilei în 24 de ore, a orei, în 60 de minute, și a minutului, în 60 de secunde reprezintă o moștenire transmisă lumii moderne prin intermediul civilizațiilor mesopotamiene.

Sumerienii au utilizat un sistem de numerație sexagesimal, cu baza 60, și au împărțit cercul în 360 de grade, rezultat al împărțirii sale în șase segmente egale, fapt care explică această convenție matematică folosită și astăzi.

Dicționar

zigurat: templu monumental în trepte din Mesopotamia antică, construit din cărămidă, care servea drept centru religios și era considerat o „scară" simbolică între oameni și zei.

Sisteme de scriere

Dar, poate mai mult decât orice altceva, lumea contemporană îi datorează Orientului Antic apariția scrisului. Sumerienii au creat scrisul prin folosirea pictogramelor (imagini simplificate), imprimate pe tăblițe din lut, cu ajutorul unor bucăți de trestie **(Fig. 1)**. Cu timpul, această primă formă de scriere a evoluat spre ceea ce astăzi numim scriere cuneiformă. Ea se baza pe semne realizate prin combinarea aceleiași forme de bază, care seamănă cu un cui, de unde și denumirea de scriere cuneiformă („în formă de cui"). Aceste semne reprezentau elemente fonetice și, în multe cazuri, silabe.

Fig. 1. Tăbliță cu scriere cuneiformă

Egiptenii au creat, de asemenea, o formă de scriere originală, scrierea hieroglifică. Spre deosebire de cea cuneiformă, aceasta se baza pe pictograme extrem de realiste, fapt ce făcea din scrierea hieroglifică un sistem complex, utilizat însă de egipteni până în secolul al IV-lea d.H. Atât scrierea cuneiformă, cât și cea hieroglifică au apărut spre sfârșitul mileniului al IV-lea î.H., însă este cert că sumerienii au început să scrie înaintea egiptenilor.

Alfabetul, o invenție pe care o folosim și astăzi, a apărut în Orientul Antic. Ideea de a folosi semne pentru redarea sunetelor și de a combina aceste semne pentru a forma cuvinte s-a conturat treptat în spațiul oriental. Una dintre cele mai timpurii forme de scriere alfabetică cunoscute este cea din orașul Ugarit, apărută în a doua jumătate a mileniului al II-lea î.H.

Scrierea ugaritică reprezintă un sistem original, notat prin semne cuneiforme, însă principiul scrierii alfabetice s-a răspândit și s-a impus mai ales prin intermediul fenicienilor. De la aceștia, alfabetul a fost preluat de evrei și de greci, iar prin intermediul grecilor a ajuns la romani.

Alfabetul este considerat cea mai evoluată și mai eficientă formă de scriere, iar majoritatea sistemelor de scriere utilizate astăzi își au originea, direct sau indirect, în tradiția alfabetică apărută în Orientul Antic.

Descoperiri și invenții

În Orientul Antic au fost create multe invenții și s-au făcut numeroase descoperiri, pe unele le-am amintit deja la începutul acestei lecții, precum și în lecția anterioară: roata pentru mijloace de transport, irigația, sticla, cărămizile, bronzul, fierul etc. Acestora le putem adăuga tehnici arhitectonice care au permis construirea unor clădiri impresionante (în special temple și piramide), modalități de stocare a cerealelor, corăbii și metode de navigație, sisteme de măsură și greutăți, plugul.

Domenii ale cunoașterii și exprimării artistice: literatură, științe, arte

Literatura

Cea mai veche operă literară amplă care ni s-a păstrat este Epopeea lui Ghilgameș, redactată probabil după anul 2000 î.H., pornind de la o legendă creată în jurul unui personaj real, Ghilgameș, rege în Uruk. Textul care ne e accesibil astăzi este lacunar și datează, în forma sa standard, din secolul al VII-lea î.H.

Enheduana, fiica lui Sargon I, mare preoteasă, este considerată prima autoare cunoscută din istorie, creatoare de poezii, imnuri și rugăciuni religioase în Mesopotamia. Ea a trăit în secolul al XXIII-lea î.H. Între creațiile ei se numără și Înălțarea zeiței Inanna.

„Cartea egipteană a morților" este o colecție de texte funerare, definitivată în forma cunoscută astăzi în timpul Regatului Nou, care avea rolul de a-l ajuta pe defunct să treacă de judecata lui Osiris și să obțină viața veșnică. Titlul este unul modern, introdus de egiptologii secolului al XIX-lea.

Biblia, cartea sfântă a poporului evreu, este în aceeași măsură o operă literară, istorică și spirituală, cu puternice valențe juridice. Biblia (Vechiul Testament) începe să capete o formă scrisă coerentă începând cu secolul al VI-lea î.H., în contextul „robiei babiloniene", fără a fi însă redactată integral în această perioadă.

Științe

În Orientul Antic s-au dezvoltat numeroase științe, necesare organizării societății și vieții de zi cu zi. Egiptenii au făcut progrese în matematică, astronomie și medicină, iar mesopotamienii au elaborat calendare și metode de calcul. Observarea astrelor a contribuit la măsurarea timpului și la organizarea activităților agricole. Tot în Mesopotamia s-a dezvoltat legislația, considerată o formă timpurie de știință juridică. Codul lui Hammurabi, redactat în secolul al XVIII-lea î.H., a sistematizat reguli privind proprietatea, familia, comerțul și pedepsele.

Artele

Artele care s-au dezvoltat foarte mult în Antichitate, pe lângă literatură, au fost arhitectura, sculptura și pictura. În privința arhitecturii, trebuie menționat că patru dintre așa-numitele „Șapte Minuni ale lumii antice" provin din Orientul Antic, și anume: Piramida lui Keops (Egipt), Grădinile suspendate ale Semiramidei (Babilon), Mormântul satrapului Mausol (Halicarnas, Imperiul Persan) și Farul din Alexandria. Piramida lui Keops **(Fig. 2)** a fost ridicată în secolul al XXVI-lea î.H. și avea o înălțime de aproximativ 146 de metri. Egiptenii au construit atât piramide în trepte, cât și piramide cu fețele netede, așa cum este cea a lui Keops. Și în Mesopotamia au fost construite structuri piramidale în trepte, numite **zigurate**. De pildă, ziguratul din Ur sau cel din Babilon (templul zeului Marduk).

Templele din Mesopotamia și Egipt au fost uluitoare. În Egipt, de exemplu, impresionează prin amploarea și măiestria cu care au fost ridicate templele de la Abu Simbel, Luxor și Karnak. Un templu deosebit a fost ridicat și de evrei, populație din regiunea numită Palestina, care, în secolul al X-lea î.H., în timpul domniei regelui Solomon, au construit Templul din Ierusalim.

Fig. 2. Piramidele de pe Platoul de la Gizeh (Egipt)

În tot Orientul Antic au fost descoperite sculpturi de o mare frumusețe, precum Sfinxul de la Gizeh ori Coloșii lui Memnon din Egipt. O creație aparte, care îmbină arhitectura, sculptura și pictura, este Poarta zeiței Ișstar, construită în Babilon, în timpul lui Nabucodonosor al II-lea, în secolul al VI-lea î.H. Aceasta a fost realizată din cărămizi smălțuite și decorată cu reliefuri. Poarta zeiței Ișstar se află astăzi la Berlin și este o reconstrucție muzeală realizată din fragmente originale provenite din Babilon, completate cu materiale moderne.

Aplicații:

I. Citiți cu atenție sursele de mai jos și răspundeți, pe caiet, la următoarele cerințe.

A. „Cuneiformele își au originea, probabil, în imagini ale lucrurilor, dar în momentul în care au ajuns să fie intens folosite, simbolurile scrise nu mai aveau legătură cu obiectele pe care le reprezentau. Nici nu era neapărat necesar să aibă. Într-o rețea comercială în care mărfurile circulau încoace și-n colo, numărul lucrurilor de reprezentat era limitat. Toți cei care făceau parte din sistem știau care sunt și le puteau memora simbolurile. Ceea ce a dat scrierii forma specifică nu a fost corespondența între semn și sensul acestuia, ci ușurința și rapiditatea cu care putea fi făcut acel semn. Pentru că erau făcute cu un bețigaș în lut, liniile și inciziile au avut câștig de cauză."

Tamim Ansary, *Inventarea trecutului – 50 000 de ani de cultură, conflict și conexiuni*

B. „O, Ghilgameș, unde rătăcești la voia întâmplării?/Viața veșnică, pe care o urmărești, n-o vei afla./Când zeii au făurit omenirea, au hărăzit oamenilor moartea./Viața veșnică au păstrat-o pentru ei!/Tu, Ghilgameș, deci, cată să-ți îndestulezi pântecele, zi și noapte bucură-te și te veselește;/fiece zi să fie o sărbătoare, zi și noapte joacă și cântă:/pune-ți veșminte frumoase, împodobește-ți părul, spală-te bine cu apă;/ia aminte la copilul care te ține de mână, iubita să găsească la pieptul tău plăcere:/ iată ce li se cuvine muritorilor."

Epopeea lui Ghilgameș

1. Precizați care dintre cele două texte reprezintă o sursă istorică și care o sursă literară.
2. Descrieți succint evoluția scrierii cuneiforme, pe baza sursei **A**.
3. Identificați motivul central din Epopeea lui Ghilgameș.
4. Explicați, pe baza sursei **A**, de ce a fost inventată scrierea cuneiformă.
5. Enumerați sfaturile oferite de hangița Siduri lui Ghilgameș.
6. Indicați în ce măsură aceste sfaturi sunt actuale.

II. Identificați două cauze care au dus la inventarea scrierii și două efecte ale inventării acesteia.

III. Pornind de la textul de mai jos, realizați o dezbatere despre Codul lui Hammurabi, pe marginea următoarelor întrebări: Cât de dure erau pedepsele în comparație cu pedepsele actuale? Pedepsele dure descurajează infracționalitatea? Pedepsele prea dure sau prea blânde sunt ineficiente? De ce sunt necesare pedepsele?

„22. Dacă cineva săvârșește o tâlhărie și este prins, să moară. (...) 196. Dacă un om liber scoate ochiul fiului unui alt om liber, să i se scoată ochiul. 197. Dacă rupe osul unui om liber, să i se rupă osul. (...) 218. Dacă un medic a făcut unui om o intervenție chirurgicală cu un cuțit de bronz și a provocat moartea omului sau dacă i-a tăiat arcada cu cuțitul de bronz și a distrus ochiul omului, să i se taie mâna. (...) 229. Dacă un arhitect a construit o casă, iar opera lui n-a fost trainică, astfel încât casa pe care a construit-o s-a dărâmat provocând moartea stăpânului casei, arhitectul acela să fie omorât."

Din *Codul lui Hammurabi* (sec. al XVIII-lea î.H.)

ȘTIAȚI CĂ?

- Muncitorii care au construit piramidele nu erau sclavi, așa cum s-ar crede, ci lucrători plătiți, hrăniți și organizați în echipe, cu „zile libere" pentru sărbătorile religioase.
- În Biblioteca din Ninive, creată de regele asirian Assurbanipal în secolul VII î.H., au fost descoperite peste 30 000 de tăblițe de lut.

Recapitulare

Preistoria	Epoca pietrei	Epoca metalelor
• Cea mai lungă perioadă din trecutul omenirii. • Este împărțită de istorici în două mari epoci: epoca pietrei și epoca metalelor. • A început și s-a încheiat diferit, în funcție de zona geografică. • În general, se consideră că s-a încheiat odată cu apariția scrierii, în jurul anului 3000 î.H., în unele regiuni, precum Orientul Apropiat.	• Este împărțită în mai multe perioade. • Cele mai des uzitate sunt: paleoliticul, mezoliticul și neoliticul. • În paleolitic și în mezolitic oamenii au fost vânători-culegători nomazi. Au fost realizate primele arme și unelte din piatră, lemn sau os. • În neolitic apare agricultura și se generalizează sedentarizarea; uneltele și armele sunt perfecționate.	• Istoricii o împart, de obicei, în două perioade: epoca bronzului și epoca fierului. • Bronzul este un aliaj din cupru și cositor. • Fierul a fost descoperit, cel mai probabil, de către hitiți, o populație din Asia Mică. • Bronzul a devenit principala materie primă pentru confecționarea armelor și a uneltelor, înlocuind treptat piatra. Ulterior, fierul a înlocuit bronzul.
Mesopotamia	**Egipt**	**Cultura Orientului Antic**
• Mesopotamia este un termen de origine greacă care înseamnă „pământul dintre ape”. • Acest nume este dat teritoriului dintre fluviile Tigru și Eufrat, care astăzi corespunde în mare teritoriului statului Irak. • Între mileniile IV și I î.H., în Mesopotamia au existat civilizații dezvoltate de sumerieni, akkadieni, babilonieni și asirieni.	• Statul egiptean a apărut spre sfârșitul mileniului al IV-lea î.H., în nord-estul Africii, pe valea fluviului Nil. • Se consideră că a fost creat prin unirea Egiptului de Sus cu Egiptul de Jos de către faraonul Narmer (Menes). • La un moment dat, regii Egiptului au ajuns să poarte titlul de faraon. • Egiptul a trecut prin mai multe perioade de dezvoltare până în anul 30 î.H., când a fost cucerit de romani.	• Scrisul a fost inventat de sumerieni, cândva la sfârșitul mileniului al IV-lea î.H. Această formă de scriere este numită de specialiști scriere cuneiformă. • Egiptenii au inventat propria formă de scriere, numită hieroglifică. • Alfabetul fonetic a fost creat de fenicieni spre sfârșitul mileniului al II-lea î.H. • Cel mai vechi cod de legi care ni s-a păstrat aproape integral a fost realizat de regele babilonian Hammurabi.

Evaluare

I. Alegeți varianta corectă de răspuns:

1. Babilon a fost un oraș-stat din:
a. Egipt
b. Palestina
c. Mesopotamia

2. Împărțirea preistoriei în epoci are în vedere în primul rând:
a. organizarea socială
b. materiile prime
c. religiile practicate

3. Revoluția Neolitică a accelerat:
a. sedentarizarea
b. inventarea scrierii
c. apariția orașului-stat

4. Enheduana a rămas în istorie ca primul:
a. autor cunoscut
b. faraon cunoscut
c. rege cunoscut.

II. Realizați corespondența corectă dintre termenii din cele două coloane. Fiecare asociere se poate realiza o singură dată.

1. descoperirea focului	a. Paleolitic
2. domesticirea câinelui	b. Neolitic
3. descoperirea bronzului	c. Mezolitic
4. apariția agriculturii	d. Epoca bronzului

III. Rescrieți următoarele enunțuri astfel încât să exprime un adevăr:

1. Cea mai înaltă piramidă se află în Mesopotamia.
2. Fierul a fost descoperit de către egipteni.
3. Biblia este cea mai veche operă literară.
4. Sumerienii scriau pe tăblițe din sticlă.

IV. Răspundeți la următoarele întrebări referitoare la inventarea alfabetului fonetic.

Ce? Cine? Când? Unde? De ce?

Item	I	II	III	IV
Punctaj maxim 10 p.	4 × 0,5 = 2 p.	4 × 0,5 = 2 p.	4 × 0,5 = 2 p.	5 × 0,6 = 3 p.
	Se acordă un punct din oficiu.			

Originile civilizației europene: modele politice și culturale în lumea greco-romană

Unitatea III

Lecția 1 – Colonizarea greacă. Polisul și formele de guvernare-Atena și Sparta
Lecția 2 – Grecii între alianțe și războaie. Alexandru Macedon
Lecția 3 – Roma antică. De la Regalitate la Imperiu
Lecția 4 – Modele culturale în lumea greco-romană

Recapitulare
Evaluare

Acropola Atenei (Grecia)

Lecția 1

Colonizarea greacă. Polisul și formele de guvernare - Atena și Sparta

Colonizarea greacă (aproximativ secolele VIII–VI î.H.) a fost un fenomen vast de expansiune a populației grecești în întregul bazin al Mării Mediterane și al Mării Negre. Nu a fost o cucerire militară centralizată, ci o mișcare de roire a unor grupuri de cetățeni care doreau să întemeieze noi așezări autonome (numite *apoikia*), cu caracter agricol, comercial și meșteșugăresc.

Cauzele

Colonizarea greacă a fost determinată de o îmbinare de factori: o explozie demografică post „Epoca întunecată" combinată cu deficitul de pământ cultivabil acaparat de cei puternici, conflicte politice interne (între oligarhi/tirani și aristocrați proscriși sau sectoare din demos – poporul de rând – precum țărani, meșteșugari și comercianți) soldate cu exilul nemulțumiților, pentru prevenirea revoluțiilor. Între factori se numără și rațiunile comerciale ale metropolelor exportatoare și spiritul de aventură stimulat de povestiri precum *Odiseea*. În acest proces, Delphi a fost un punct cheie de schimb de informații pentru navigatori. Fiecare **colonie** era fondată de o metropolă (oraș-mamă) prin intermediul unui *oikistés* – lider cu puteri militare, politice și religioase (ulterior eroizat), care gestiona logistica, alegerea locului și trasarea primelor ziduri și temple. La destinație, grupul instala cultul metropolei prin aducerea „focului sacru" de la altarul mamă, împărțea loturile de pământ și le delimita pe cele comune. Deși reflecta fidel instituțiile orașului-mamă și păstra cu acesta strânse legături culturale, religioase și comerciale, colonia nu era o anexă, ci un polis complet independent, cu legi, monedă și armată proprie, având chiar dreptul de a solicita metropolei un nou *oikistés* în cazul înființării unei colonii secundare.

Dicționar

colonie: cetate sau oraș întemeiat, în scopuri comerciale sau strategice, de fenicieni, de greci sau de alte popoare pe teritorii străine.

democrație: formă de organizare și de conducere a unei societăți, în care poporul își exercită (direct sau indirect) puterea.

oligarhie: formă de conducere a statului, în care puterea politică și economică este deținută de un număr restrâns de persoane.

tiranie: formă de conducere politică în Grecia antică; conducere politică obținută prin uzurpare.

Etape și direcții ale colonizării

Colonizarea greacă s-a desfășurat în mai multe etape și direcții strategice. În prima etapă (sec. VIII - VII î.H.), chalcidienii, megarienii și corintienii s-au orientat spre sudul Italiei (Grecia Magna) și Sicilia, fondând Sybaris, Tarent, Siracuza (devenită mai mare și mai puternică decât metropola sa, Corint) și Neapolis. În secolul VII î.H., eubeenii au colonizat nordul Mării Egee (Halkidiki), iar de la mijlocul

secolului, expansiunea s-a lărgit spre Marea Marmara și Marea Neagră (Pontul Euxin) pentru cereale, pește sărat, miere și lemn. În această zonă, vitală mai târziu pentru supraviețuirea Atenei (datorită grâului din stepele nordice și peștelui), Miletul (din Ionia, Asia Mică) a fost cea mai prolifică metropolă, fondând peste 90 de colonii, inclusiv Histria, Tomis și Trapezunt; tot în regiune înființându-se și Bizanțul. Alte direcții au inclus coasta de nord a Africii și Delta Nilului (Cirene, Naucratis), litoralul oriental al Adriaticii (ținta Corintului) și vestul Mediteranei (phokeenii în Corsica, sudul Galiei și Peninsula Iberică). În contrast cu Miletul, orașul ionian Efes a funcționat nu ca exportator de coloniști, ci ca un terminal comercial de lux extrem de bogat pentru rutele din interiorul Asiei.

Relațiile grecilor cu indigenii au fost ostile atunci când colonizarea a necesitat expulzarea autohtonilor de pe pământurile lor sau aservirea acestora, însă cordiale dacă obiectivul întemeierii coloniei era unul comercial.

Consecințe

Colonizarea greacă **(Fig. 1)** a schimbat fața lumii antice. S-a intensificat schimbul comercial. A apărut moneda ca instrument de schimb (primele emisiuni fiind în Lidia și în cetățile ioniene), facilitând tranzacțiile. Coloniile au devenit puncte de legătură între resursele „barbare" (piele, sclavi, metale, cereale, lemn, țesături și parfumuri) și produsele de lux grecești (ulei de măsline, vin, ceramică pictată). Agricultura s-a specializat – vița-de-vie și măslinul în Grecia, cerealele în colonii, fiind însoțită și de apariția unei noi clase de oameni bogați (negustori, armatori) care au început să ceară drepturi politice, contestând puterea aristocrației.

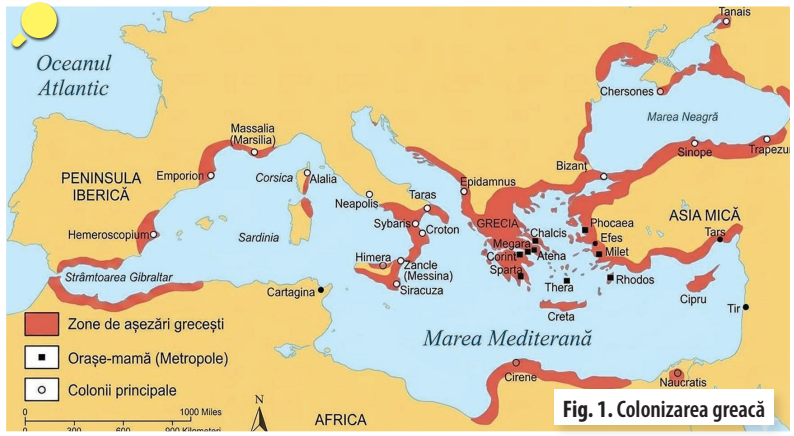

Fig. 1. Colonizarea greacă

Cultura, limba, religia și arta greacă s-au răspândit pe trei continente. Grecii au împrumutat, la rândul lor, elemente din culturile locale, de exemplu, alfabetului, de la fenicieni, i-au adăugat vocalele și l-au răspândit în toată Mediterana. A avut loc un schimb intens de idei și tehnologii între greci și populațiile locale (cum au fost tracii și geții pe teritoriul nostru).

Polisul: organizare și conducere

În secolele IX-VIII î.H. s-a conturat polisul (orașul-stat), format din orașul propriu-zis și teritoriul rural înconjurător (chora). Acesta era o entitate sociopolitică autonomă, de dimensiuni reduse – o comunitate pe măsura omului, cu o densitate socială puternică, bazată pe relații de familie sau vecinătate, unde responsabilitățile cetățenești erau greu de ignorat. Coeziunea comunității de cetățeni se afirma prin miturile întemeierii, sărbători și culte locale. Fiecare polis își regla problemele interne prin proceduri constituționale proprii, guvernarea bazându-se, în general, pe trei instanțe: o adunare generală, un Sfat și magistrați.

Oligarhia

Sparta (Lacedemonia) a fost un stat aristocratic, militarist, cu un regim **oligarhic,** întemeiat în secolul IX î.H. în Pelopones **(Fig. 2)** de către dorieni. Societatea spartană era împărțită în trei categorii: spartanii (cetățeni aristocrați cu drepturi depline, dedicați exclusiv războiului, cu număr constant), hiloții (urmași ai aheilor cuceriți, deveniți sclavi ai statului) și periecii (oameni liberi fără drepturi politice, meșteșugari și negustori).

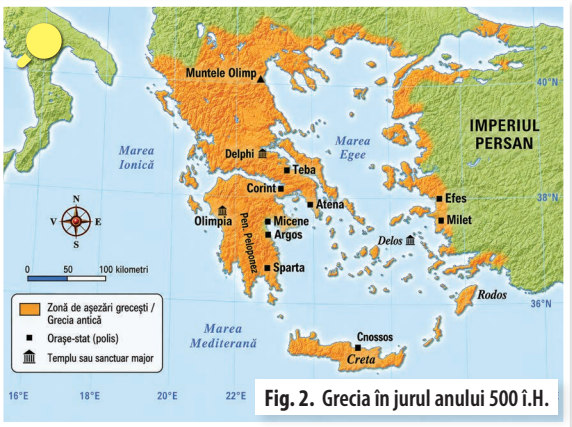
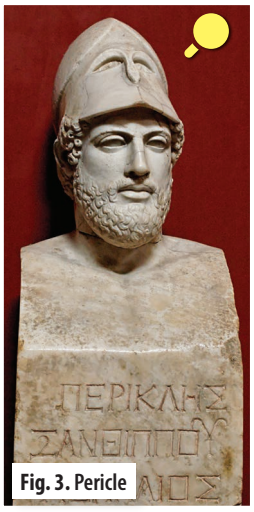

Fig. 2. Grecia în jurul anului 500 î.H.

Regimul politic era oligarhic, puterea fiind exercitată de un număr mic de persoane. Doi regi cu puteri egale, având funcții militare și religioase; Gerusia sau Sfatul bătrânilor (format din 28 de bătrâni de peste 60 de ani aleși pe viață plus cei doi regi), care deținea puterea reală, pregătea legile și judeca procesele majore, inclusiv ale regilor; Colegiul celor cinci efori (magistrați ce controlau întreaga activitate politică); Apella (Adunarea poporului, formată din spartani majori), care doar aproba sau respingea prin aclamații, fără dezbatere, deciziile și alegerea magistraților.

Democrația

Fig. 3. Pericle

Atena a fost fondată de ionieni în câmpia Attica, în secolul VIII î.H. Inițial a fost condusă de rege și dominată de aristocrație, apoi, după înlăturarea regalității (în secolul VII î.H.), cetatea a fost condusă de Colegiul celor nouă arhonți, aleși anual din rândul eupatrizilor (aristocrația), de Areopag, organ de judecată și control format din foști arhonți și Adunarea poporului (Ecclesia). Treptat, cetatea a impus regimul democratic. Termenul **„democrație"** provine de la cuvintele *demos* – corpus civic (totalitatea cetățenilor, dar și a oamenilor de rînd, care nu sunt bogați și de neam) și *kratos* – puterea politică. Termenul a fost folosit de atenieni în secolul V î.H. pentru a desemna o modalitate nouă de guvernare în care toate instituțiile erau organizate astfel încât să asigure egalitatea deplină a tuturor cetățenilor.

Locuitorii cetății erau împărțiți în mai multe categorii: cetățenii (demosul) beneficiau de toate drepturile politice, erau egali în plan politic, dar diferiți ca statut social, în funcție de avere; metecii erau străinii așezați în Atena, oameni liberi, dar lipsiți de drepturi politice; sclavii, fără drepturi politice, din ce în ce mai numeroși, aparținând statului sau particularilor.

Începutul democratizării

Procesul democratizării Atenei s-a realizat treptat, prin măsurile mai multor reformatori. Astfel, primul care a dat legi scrise la Atena a fost Dracon, în 621 î.H., prin care a îngrădit puterea eupatrizilor. În 594 î.H. a fost ales arhonte Solon, care a continuat politica de reforme. El a împărțit populația în patru categorii, în funcție de avere, a interzis sclavia din datorii, i-a repatriat pe atenienii vânduți în afara Atenei și a limitat marea proprietate a eupatrizilor. A sporit atribuțiile Ecclesiei și a înființat două instituții noi: Sfatul celor 400 (Bule) și Tribunalul poporului (Heliaia).

Tirania

După dispariția lui Solon, în Atena au reînceput conflictele interne, jocurile de forțe, situație în care s-a impus un regim **tiranic** – cel a lui Pisistrate. Cuvântul *tyrannos* definea o formă de putere politică concentrată în mâna unui singur individ. Acesta era fie un magistrat care se bucura în mod ilegal de utilizarea puterii, fie un nobil din oligarhia împotriva căreia acționa în mod demagogic, fie un om nou, care reușea să acceadă la putere prin viclenie sau forță. Alteori, așa cum a fost cazul lui Pisistrate sau al lui Policrate, în Samos, tiranul se punea în fruntea uneia dintre facțiunile aristocratice aflate în conflict sau, mai rar, apărea dintr-un conflict etnic. Loviturile de stat tiranice erau uneori violente, provocând eliminarea sau exilul adversarilor. Unii s-au folosit de mercenari și de gărzi personale. Pentru a menține sprijinul demosului au realizat lucrări publice, au promovat activități culturale, au întemeiat colonii, au stimulat activitățile economice, negustorești și pe cele comerciale. Tiraniile au diminuat poziția hegemonică a aristocrației, adoptând o politică favorabilă demosului și au accelerat evoluția spre democrație. Pentru că au adoptat măsuri economice și fiscale cu scopul de a elimina diferențele dintre cetățeni, în favoarea celor săraci, au fost agreate o vreme de către demos.

Tiraniile au reprezentat o fază de tranziție, care s-a încheiat atunci când demosul a cerut să participe mai activ la viața politică.

Desăvârșirea democratizării

Clistene (510 î.H./508 î.H.) este considerat „părintele democrației". A introdus împărțirea administrativă pe criteriu teritorial (deme), a creat Colegiul celor 10 strategi, Sfatul celor 400 (Bule) a devenit Consiliul celor 500 și a preluat o serie dintre atribuțiile Areopagului. Reformele sale au instaurat egalitatea atenienilor în fața legii și responsabilitatea colectivă a acestora în momentul adoptării deciziilor, prin vot, în adunare. Caracterul colectiv și anual al instituțiilor politice elimina incapacitatea politică a aleșilor sau acumularea de putere. Pentru

a proteja sistemul de corupție sau de tentative de **tiranie** a fost creat ostracismul: poporul putea decide prin vot secret dacă cineva trebuia să fie exilat temporar, fără să-și piardă cetățenia sau averea.

Pericle (443–429 î.H.) **(Fig. 3)** a desăvârșit democrația. Perioada conducerii sale este numită „secolul de aur" al Atenei. El credea în superioritatea intelectuală și morală a Atenei, justificată de o suită de principii pe care s-a bazat regimul democrat: primatul legii și al libertății, egalitatea cetățenilor în fața justiției, responsabilitatea colectivă în administrarea problemelor de stat. A introdus indemnizația pentru participarea la viața publică, permițându-le și celor săraci să facă politică, iar ocuparea funcțiilor se făcea prin tragere la sorți. Adunarea poporului (Ecclesia) avea un rol crescut, reprezentând puterea legislativă, vota legile pregătite de Consiliul celor 500, decidea în probleme de pace și război, controla activitatea magistraților etc.

Democrația ateniană a fost directă și limitată – excludea femeile, metecii și sclavii, participarea politică fiind rezervată cetățenilor atenieni.

Aplicații:

I. Identificați o tensiune socială din metropolă care a generat colonizarea și explicați, printr-un argument propriu, cum a ajutat acest proces la evitarea unui război civil. Menționați totodată o resursă din zonele colonizate, esențială supraviețuirii polisului.

II. Citiți cu atenție sursele de mai jos:

A. „...Avem o constituţie care nu imită legile vecinilor, ci mai degrabă noi înșine suntem exemplu, fără să imităm pe alţii. În privinţa numelui – din pricină că este condus nu de câţiva, ci de mai mulţi cetăţeni – s-a numit democraţie, și, după lege, toţi sunt egali în privinţa intereselor particulare; cât despre influenţa politică, fiecare este preferat după cum se distinge prin ceva, și nu după categoria socială, ci mai mult după virtute, iar dacă este sărac, dar poate să facă vreun lucru bun pentru cetate, nu este împiedicat pentru că n-are vază."

Tucidide, *Războiul peloponesiac*

B. „…Este drept că mai degrabă timonierii, cârmacii, … comandanţii și constructorii de corăbii sunt adevăraţii reprezentanţi ai unei cetăţi, decât hopliţii, nobilii sau cetăţenii bogaţi. Astfel stând lucrurile, se cuvine ca toţi cetăţenii să aibă dreptul la conducerea treburilor obștești, fie că alegerea se face prin vot sau ridicarea de mâini, iar fiecărui cetăţean care dorește să-și spună cuvântul să-i fie îngăduit să o facă….Sunt oameni care se minunează de faptul că-n toate împrejurările atenienii favorizează pe nevoiași, sărăcimea și oamenii de rând, și nu pe nobili. Această măsură slujește democraţia, deoarece, atunci când sărăcimea, oamenii din popor și cei din straturile de jos – ce se înmulţesc încontinuu – sunt mulţumiţi, democraţia se întărește. Și, dimpotrivă, dacă numai bogătașii și nobilii prosperă, democraţia cedează în faţa vrăjmașilor ei…Nobilii rareori nesocotesc legile, iar abaterile săvârșite de ei sunt puţine… S-ar putea totuși întreba cineva dacă omul din popor este capabil să pună la cale lucruri folositoare lui și colectivităţii. Dar poporul își dă bine seama că neștiinţa și nepriceperea omului care-i dorește totuși binele este de preferat destoiniciei și înţelepciunii nobilului care vrea răul…[ ] Fie ţara oricât de bine gospodărită, poporul nu dorește să fie robul nobililor, el este dornic de libertate și râvnește să aibă în mână puterea, fără să-i pese dacă legile sunt potrivnice sau ba."

D. Dumitrescu, M. Manea, M. Popescu, *Culegere de documente privind istoria universală*

Pornind de la surse, răspundeți la următoarele cerințe:

1. Menționați, din sursa **A**, definiția democrației.
2. Menționați, din sursa **B**, rațiunile care au stat la introducerea acestui sistem politic în Atena.
3. Realizați, în aproximativ o pagină, o comparație a regimului democratic atenian cu democrațiile contemporane.

ȘTIAȚI CĂ?

● Grecii au numit inițial Marea Neagră *Pontus Axeinos* (Marea Inospitalieră) din cauza triburilor sălbatice și a furtunilor. Ulterior, după ce au colonizat-o cu succes (inclusiv Orgame, Histria, Tomis și Callatis), au redenumit-o *Pontus Euxeinos* (Marea Primitoare). Orgame (Argamum) este considerată cea mai veche așezare grecească de pe teritoriul actual al României.

Lecția 2 Grecii între alianțe și războaie. Alexandru Macedon

Războaiele Medice (499 – 449 î.H.)

Secolul V î.H. a fost marcat de două mari războaie. În primul, grecii i-au înfruntat pe perși, iar Atena a obținut un mare triumf, care avea să-i asigure hegemonia în întreaga Eladă, dar a produs și cea de-a doua confruntare – Războiul Peloponesiac.

Înfruntarea cu Persia (războaiele medice) **(Fig. 1)** a fost consecința expansiunii Imperiului persan, care a ajuns să amenințe și orașele grecești din Ionia. Imperiul dorea să își extindă controlul asupra bazinului Mării Mediterane. În plus, exista disputa pentru rutele comerciale din Marea Egee și Pontul Euxin (Marea Neagră). A fost o luptă între două modele de civilizație: democrația și libertatea greacă versus modelul despotic oriental.

În anul 499 î.H. orașele grecești din Ionia (Asia Mică), aflate sub stăpânire persană, s-au revoltat, sub conducerea lui Aristagoras din Milet. Atena a trimis ajutoare militare, ceea ce l-a înfuriat pe regele Darius I, care a decis să pedepsească cetățile grecești din peninsulă. Conflictul s-a desfășurat în mai multe etape. Astfel, în 490 î.H., perșii au debarcat în Attica, confruntarea desfășurându-se la Maraton, fiind înfrânți de armata ateniană, condusă de generalul Miltiade. Succesul a demonstrat superioritatea **falangei** grecești în fața infanteriei ușoare persane și a transformat victoria într-un simbol al prestigiului și al puterii Atenei, contribuind la instaurarea hegemoniei ateniene în lumea greacă.

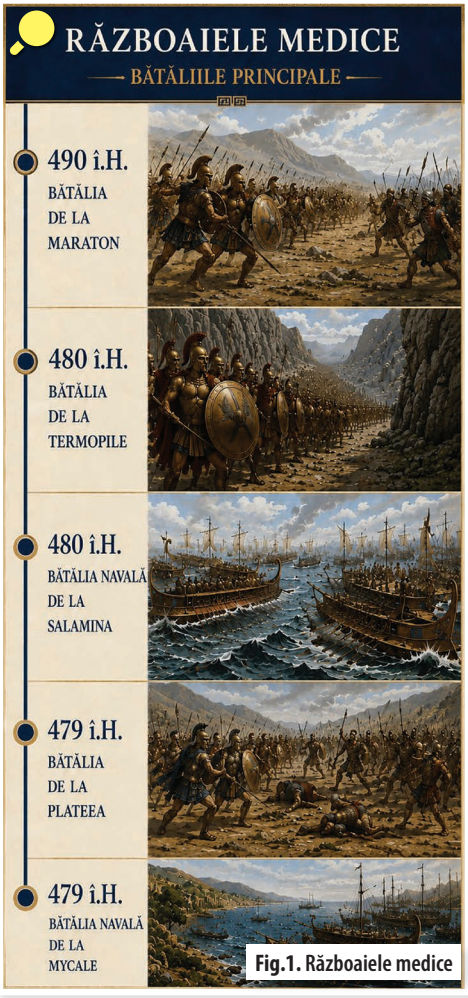

Fig.1. Războaiele medice

Dicționar

hoplit: soldat pedestru grec, dotat cu echipament greu.

trimemă: corabie de război cu pânze și cu trei rânduri de vâsle, dispuse la trei niveluri diferite.

falangă: formațiune de infanteriști înarmați cu lănci, dispuși în rânduri compacte și având centrul și aripa dreaptă mai puternice.

elenism: sinteza dintre cultura greacă și culturile orientale (persană, egipteană, indiană); epoca în care limba greacă a devenit *lingua franca* (limba universală) a lumii antice.

Următoarea expediție a fost organizată de către Xerxes, care știa că Grecia era dezbinată: unele state nu erau dispuse să reziste, Sparta nu se hotăra dacă să își asume responsabilitatea de a conduce Liga Peloponesiacă, iar în Atena exista o facțiune care dorea să evite o nouă confruntare cu Imperiul Persan. În 481 î.H., ambasadorii statelor grecești care nu erau dominate de Persia s-au reunit la Corint, unde Atena și Sparta au căzut de acord pentru o acțiune militară comună, care să asigure pacea grecilor și să-i elibereze pe grecii supuși de Imperiul Persan. Xerxes a pus în mișcare o armată importantă, anihilând o primă încercare de rezistență în valea râului Tempe. Trupele grecești au ocupat pasul de la Termopile (480 î.H.), iar flota ateniană s-a instalat în golful Artemision. Grecii nu au obținut o victorie navală decisivă, nici nu au reușit să-l oprească pe inamic la Termopile. Ghidați de trădătorul grec Ephialtes, perșii au obținut poziții avantajoase, fapt ce i-a obligat pe greci să abandoneze defileul, unde a rămas doar un mic contingent de 300 de spartani, conduși de regele Leonidas. Deși grecii au pierdut trecătoarea, sacrificiul lor a oferit timp restului Greciei să se organizeze. În bătălia de la Salamina (480 î.H.), **triremele** conduse de Temistocle au obținut o victorie importantă împotriva flotei persane. Posibilitatea înfrângerii și venirea toamnei a obligat armata persană să se retragă, o parte s-a întors în Asia Mică pe uscat, iar alta a rămas în Thessalia pentru a continua războiul. Ultimele mari victorii terestre și navale ale grecilor la Plateea și Mycale (479 î.H.) au dus la respingerea definitivă a invaziei persane în Grecia.

Războiul Peloponesiac (431-404 î.H.)

Atena a devenit cea mai mare putere navală și culturală a lumii grecești, formând Liga de la Delos. Victoria a deschis calea către „Epoca de Aur" a democrației și culturii ateniene. Creșterea puterii Atenei a generat tensiuni cu Sparta, ducând ulterior la Războiul Peloponesiac (431–404. î.H.).

Războiul Peloponesiac a fost conflictul militar major din Grecia antică în care s-au confruntat Liga de la Delos (condusă de Atena) și Liga Peloponesiacă (condusă de Sparta). Acest război a marcat sfârșitul „Epocii de Aur" a Atenei și a schimbat iremediabil echilibrul de putere în bazinul mediteranean. Originea războiului poate fi identificată în antagonismul acut dintre cele două mari alianțe ale lumii grecești sub egida Atenei sau a Spartei, niciunul din cele două blocuri nefiind dispus să accepte ascendența rivalei. În plus, Atena își exporta ideile democratice în întreaga Grecie, impunându-le cu forța. Sparta, adepta oligarhiei, contracara această influență, prezentându-se campioana libertății. Atena avea o flotă puternică, sporită prin contribuțiile aliaților săi și avea o strategie defensivă pe uscat și ofensivă pe mare. Strategia lui Pericle a fost evitarea luptelor terestre directe cu spartanii și folosirea flotei pentru aprovizionare și atacuri surpriză pe coastele Peloponezului. Sparta era mai ofensivă pe uscat și conta pe Liga Peloponesiacă pentru hărțuirea rivalului, a mizat pe distrugerea resurselor agricole ale Atenei, pentru a provoca foamete, și pe atragerea fondurilor persane, pentru a-și construi, în final, o flotă capabilă să rivalizeze cu cea ateniană.

Desfășurat în trei faze principale, războiul a început cu etapa 431–421 î.H., în care Sparta a invadat Attica. Strategia lui Pericle de a rezista în spatele zidurilor și de a lansa atacuri maritime a eșuat parțial după ce o epidemie de ciumă a lovit Atena supraaglomerată și prost aprovizionată, provocând moartea liderului și scăderea moralului populației. S-a decis continuarea războiului, etapă care s-a încheiat cu Pacea lui Nicias (421 î.H.), care nu a rezolvat problema supremației. Coaliția peloponesiacă își arătase slăbiciunea, Atena și-a păstrat supremația maritimă, însă în ambele alianțe au apărut tendințe centrifuge. Etapa a doua (415–413 î.H.) a fost marcată de încercarea eșuată a Atenei de a cuceri Siracuza, dezastrul total al expediției siciliene discreditând liderii radicali, provocând o reacție oligarhică și determinând orașele ionice să părăsească Liga Maritimă pentru a negocia cu Sparta, sprijinită acum de perși. În ultima fază, flota ateniană a fost distrusă definitiv la Aigos Potamos, în 405 î.H., context în care Atena a fost forțată să își dărâme zidurile, să își dizolve flota și să accepte regimul celor „Treizeci de tirani".

Războiul a epuizat resursele umane și economice ale tuturor cetăților grecești, lăsându-le vulnerabile în fața ascensiunii ulterioare a Macedoniei sub Filip al II-lea. Conflictele au devenit mai brutale, implicând masacre ale populației civile și distrugeri la scară largă și au slăbit profund solidaritatea dintre cetățile grecești, pregătind terenul pentru cucerirea lor de către Macedonia.

Imperiul macedonean

După Războiul Peloponesiac, cetățile-stat grecești au intrat într-un declin ireversibil. Profitând de această slăbiciune, Filip al II-lea al Macedoniei a unificat Grecia sub autoritatea sa, prin bătălia de la Cheroneea (338 î.H.). Convocate la Corint, toate statele grecești, cu excepția Spartei, au format o ligă condusă, în timp de război, de regele macedonean. Această alianță asigura reprezentarea proporțională în consiliu, pacea generală, păstrarea constituțiilor și autonomia membrilor, aceștia fiind scutiți de tribut și garnizoane, cu anumite excepții. În 337 î.H., adunarea a declarat război Persiei, însă imediat după trimiterea armatei în Asia Mică (336 î.H.), Filip al II-lea a fost asasinat, iar fiul său Alexandru a preluat tronul la doar 20 de ani.

Fig. 2. Aristotel îndrumându-l pe Alexandru cel Mare

Alexandru fusese educat timp de trei ani de Aristotel, **(Fig. 2)** care i-a insuflat pasiunea pentru filosofia greacă, științe și epopeile lui Homer. Acesta purta mereu cu el o copie a *Iliadei*, visând să devină un nou Ahile. În chestiuni militare a beneficiat de experiența tatălui său, care i-a delegat repede o parte din responsabilitatea puterii. A declarat intenția de a continua planurile tatălui său, în special pe cele împotriva Persiei. Mai întâi a trebuit să pună capăt opoziției din aristocrația macedoneană și să aducă liniștea în triburile supuse și în

orașele grecești, care vedeau în tinerețea regelui o oportunitate pentru eliberare.

Considerată cea mai mare realizare militară a Antichității, campania lui Alexandru cel Mare (334–323 î.H.) a beneficiat de o armată mixtă (macedoneni, Liga Corintului, mercenari) care cuprindea infanterie **hoplită**, artilerie de asediu, servicii medicale, topografi, intendență și un grup de comandă. Secretul succesului a constat în utilizarea inovatoare a falangei macedonene (dotată cu sulițe de șase metri, numite *sarisse*) și în intervențiile decisive ale cavaleriei grele, conduse personal de rege, tactici care au anihilat armatele mult mai numeroase ale lui Darius al III-lea. Deși dispunea de resurse imense, Darius al III-lea avea o armată eterogenă și a subestimat invazia, lăsând oprirea ei în seama satrapilor din Asia Mică. Aceștia au respins tactica pământului pârjolit propusă de comandantul mercenarilor greci și s-au grăbit să lupte pentru a-și proteja provinciile. Drept urmare, Alexandru i-a învins succesiv pe perși la Granicos (334 î.H.) – victorie ce a declanșat revolta orașelor grecești din Asia, Issos (333 î.H.) și Gaugamela (331 î.H.).

Bătălia de la Issos (noiembrie 333 î.H.) a reprezentat prima confruntare directă dintre Alexandru cel Mare și Darius al III-lea, fiind un succes militar și psihologic ce a demonstrat vulnerabilitatea Imperiului Persan. Panicat de masacrarea gărzii sale și de apropierea lui Alexandru, Darius a fugit, provocând prăbușirea moralului și retragerea haotică a armatei sale, dar și abandonarea propriei mame, a soției și a copiilor, pe care Alexandru i-a tratat cu un respect ce i-a sporit prestigiul moral. Această victorie a eliminat rezistența din zona siriano-palestiniană, permițându-i macedoneanului să înainteze în siguranță spre Fenicia și Egipt.

Lovitura de grație a fost însă bătălia de la Gaugamela (1 octombrie 331 î.H.), o capodoperă tactică în care fuga similară a lui Darius a aruncat din nou armata persană în haos și a distrus definitiv puterea imperiului. Ulterior, campania s-a transformat dintr-un război de cucerire într-o expediție de explorare și consolidare. După ocuparea marilor capitale: Babilon, Susa și Persepolis (ultima fiind incendiată simbolic), a continuat urmărirea lui Darius spre est. După ce regele persan a fost ucis de propriii satrapi, Alexandru a pătruns în Bactria și Sogdiena (azi Afganistan și Uzbekistan), unde s-a confruntat cu un război de gherilă epuizant și cu asedii spectaculoase, precum cel al Stâncii Sogdiene. Pentru pacificarea acestor teritorii dificile, el a adoptat o politică de fuziune culturală, integrând nobilii persani în administrație și căsătorindu-se cu prințesa locală Roxana.

Ultimul mare efort militar a avut loc în India (326 î.H.), unde macedonenii au învins la Hydaspes armata regelui Porus și elefanții săi de luptă. Totuși, deși Alexandru dorea să atingă „Oceanul Exterior", epuizarea trupelor și ploile musonice au provocat o revoltă la râul Hyphasis, obligându-l să ordone retragerea prin cumplitul deșert Gedrosia. Această fază finală i-a consolidat imaginea de monarh universal, dar a și accentuat tensiunile cu propriii generali, pregătind fragmentarea imperiului imediat după moartea sa, în Babilon (323 î.H.).

Alexandru cel Mare a lăsat în urmă o moștenire istorică deosebită, continuată și dezvoltată de regatele elenistice: deschiderea culturală dintre Orient și Occident, expansiunea masivă a civilizației elene, reașezarea temeliilor administrației civile și militare, potențarea schimburilor comerciale, exploatarea noilor resurse economice, întemeierea coloniilor, lărgirea orizontului geografic, divinizarea suveranului ca factor de unitate, spiritul de toleranță și ideea imperială pe care, ulterior, a adoptat-o și Roma.

Elenismul

Moartea lui Alexandru la Babilon (323 î.H.) a dus la fragmentarea imperiului în regate conduse de generalii săi: Ptolemeu în Egipt **(Fig. 4)**, Seleucos în Siria și Mesopotamia, Antigonos în Macedonia. Epoca elenistică (cca. 323–31 î.H.) a fost o eră a globalizării timpurii, în care cultura greacă s-a răspândit și s-a contopit cu tradițiile orientale, creând o civilizație hibridă și cosmopolită, unde oamenii se considerau „cetățeni ai lumii", iar o formă simplificată a limbii grecești a devenit „lingua franca" a comerțului și a științei. Orașele uriașe fondate în această perioadă, care au funcționat ca centre de fuziune culturală, aveau teatre, biblioteci și gimnazii. Zeii greci au fost identificați cu cei locali, apărând noi culte, precum cel al lui Serapis. Centrul lumii s-a mutat de la Atena la Alexandria (Egipt) **(Fig. 3)**, unde au fost ridicate

Fig. 3. Farul din Alexandria (reconstituire)

Muzeul și celebra Bibliotecă ce adăpostea întreaga cunoaștere umană. În artă, sculptura a devenit mai realistă și mai dramatică, punând accent pe emoție (ex., Venus din Milo, Victoria de la Samothrace, grupul Laocoon), în timp ce în filosofie au apărut stoicismul și epicurismul, școli ce căutau fericirea individului prin autocontrol sau plăcere intelectuală și evitarea suferinței. Această epocă s-a încheiat simbolic în anul 31 î.H., când Octavian a învins flota Cleopatrei a VII-a și a lui Marc Antoniu la Actium, transformând Egiptul în provincie romană. Totuși, lumea elenistică a reprezentat o punte între Orient și Occident, transmițând Romei valorile culturii grecești îmbogățite de influențe orientale. Prin filosofie, artă, știință și educație, cultura greacă a continuat să exercite o influență profundă asupra Imperiului Roman, confirmând observația lui Horațiu: „Grecia cucerită l-a cucerit pe învingătorul sălbatic".

Fig. 4. Ptolemeu I Soter (367–282 î.H.)

Aplicații:

I. Argumentează, într-un discurs oral, următoarea afirmație: *„Alexandru cel Mare a cucerit lumea prin sabie, dar a unit-o prin cultură."*

II. Realizează o axă a timpului pentru războaiele grecilor. Pentru acest lucru, utilizează o aplicație digitală (ex. Napkin).

III. Realizați, în grupe de patru sau cinci elevi, un proiect în format multimedia cu titlul *Dincolo de orizont: Epopeea lui Alexandru cel Mare*. Proiectul trebuie să acopere următoarele puncte cheie: • geneza unui lider: contextul ascensiunii; • expansiunea: Harta interactivă – traseul cuceririlor; • puncte de cotitură: analiza unei bătălii majore (ex., Gaugamela) și a unui moment simbolic (Nodul Gordian); • moștenirea: elenismul; • misterul final: moartea sa la Babilon și teoriile din jurul acesteia.

Fiind un proiect multimedia, trebuie să includă cel puțin trei dintre următoarele elemente:

- *Video/Audio:* un scurt montaj cu fragmente dintr-un film (ex. Alexandru, 2004) sau o narațiune de tip podcast despre o zi din viața unui soldat în falanga macedoneană;
- *Grafică și infografice:* o schemă vizuală a falangei macedonene;
- *Cartografie dinamică:* o hartă (în Google Earth sau cu instrumente de tip timeline) care să arate progresia imperiului an de an.
- *Interactivitate:* un scurt test la finalul prezentării pentru a verifica atenția audienței.

Criteriile de evaluare a proiectului:

◊ acuratețea informațiilor istorice;
◊ diversitatea și relevanța surselor folosite;
◊ modul de organizare (structură, coerență, claritate);
◊ prezentare vizuală;
◊ colaborare în echipă.

Proiectul poate să înceapă cu o întrebare provocatoare (ex. *Poate un singur om să schimbe ADN-ul lumii în doar 12 ani? Unde se termină geniul militar și unde începe nebunia unui om care se credea zeu? A fost Alexandru un vizionar care a unit civilizații sau doar un cuceritor obsedat de propria glorie? Alexandru Macedon - primul „globalizator" al istoriei sau distrugătorul tradițiilor orientale?*)

ȘTIAȚI CĂ?

● Termenul de „maraton" provine de la soldatul Pheidippides, care ar fi alergat aproximativ 42 de kilometri de la câmpul de luptă până la Atena pentru a anunța victoria, prăbușindu-se apoi de epuizare.

● Potrivit lui Arrian, autorul lucrării *Anabasis Alexandri* (Expediția lui Alexandru), la Gordium exista un nod extrem de complicat despre care se spunea că cel care îl va dezlega va deveni stăpânul Asiei. În loc să încerce să-i găsească capetele, Alexandru l-ar fi tăiat cu sabia dintr-o singură lovitură, iar gestul său a devenit simbolul rezolvării unei probleme complexe printr-o metodă drastică, directă și neconvențională.

Lecția 3 Roma antică. De la Regalitate la Imperiu

Regalitatea (753-509 î.H.)

Conform tradiției, Roma a fost întemeiată pe 21 aprilie 753 î.H. de gemenii Romulus și Remus (fiii zeului Marte și descendenți ai regilor din Alba Longa, înrudiți cu eroul troian Eneas), care fuseseră abandonați pe Tibru și hrăniți de o lupoaică. **(Fig. 1)**. Din punct de vedere istoric și arheologic, orașul a apărut prin unificarea, în secolul VIII î.H., a unor mici comunități de păstori stabilite pe cele șapte coline datorită poziției strategice de lângă fluviul Tibru. Sub influența vecinilor etrusci, aceste așezări rurale s-au transformat într-o cetate organizată, cu instituții politice și structuri urbane complexe, evoluând dintr-un simplu sat în stăpâna lumii mediteraneene.

Fig. 1. Lupoaica și gemenii Romulus și Remus

Până în 509 î.H., Roma a fost guvernată de șapte regi aleși, asistați de un Senat format din **patricieni**, proprietari de pământ cu privilegii și singurii cu drept de reprezentare, și de o adunare populară a clanurilor (*curiae*) care acorda puterea (*imperium*) și forma armata. Restul populației era alcătuit din **plebei**, aflați adesea în relații de dependență sau clientelă față de patricieni, primind protecție în schimbul muncii și al supunerii. Din punct de vedere cultural, vechea Romă a preluat de la greci și etrusci realizări urbanistice, produse comerciale și credințe religioase. Informațiile despre primii patru regi sunt puține, însă la sfârșitul secolului VII î.H., o dinastie de origine etruscă a preluat puterea, consolidând Roma, îmbogățind-o cu lucrări publice și realizând o nouă organizare militară. În 509 î.H. ultimul rege etrusc, Tarquinius Superbus, a fost înlăturat în urma revoltei nobililor, act de naștere al regimului republican.

Dicționar

patrician: membru al comunității gentilice, iar mai târziu al aristocrației gentilice, care se bucura de toate drepturile și privilegiile.

plebe: categorie socială de oameni liberi, lipsiți de drepturi civile și politice.

tetrarhie: sistem politic (instituit de Dioclețian) potrivit căruia administrarea supremă a Imperiului Roman era împărțită în patru părți.

triumvirat: formă de conducere politică instituită în Roma antică, la mijlocul sec. I î.H. (în perioada luptei pentru putere), reprezentând alianța a trei conducători politici și militari.

veto: drept excepțional (recunoscut prin lege sau prin convenții) pe care îl are o persoană, un organism de stat, un stat etc. de a se opune adoptării unei propuneri, a unei hotărâri, a unei legi.

Republica (509–27 î. H.)

Republica Romană era guvernată de Senat, Adunările poporului (Comiții) și magistraturi, formând un sistem complex bazat pe principiul separării și controlului reciproc pentru a preveni tirania. Acest amestec ingenios de elemente aristocratice, executive și democratice a oferit o stabilitate internă, propice extinderii teritoriale. Senatul reprezenta instituția principală și bastionul oligarhiei nobiliare, fiind format din căpetenii familiale care luau decizii și controlau politica externă, bugetul statului și numirea guvernatorilor. Adunările cetățenești erau de mai multe tipuri, precum *comitia curiata* (moștenită din monarhie), comitia centuriata și *comitia tributa*. În ceea ce privește magistraturile, acestea erau guvernate de principiile anualității, ale colegialității, ale ierarhiei și ale responsabilității, accesul fiind condiționat de vârstă și avere într-o succesiune strictă numită *cursus honorum*. Ierarhia administrativă includea cenzorii (recrutau senatorii, adjudecau contractele publice și supravegheau moravurile în cadrul celei mai onorabile funcții), consulii (deținătorii puterii supreme civile și militare, care convocau Senatul), pretorii (responsabili cu justiția), edilii (supravegheau lucrările publice, aprovizionarea și poliția) și chestorii (colectau impozitele și controlau tezaurul). Sistemul era completat de magistraturile speciale: tribunii plebei, care aveau puterea de a bloca prin **veto** deciziile nedrepte pentru cetățenii de rând, și dictatorul, numit de consuli, cu putere absolută pentru o perioadă de șase luni.

Conflictul secular dintre oligarhia patriciană, care deținea monopolul puterii, și plebeii marginalizați a reprezentat motorul transformării sociale a Romei, evoluând de la o stare latentă la confruntări deschise pentru drepturi și protecție. Prin măsuri radicale, precum retragerea pe Colina Aventin în 494 î.H., plebeii au forțat obținerea unor victorii istorice: instituirea tribunilor cu drept de veto, redactarea Legii celor XII Table în 451–450 î.H. pentru a asigura o justiție transparentă și, ulterior, accesul deplin la magistraturi. Această luptă nu a dezbinat statul, ci a dus la fuziunea elitelor într-o nouă clasă conducătoare, *nobilitas*, și la consolidarea conceptului de cetățenie, oferind Romei coeziunea internă necesară pentru a-și extinde dominația asupra întregii regiuni mediteraneene.

Evoluția instituțiilor. Expansiunea și organizarea provinciilor

Motivată de eliminarea pericolelor externe, expansiunea Romei a consolidat puterea Senatului și a îmbogățit oligarhia prin exploatarea pământului public (*ager publicus*), dar a generat tensiuni cu clasa cavalerilor și transformări sociale profunde. Menținerea trupelor departe de patrie a obligat țăranii să-și abandoneze pământurile; unii le-au pierdut în războaiele cu Hannibal, iar alții au plecat în teritorii ocupate, în miliție sau au îngroșat plebea inactivă din Roma. Până în secolul III î.H., romanii și-au impus dominația în Peninsula Italică, peninsula fiind organizată până în secolul I î.H. ca o federație de cetăți autonome supuse Romei. Această ascensiune a transformat Roma într-o putere mediteraneeană, ciocnindu-se de interesele Cartaginei, veche colonie feniciană dominată de o oligarhie comercială și agricolă, al cărei expansionism s-a sprijinit pe forța armelor.

Războaiele punice, desfășurate în trei etape, pe parcursul a peste un secol, au decis soarta Antichității, evidențiindu-i pe marii comandanți Scipio Africanul **(Fig. 2)** și Hannibal **(Fig. 3)**. *Primul război* (264-241 î.H.) a fost un conflict de uzură axat pe controlul Siciliei, încheiat cu victoria Romei și crearea primelor provincii. *Al doilea război* (218-202 î.H.) a adus invazia lui Hannibal prin Alpi și victoria sa la Cannae (216 î.H.), dar s-a finalizat cu triumful roman la Zama (202 î.H.), iar *al treilea război* (149-146 î.H.) s-a încheiat cu distrugerea definitivă a Cartaginei și transformarea ei în provincia Africa.

După înfrângerea Cartaginei, Roma a cucerit estul elenistic: Macedonia a fost transformată în provincie (148 î.H.), Grecia a fost anexată (146 î.H.), iar Asia Mică, Siria (63 î.H.) și Egiptul (30 î.H.) au fost ocupate după războaiele cu Mitridate și bătălia de la Actium (31 î. H.). În vest, expansiunea a continuat prin cucerirea Peninsulei Iberice (218–19 î.H.) și a Galliei (58–51 î.H.) de către Iulius Caesar. Aceste victorii au îmbogățit doar aristocrația și cavalerii, care au format mari proprietăți (*latifundia*) lucrate de sclavi, în timp ce micii țărani au fost ruinați. Sărăcirea țărănimii a slăbit armata și a generat temeri

Fig. 2. Scipio Africanul

Fig. 3. Hannibal

de revolte, determinând nobilii reformatori să ceară redistribuirea pământului public (*ager publicus*).

În calitate de tribuni ai plebei, frații Tiberius și Caius Gracchus au propus reforme sociale, care au stârnit nemulțumirea nobilimii conservatoare și au dus la asasinarea lor. În 133 î.H., Tiberius a propus limitarea pământului deținut de nobili din *ager publicus* și acordarea de fonduri de la stat pentru unelte destinate celor săraci. În 123 î.H., Caius a propus distribuirea lunară de grâu la jumătate de preț, întemeierea unei colonii pe locul Cartaginei pentru 6000 de romani săraci, lucrări publice (drumuri, poduri) pentru crearea de locuri de muncă, limitarea atribuțiilor Senatului și acordarea cetățeniei romane tuturor locuitorilor Italiei.

În plan politic, populația se împarte în două tabere politice rivale: optimații (aristocrația conservatoare) și popularii (adepții reformelor), disputele lor marcând originea războaielor civile. Situația s-a schimbat radical prin reforma militară a lui Caius Marius (107 î.H.), care a transformat legiunile într-o armată permanentă, de profesie. Țăranii proprietari de pământ din armată au fost înlocuiți cu oameni săraci care primeau soldă, echipament și pământ la finalul unui stagiu de 16 ani. Acest nou tip de soldat era loial generalului care îl plătea, alimentând ambițiile comandanților de a prelua puterea prin forță în cadrul luptelor dintre facțiuni. Aceasta reprezintă originea războaielor civile. Noua armată și-a dovedit eficiența în războaie precum cel din Africa sau împotriva socilor (populația liberă din Italia).

Deși învingători, romanii au acordat dreptul la cetățenie (88 î.H.), transformând astfel Italia dintr-o federație, într-un stat unitar.

Războaiele civile dintre populari și optimați au readus în prim-plan dictatura, inițial o magistratură temporară. Primul conflict (88–82 î.H.) i-a opus pe Marius și Sylla, încheindu-se cu dictaturile lor succesive, Sylla introducând „proscrierile" (liste de condamnări politice).

În 60 î.H. s-a format primul **triumvirat**, un acord între Crassus, care s-a remarcat în reprimarea lui Spartacus, Pompei, remarcat în războaiele cu Mitridate, și Caesar, remarcat prin cucerirea Galliei. Moartea lui Crassus (53 î.H.) a fost cauza care a declanșat al doilea război civil, în care Caesar l-a învins pe Pompei la Pharsalos (48 î.H.) și a acumulat puteri excepționale, apropiindu-se de statutul unui monarh. Caesar a fost asasinat la 15 martie, în anul 44 î.H. **(Fig. 4)**

În 43 î.H. s-a instaurat al doilea triumvirat, format din Octavianus (Occident), Marcus Antonius (Orient) și Lepidus (Africa). Înlăturarea lui Lepidus (36 î.H.) a provocat ultimul război civil în anii 32–31 î.H., încheiat cu victoria lui Octavianus la Actium (31 î.H.). Acesta a pus capăt unui secol de criză și a inaugurat un nou regim: Principatul.

Fig. 4. Curia Iulia, clădire în care se întrunea Senatul roman.

Fig. 5. Forul roman (Roma, Italia)

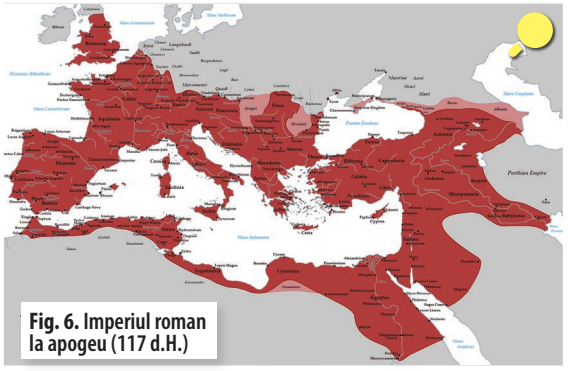

Fig. 6. Imperiul roman la apogeu (117 d.H.)

Imperiul (27 î.H. – 395 d.H.)
Principatul (27 î.H. – 284 d.H.)

Extinderea imperiului a depășit structurile republicane, elitele politice susținând concentrarea puterii în mâna unei singure persoane pentru a-și menține influența. Această necesitate a facilitat ascensiunea unor lideri autoritari precum Sylla, Pompei, Caesar și Antonius, culminând cu instaurarea regimului lui Octavian.

Mai prudent decât Caesar, Octavian a realizat tranziția treptată spre imperiu păstrând aparențe republicane **(Fig. 5)**. Numit oficial *Princeps* (primul cetățean și cel dintâi dintre senatori), regimul său a primit numele de Principat. Senatul i-a acordat titlul de *Imperator*, oferindu-i comanda armatei, cu sprijinul căreia a cumulat principalele magistraturi: consul, tribun, cenzor și *Pontifex Maximus* (controlând viața religioasă). Deși Senatul rămânea formal organul suprem, Princeps era cel care îl prezida, conducea politica externă și decidea războiul. Primind și numele de *Augustus* (mărit, sacru) și pe cel de Caesar, el a devenit stăpân absolut. Ca *Pater Patria*, puterea lui se baza pe legătura cu poporul și pe cultul imperial menit să asigure coeziunea provinciilor în jurul suveranului considerat divin. Deși teoretic desemnarea împăratului îi revenea Senatului, monarhii își numeau din timp succesorii din familie drept coregenți (numiți *Caesar*), asigurând transmiterea dinastică a puterii. Principatul a cunoscut patru dinastii: Iulia-Claudia (27 î.H.–68 d.H.), Flavia (69–96 d.H.), Antoninii (96–192 d.H.) și Severii (193–235 d.H.). Epoca inaugurată de Octavian este cunoscută drept „Pax Romana" (pacea romană), o perioadă de ordine, prosperitate internă și liniște la granițe ce a cuprins secolele I-II d.H. Aceasta a atins apogeul sub împăratul Traian (98–117), cel care a realizat ultimele cuceriri teritoriale: Dacia (106), Arabia (106), Armenia (114), Mesopotamia și Asiria (115–116). **(Fig. 6)**

Pax Romana. Procesul de romanizare

După instaurarea noului regim, Octavian-Augustus a inaugurat perioada cunoscută sub numele de Pax Romana (Pacea Romană). Aceasta s-a definit prin instaurarea unei administrații centralizate eficiente sub autoritatea împăratului, susținută de un sistem defensiv robust (limes) și o armată bine pregătită,

care garantau securitatea frontierelor. Această stabilitate a impulsionat o economie prosperă, bazată pe schimburi comerciale intense între provincii și Roma, facilitate de o rețea vastă de drumuri și un sistem legislativ și monetar unic. În acest climat de securitate, s-a desfășurat procesul complex al romanizării, prin care popoarele cucerite au asimilat treptat civilizația romană – de la cultura materială și modul de viață, până la limba latină – realizând astfel unitatea culturală și lingvistică a imperiului sub „sigiliul" Romei.

În secolul al III-lea, Imperiul Roman a intrat în perioada „anarhiei militare" (235–284), o profundă criză politică, militară și economică ce a întrerupt sistemul dinastiilor. Scena politică a fost dominată de conflicte violente între împărați efemeri și lipsiți de autoritate, proclamați exclusiv de armată și aflați la voia acesteia, fără colaborarea Senatului.

Incapabile să stăvilească atacurile populațiilor germanice la frontiere, instituțiile au permis degradarea climatului social și decăderea vieții economice, imperiul fiind nevoit să renunțe la unele teritorii de graniță, precum Dacia, în anul 271. În acest context, ideea imperială a căpătat un conținut nou: puterea statului trebuia să fie eternă, indiferent de persoana care deținea tronul.

Dominatul (284-395)

Împărații Dioclețian (284–305) și Constantin cel Mare (306–337) au reformat profund statul, eliminând aparențele republicane în favoarea unei monarhii absolutiste, de tip oriental, în care împăratul era considerat *Dominus et deus* (Stăpân și Zeu). Dioclețian a introdus **tetrarhia** – conducerea în patru: doi augusți și doi cezari, sub autoritatea sa supremă, a divizat imperiul în 101 provincii și 12 dioceze, iar Roma și-a pierdut statutul de capitală unică.

Constantin cel Mare a abolit tetrarhia, devenind stăpân absolut după bătălia de la Podul Milvius (312) din Occident și înfrângerea ulterioară a lui Licinius (324) din Orient. În 313, prin Edictul de la Milano **(Fig. 7)**, el a extins măsurile de toleranță inaugurate de Galerius prin Edictul de la Serdica (311), acordând libertate de cult creștinismului și restituind bunurile confiscate, punând ulterior influența Bisericii în slujba statului. Constantin a separat definitiv puterea civilă de cea militară și, în 330, a inaugurat o nouă capitală strategică și creștină: Constantinopol.

Deși ceremonialul de curte a sporit prestigiul imperial, el l-a izolat pe suveran. Astfel, în Antichitatea târzie, împăratul și Senatul au devenit simboluri, puterea reală fiind exercitată de factiunile de la curte și de o birocrație numeroasă și costisitoare.

Împăratul Teodosius (379–395) a transformat creștinismul în religie unică de stat și a divizat oficial imperiul între fiii săi, Arcadius și Honorius, în ceea ce astăzi numim Imperiul Roman de Apus și Imperiul Roman de Răsărit.

Fig. 7. Ruinele palatului din Milano

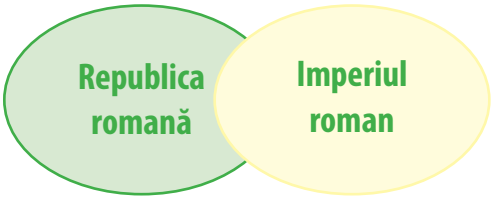
ȘTIAȚI CĂ?

● Politica se baza pe sistemul patron-client. Un politician bogat (patronul) avea sute sau mii de „clienți" (cetățeni mai săraci) care se adunau dimineața la casa lui (*salutatio*) pentru a primi instrucțiuni sau bani, iar ziua îl însoțeau în Forum pentru a-i oferi protecție și pentru a-i aclama discursurile, creând impresia unei popularități imense. În schimb, patronul îi ajuta în procesele juridice sau le oferea mâncare.

Aplicații:

I. Realizați o axă cronologică cuprinzând principalele evenimente din evoluția Romei, de la întemeiere până la căderea Imperiului Roman de Apus. Argumentați relevanța fiecărui eveniment ales.

II. Completați diagrama Venn, identificând asemănările și deosebirile dintre Roma republicană și Roma imperială.

Lecția 4 Modele culturale în lumea greco-romană

Lumea greco-romană nu reprezintă doar fundamentul pe care s-a clădit civilizația occidentală. Această lume a stabilit reperele fundamentale în educație, estetică și organizare socială, trecând de la interogația metafizică a grecilor la pragmatismul politic al romanilor.

Dicționar

efeb: tânăr care făcea parte dintr-un colegiu (cu caracter militar).

gimnaziu: școală greacă antică, alcătuită din absolvenții palestrei.

gineceu: încăperi destinate femeilor în locuințele din Grecia antică.

palestra: școală sportivă destinată practicării gimnasticii, atletismului, luptelor.

Educația și cunoașterea în lumea greco-romană

Sistemele educaționale ale Antichității au avut ca scop principal nu doar transmiterea de informații, ci și modelarea profilului uman în acord cu valorile cetății.

Modelul elen

Pentru greci, educația (*paideia*) viza dezvoltarea armonioasă a individului și se subordona interesului cetății, având două modele – spartan și atenian.

În Sparta, întregul efort al statului și viața cetățenilor-soldați erau dedicate exclusiv pregătirii militare. La vârsta de șapte ani, băieții erau preluați de școlile de stat de tip militar, unde învățau noțiuni de bază (scris, citit, cânt, dans), dar mai ales participau la antrenamente aspre pentru a deprinde ascultarea, forța și rezistența la privațiuni. Educația se încheia în jurul vârstei de 30 de ani, după trecerea unor probe dure de curaj și supraviețuire în natură. În paralel, fetele erau antrenate fizic în alergare și aruncarea discului sau a suliței, pentru a deveni mame viguroase și pentru a apăra gospodăria în timpul războaielor.

Educația ateniană urmărea să-i transforme pe cetățeni în oameni conștienți de îndatoririle lor civice, fideli zeilor și gata să-și apere cetatea. Și în Atena copiii erau crescuți până la șapte ani în familie, sub supravegherea mamei. Fetele erau educate acasă, viața femeilor desfășurându-se în cadrul casei, subordonată rolului de mamă și soție, retrasă în **gineceu**. La vârsta de șapte ani, băieții erau înscriși de părinții lor la școli particulare. Învățau să scrie, să citească, să socotească, studiau poemele lui Homer, gramatica, aritmetica, muzica. Educația era completată cu exerciții fizice pentru care erau amenajate spații speciale – **palestre** sau **gimnazii**. La 16 ani, instruirea tânărului era în linii mari terminată. Copiii celor mai săraci începeau să muncească, iar ceilalți urmau doi ani de studii filosofice în școli. La 18 ani, tinerii atenieni efectuau pregătirea militară, devenind **efebi**, iar la 20 de ani intrau în rândul cetățenilor.

Tânărul perfect, în concepția atenienilor, trebuia să fie rezervat, chiar timid. În prezența celor mai în vârstă trebuia să tacă, răspunzând numai dacă era întrebat, dar și atunci cu voce scăzută. Vorbitul tare era considerat lipsă de educație, cu atât mai mult în cazul tinerilor.

Modelul roman

Inspirată din modelul grecesc, educația romană se realiza în școli particulare, cu pedagogi plătiți de părinți. Cei proveniți din familii bogate puteau urma o școală de gramatică, în care erau studiate limba latină și limba greacă, dicția, lectura cu voce tare, figurile de stil. Școala superioară era cea de retorică, necesară celor care doreau să urmeze o carieră politică. De școli speciale beneficiau cei care doreau să devină juriști, arhitecți sau medici. Conceptul de *humanitas* sublinia importanța culturii în devenirea omului politic. Scopul era formarea unui cetățean capabil să servească statul. Romanii au excelat în sistematizarea și organizarea cunoștințelor, realizând vaste sinteze istorice, geografice și tehnice. Un exemplu remarcabil este opera enciclopedică a lui Pliniu cel Bătrân.

Cunoașterea

În primele secole, știința a evoluat împreună cu filosofia, având reprezentanți de seamă în matematică, geometrie și astronomie, precum Thales din Milet, Pitagora, Aristarh și Arhimede. În filosofie, un loc central îl ocupă Socrate, care a folosit dialogul pentru cunoașterea adevărului, și Platon, fondatorul Academiei din Atena și figură cheie a spiritualității occidentale, care a contribuit la închegarea științelor europene. Elevul său, Aristotel, a sistematizat logica, științele naturii, metafizica, etica și estetica, sistemul său rămânând punct de referință în civilizația europeană până la sfârșitul secolului al XVII-lea. În medicină, Hipocrate a susținut că bolile au cauze naturale, studiul anatomiei progresând ulterior în epoca elenistică. De asemenea, colonizarea greacă și cuceririle lui Alexandru Macedon au dezvoltat geografia, reprezentată mai târziu de Strabon și Ptolemeu.

În istoriografie, grecul Herodot, considerat părintele istoriei, a revoluționat investigarea trecutului prin metoda anchetei și analiza critică a izvoarelor scrise și orale pentru a elimina subiectivitatea. Tucidide a redefinit domeniul prin analiza critică a cauzelor evenimentelor. În lumea romană, s-au remarcat Titus Livius, autorul monumentalei lucrări *De la fondarea Romei*, și Tacitus, om politic și istoric roman, cunoscut pentru operele sale de referință *Anale* și *Istorii*.

Arta greacă: proporții, armonie și echilibru

Arta greacă este guvernată de conceptul de mimesis (imitarea naturii), însă o natură epurată de imperfecțiuni, tinzând spre un ideal abstract de frumusețe. Principala trăsătură a acestor creații este faptul că au în centrul lor figura umană: reprezentarea corpului omenesc în mișcare, frumusețea și proporțiile sale și a lumii înconjurătoare așa cum poate fi văzută de ochiul omenesc.

Arhitectura

Templul grec nu era un spațiu pentru mase, ci „locuința" zeului, concepută ca un obiect de o perfecțiune matematică. Acestea au o serie de caracteristici, dintre care menționăm armonia, proporția și echilibrul. În arta greacă antică, armonia nu a fost doar o alegere estetică, ci o reflectare a ordinii universale. Pentru greci, arta era o metodă de a descoperi și de a expune legile matematice care guvernează realitatea. Proporția – totul se baza pe rapoarte matematice. Cele trei ordine **(Fig. 1)** – doric (forță și simplitate), ionic (grație și suplețe) și corintic (bogăție ornamentală) stabileau reguli stricte de armonie între coloane, capiteluri și frize. Echilibrul vizual – arhitecții foloseau corecții optice (curbarea ușoară a liniilor drepte) pentru ca edificiul să pară perfect ochiului uman. În secolul al V-lea î.H., Atena a devenit cel mai important centru de creație artistică al lumii grecești. S-au reclădit templele de pe Acropola Atenei (proiect realizat de Fidias), s-a amenajat o intrare monumentală (Propileele) și s-au construit trei temple, a căror perfecțiune nu a fost depășită (Partenonul, Erehteionul și templul zeiței Atena Nike).

Fig. 1. Stilul doric, ionic și corintic (de la stânga la dreapta)

Fig. 2. Miron, Discobolul

Sculptura

Evoluția sculpturii grecești marchează trecerea de la rigiditatea statuilor timpurii la mișcare, prin reprezentarea perfecțiunii divine prin intermediul corpului uman idealizat, devenit model pentru arta europeană. În secolul al V-lea î.H., sculptori precum Miron și Policlet au stabilit standarde ale proporțiilor și ale echilibrului. Inovația majoră a perioadei a fost tehnica *contrapposto*: distribuirea greutății pe un singur picior pentru a crea un echilibru dinamic între tensiunea și relaxarea mușchilor, perfecționată de Policlet printr-un calcul matematic strict al raporturilor ideale (de exemplu, capul reprezentând 1/7 din înălțime). Din secolul al IV-lea î.H., artiștii s-au orientat către redarea personalității umane individuale,

remarcându-se portretele lui Lisip și statuile umanizate ale zeilor realizate de Praxiteles.

Dintre lucrările importante ale vremii menționăm Discobolul **(Fig. 2)** (creație a lui Miron), Hermes cu Dionysos copil și Afrodita din Cnidos (realizări ale lui Praxiteles), Doriforul **(Fig. 3)** (creație a lui Policlet) și Venus din Milo, Laocoon, Victoria din Samotrace, sculpturi ale epocii elenistice.

Fig. 3. Policlet, Doriforul

Arhitectura romană: între utilitarism și triumfalism

Dacă arhitectura greacă se orienta spre exterior, cea romană se concentra pe volumele interioare, funcționalitate și propagandă la scară imperială, reflectând măreția Romei și autoritatea împăratului. Inovațiile tehnice – inventarea betonului și utilizarea sistematică a arcului, a bolții și a cupolei – și spiritul pragmatic au permis acoperirea unor spații vaste și administrarea eficientă a teritoriului.

Urbanismul roman se organiza în jurul a două artere principale care se intersectau în forum (piața publică), ce reunea temple, basilici, statui și unde se desfășura viața publică. Construcțiile monumentale serveau ideologiei de stat: edificii precum Colosseumul (Amfiteatrul Flavian) sau Panteonul impresionau prin dimensiuni, în timp ce arcurile de triumf imortalizau în piatră victoriile militare, fiind elemente pur ideologice. Eficiența logistică și confortul erau asigurate prin poduri, apeducte, viaducte, drumuri pavate și terme. De asemenea, măreția imperială s-a reflectat în palate spectaculoase precum Vila lui Hadrian sau Domus Aurea (Nero), structuri care în antichitatea târzie s-au transformat în fortărețe, un exemplu fiind Palatul lui Dioclețian din Split.

Modelul cultural antic se bazează pe o dualitate complementară: Grecia a oferit alfabetul estetic și teoretic, în timp ce Roma a oferit cadrul juridic și tehnic prin care aceste valori au fost răspândite și conservate în timp.

Aplicații:

Pornind de la informațiile din lecție și altele din istoriografie, realizați o dezbatere pro și contra unui model de educație din Antichitate. Elevii sunt invitați să-și autoevalueze activitatea, conform fișei alăturate:

I. Bifați căsuța care corespunde cel mai bine activității voastre:

Criteriu	Foarte bine	Bine	Mai am de lucrat
Am identificat cel puțin două argumente clare în textul sursă.			
Am folosit citate/exemple specifice din text.			
Am reușit să fac legătura dintre legile lui Licurg și conceptul de „putere a statului”.			
Am reușit să adresez cel puțin o întrebare colegilor.			
Am reușit să vin în dezbatere cu un contraargument.			

II. Evaluați-vă prestația pe o scară de la 1 la 5 (1 = Minim, 5 = Maxim):

Claritatea exprimării: Am formulat ideile clar și pe înțelesul celorlalți. [ ]

Ascultare activă: Am ascultat argumentele echipei adverse înainte de a replica. [ ]

Gândire critică: Am reușit să găsesc o slăbiciune în argumentul echipei opuse. [ ]

III. Răspundeți scurt la următoarele întrebări:

Cel mai puternic argument pe care l-am adus astăzi a fost ... .

O idee a echipei adverse care m-a pus pe gânduri a fost ... .

Dacă aș repeta dezbaterea, ce aș schimba la modul în care am prezentat ideile? ... .

ȘTIAȚI CĂ?

● Pentru greci, idealul uman era rezumat în conceptul de *kalokagathia* (*kalos* – frumos și *agathos* – bun); ei credeau că o minte strălucită nu poate locui decât într-un corp armonios, motiv pentru care educația îmbina filosofia cu gimnastica.

Recapitulare

Colonizarea greacă	Polisul	Grecii între alianțe și războaie. Alexandru Macedon
• Mișcarea nu a fost o cucerire militară centralizată, ci o roire de grupuri autonome organizate de un oraș-mamă (metropolă), determinată de lipsa pământului, suprapopulare sau conflicte politice interne. • A transformat economia lumii antice prin generalizarea folosirii monedei, specializarea agriculturii și intensificarea comerțului. Din punct de vedere cultural, fenomenul a dus la răspândirea alfabetului (preluat și adaptat de la fenicieni), a religiei și artei grecești pe trei continente.	• Polisul reprezenta o entitate urbană și rurală autonomă bazată pe o puternică coeziune civică și pe un sistem propriu de guvernare. În timp ce Sparta a adoptat un model de organizare oligarhic și profund militarizat, Atena s-a orientat treptat către un sistem politic democratic. Procesul de democratizare s-a realizat treptat, prin reforme. Apogeul acestui regim a fost atins sub conducerea lui Pericle, care a consolidat democrația directă și a legiferat plata funcțiilor publice. Totuși, spre deosebire de idealul egalitar modern, democrația atenian a rămas limitată.	• Războaiele medice (499–449 î.H.) au reprezentat lupta dintre modelul democratic grec și despotismul persan. Victorii legendare ale grecilor au oprit expansiunea persană în Europa. • Unite în fața pericolului persan, Atena și Sparta s-au înfruntat în Războiul peloponesiac (431–404 î. H.). Conflictul, finalizat cu înfrângerea Atenei a marcat declinul polisului clasic, lăsând toate cetățile grecești epuizate și vulnerabile în fața pericolului macedonean.
Roma antică	**Modele culturale în lumea greco-romană**	**Pilonii civilizației europene**
• Sistemul politic roman a parcurs o transformare radicală, adaptându-se constant evoluției: regalitate, republică, imperiu. • Succesul militar roman a transformat Roma în stăpâna Mediteranei, dar a distrus echilibrul social intern. • Cel mai durabil impact al stăpânirii romane nu a fost cel militar, ci cel cultural, prin procesul de romanizare care a transformat radical harta etno-lingvistică și culturală a Europei. • Creștinismul a devenit religia oficială a Imperiului Roman sub Teodosius I cel Mare.	• Antichitatea nu vedea educația doar ca pe o acumulare de cunoștințe, ci ca pe o formare a caracterului în funcție de nevoile statului: Sparta – educație militară, Atena – dezvoltarea armonioasă a minții și a corpului, Roma – o educație pragmatică. • Grecii au pus bazele tuturor disciplinelor fundamentale, trecând de la explicații mitice la analiza cauzală. Arta greacă este definită prin conceptul de *mimesis* (imitarea naturii) și căutarea frumuseții ideale prin matematică. • Spre deosebire de greci, romanii au pus accent pe funcționalitate și măreție imperială.	• Civilizația europeană s-a clădit pe trei piloni fundamentali. Grecia antică a oferit gândirea bazată pe rațiune, reperele estetice și modelul democratic al cetățeniei prin dezbatere și vot. Roma antică a adus pragmatismul organizațional, lăsând ca moștenire limba latină și Dreptul Roman, baza codurilor civile moderne. Creștinismul a integrat o busolă morală comună, axată pe demnitate și solidaritate, realizând unificarea spirituală și culturală a unui continent.

Evaluare

I. Completați diagrama de mai jos cu informațiile (cel puțin câte trei) solicitate:

Cauze | Expansiunea Romei | Consecințe

II. Redactați o sinteză de aproximativ două pagini (500–600 de cuvinte) cu tema: *Evoluție, inovație și sinteză în lumea greco-romană – de la democrația agorei la universalismul imperial*. **În redactarea sintezei, trebuie să integrați următoarele aspecte și termeni istorici: analiza evoluției gândirii și a științei în Grecia clasică, menționând rolul filosofilor și trecerea de la mit la rațiune; prezentarea evoluției artistice (sculptură și arhitectură) din spațiul grecesc, evidențiind inovațiile tehnice majore; analiza caracterului pragmatic al civilizației romane prin prisma urbanismului, a ingineriei și a rolului propagandei; evidențierea modului în care creștinismul și Dreptul Roman au asigurat unificarea spirituală și juridică a continentului; analiza procesului de romanizare ca mecanism de sinteză culturală în provincii.**

Item	I	II	
Punctaj maxim 10 p.	6 × 0,5 = 3 p.	Informația istorică 5 p (5x1p=5 p)	Redactarea - 1 p.: structura, utilizarea conectorilor care exprimă cauzalitatea și concluzia, respectarea succesiunii cronologice/ logice a faptelor istorice și încadrarea în limita de spațiu precizată.
	Se acordă un punct din oficiu.		

Geneza lumii medievale

Unitatea IV

Lecția 1 – Impactul marilor migrații. Europa Apuseană de la regatele germanice la Carol cel Mare
Lecția 2 – Imperiul Bizantin: instituții, religie și cultură
Lecția 3 – Islamul și expansiunea arabă

Recapitulare
Evaluare

Poarta Teodosiană din vechile ziduri ale Constantinopolului (Istanbul, Turcia)

Lecția 1 Impactul marilor migrații. Europa Apuseană de la regatele germanice la Carol cel Mare

Marile migrații

Între secolele III–V d.H., lumea romană s-a confruntat cu atacuri repetate ale populațiilor migratoare. Cele mai periculoase au fost cele ale goților, urmate de cele ale hunilor, care au intrat în contact cu lumea romană în ultimul sfert al secolului al IV-lea d.H. Goții i-au provocat Imperiului Roman o mare înfrângere militară la Adrianopol (378 d.H.), unde însuși împăratul Valens și-a găsit sfârșitul.

Scindarea Imperiului Roman în două părți, în anul 395 d.H., cunoscute sub numele de Imperiul Roman de Răsărit și Imperiul Roman de Apus, a slăbit și mai mult lumea romană, fapt de care au profitat numeroase populații din exterior. În anul 406 d.H., vandalii, alanii și suebii au forțat limesul de pe Rin, ceea ce a avut un efect catastrofal asupra apărării Imperiului Roman de Apus. Vandalii și alanii au ajuns în cele din urmă în Africa de Nord, unde au creat un regat, cunoscut sub numele de Regatul Vandalilor și Alanilor. Suebii, în schimb, s-au așezat în Peninsula Iberică.

Francii, federați (aliați) ai imperiului, au profitat de situația creată pentru a se extinde în Galia de Nord. În mod similar, burgunzii s-au stabilit, în cele din urmă, în sud-estul Galiei. Atât francii, cât și burgunzii au creat regate. Vizigoții, o ramură a goților, au jefuit Roma în anul 410 d.H., iar ulterior s-au stabilit în Peninsula Iberică, unde au întemeiat un regat. Istoricii numesc toate aceste formațiuni politice „regate barbare", deoarece au fost create de populații percepute de romani drept barbare. Ele mai sunt numite și regate germanice, fiindcă au fost întemeiate, în principal, de populații cu origini germanice, însă termenul de „regate germanice" nu este pe deplin potrivit, pentru că alanii, care au creat un regat alături de vandali, nu erau de origine germanică. Din acest motiv, este mai potrivită denumirea de „regate barbare".

Dicționar

arianism: doctrină creștină din secolul al IV-lea, formulată de Arius, care susține că Iisus Hristos nu este de aceeași natură divină cu Dumnezeu Tatăl.

Atacurile hunilor conduși de Atila (434–453 d.H.) au slăbit și mai mult Imperiul Roman de Răsărit, chiar dacă romanii, în anul 451 d.H., conduși de Flavius Aetius, au obținut o victorie împotriva acestora, cu sprijinul unor populații barbare, precum francii și vizigoții, în Bătălia din Câmpiile Catalaunice. Dispariția lui Atila și destrămarea Imperiului hunic nu au îmbunătățit semnificativ situația romanilor din Occident. Sfârșitul Imperiului Roman de Apus a venit în anul 476 d.H., când Odoacru, conducătorul unor mercenari germanici din Peninsula Italică, l-a detronat pe ultimul împărat roman din Occident, Romulus Augustulus, și a trimis însemnele imperiale la Constantinopol, unde domnea împăratul Zenon (474–475, 476–491), recunoscând autoritatea acestuia.

Regatele barbare

În 493 d.H., la îndemnul împăratului de la Constantinopol, în Peninsula Italică și-au făcut apariția ostrogoții, o altă ramură a goților, conduși de Teodoric cel Mare **(Fig. 1)**. Aceștia l-au înfrânt pe Odoacru și au creat Regatul Ostrogot.

Astfel, spre sfârșitul secolului al V-lea d.H., în Occident existau următoarele regate barbare: Regatul Vandalilor și Alanilor, Regatul Suebilor, Regatul Vizigoților, Regatul Burgunzilor, Regatul Francilor și Regatul Ostrogoților. Cu excepția Regatului Francilor, toate celelalte regate barbare au dispărut.

Ostrogoții, vandalii și alanii au fost cuceriți de către bizantini în secolul al VI-lea d.H. Burgunzii au ajuns sub stăpânirea francilor în anul 534 d.H., iar spre sfârșitul aceluiași secol, suebii au fost cuceriți de către vizigoți. Regatul Vizigot a fost ocupat de către arabi la începutul secolului al VIII-lea d.H.

Fig. 1. Mausoleul lui Teodoric cel Mare (Ravena, Italia)

În schimb, în Peninsula Italică, în a doua jumătate a secolului al VI-lea d.H., a apărut Regatul Longobarzilor, creat de un alt neam de origine germanică.

Formarea limbilor și a popoarelor europene

În a doua jumătate a mileniului I d.H. s-au format, în linii mari, limbile și popoarele pe care le întâlnim astăzi în Europa. Formarea unui popor și a limbii sale este un proces numit etnogeneză. Acest proces istoric s-a desfășurat pe o perioadă îndelungată și a dus la apariția a trei mari familii de popoare: germanice, romanice (sau neolatine) și slave **(Fig. 2)**.

O a patra familie a apărut în Europa ca urmare a migrației popoarelor fino-ugrice: ungurii, finlandezii, estonienii și samii. Ungurii au ajuns în Europa în anul 896 d.H., sub conducerea lui Arpad.

De asemenea, în Europa există o serie de popoare care nu se încadrează, din punct de vedere lingvistic, în cele patru familii de popoare menționate anterior: albanezii, grecii, maltezii și bascii. Letonii și lituanienii alcătuiesc o familie distinctă, numită familia popoarelor baltice.

Limbile vorbite pe întreg Pământul sunt împărțite în două mari categorii: limbi indo-europene și limbi neindo-europene. Majoritatea limbilor vorbite în Europa sunt indo-europene. Limbile fino-ugrice, basca și malteza sunt limbi neindo-europene. Bascii, popor care trăiește pe teritoriul Franței și al Spaniei, vorbesc cea mai veche limbă din Europa aflată încă în uz.

<table>
<tr><th>Popoarele germanice</th><th>Popoarele romanice (neolatine)</th><th>Popoarele slave</th></tr>
<tr><td rowspan="3">germanii, austriecii, englezii, olandezii, danezii, suedezii, norvegienii, islandezii, flamanzii</td><td rowspan="2">Romanitatea occidentală: portughezii, spaniolii, francezii, italienii, romanșii și valonii</td><td>Slavii de vest: polonezii, cehii și slovacii</td></tr>
<tr><td>Slavii de sud: slovenii, croații, bosniacii, muntenegrenii, sârbii, bulgarii și macedonenii</td></tr>
<tr><td>Romanitatea orientală: românii</td><td>Slavii de est: rușii, ucrainenii, bielorușii</td></tr>
</table>

Fig. 2. Componența celor trei mari familii de popoare indo-europene din Europa

Renovatio imperii, imperiu creștin, Carol cel Mare

Regatul francilor a fost creat în anul 481 d.H. de către Clovis (481–511 d.H.). El a fondat dinastia merovingiană, care a condus regatul până în secolul al VIII-lea d.H. O altă realizare majoră a lui Clovis a fost creștinarea sa, fapt de mare importanță, deoarece a asigurat supraviețuirea și consolidarea creștinismului în vestul Europei.

Dinastia merovingiană a fost detronată în anul 751 d.H. de către Pepin cel Scurt, întemeietorul dinastiei carolingiene. Ultimul rege merovingian, Childeric al III-lea, a fost deposedat de putere și trimis la mănăstire, cu aprobarea papei. În anul 768 d.H., tronul i-a revenit fiului lui Pepin cel Scurt, Carol cel Mare, care, datorită

faptelor sale deosebite, și-a câștigat un loc central în istorie.

Carol cel Mare (768–814 d.H.) a creat, prin cuceriri succesive, Imperiul franc. Printr-o serie îndelungată de războaie, a ajuns să stăpânească teritorii care astăzi aparțin unor state precum Belgia, Olanda, Germania, Elveția, Austria și Ungaria. În anul 774 d.H., a cucerit Regatul longobarzilor, iar ulterior a ocupat Khaganatul (Regatul) avar, al cărui centru se afla în Câmpia Panonică.

În anul 800 d.H., chiar în ziua de Crăciun, la Roma, papa l-a încoronat împărat. Din 476 d.H., în Occident nu mai existase un purtător al titlului imperial. Gestul papei a dus la reapariția ideii de imperiu creștin în vestul Europei. Între Imperiul franc (sau carolingian) și Imperiul Roman existau numeroase diferențe, nu doar de ordin teritorial și instituțional; cu toate acestea, Carol cel Mare **(Fig. 3)** s-a considerat urmașul firesc al împăraților romani.

Fig. 3. Tronul lui Carol cel Mare, Catedrala din Aachen (Germania)

Renașterea carolingiană

Domnia lui Carol cel Mare a fost importantă nu doar datorită realizărilor sale politice și militare, ci și datorită celor culturale și spirituale. Cuceririle lui Carol cel Mare au contribuit la impunerea creștinismului în numeroase regiuni în care acesta nu prinsese rădăcini adânci.

Mai mult, el s-a dorit, asemenea marilor conducători ai epocii, un patron al artelor și al cunoașterii și, în acest sens, a sprijinit intens cultura și educația. Din acest motiv, istoricii vorbesc despre Renașterea carolingiană.

La curtea sa au găsit sprijin și apreciere învățați precum Alcuin și Eginhard. Alcuin a condus Școala Palatină de la Aachen, iar Eginhard a scris biografia lui Carol cel Mare, *Vita Karoli Magni* („Viața lui Carol cel Mare", în limba latină).

Dispariția Imperiului carolingian

Lui Carol cel Mare i-a urmat la tron fiul său, Ludovic cel Pios (814–840 d.H.). În 843 d.H., prin Tratatul de la Verdun, fiii lui Ludovic cel Pios și-au împărțit imperiul: Ludovic Germanul a primit Francia de Est, Carol cel Pleșuv a primit Francia de Vest, iar Lothar I, partea de mijloc, numită și Lotharingia.

Pe teritoriul Franciei de Est a apărut, în secolul al X-lea d.H., Imperiul Romano-German, întemeiat de Otto I în anul 962, iar în Francia de Vest, în același secol, a apărut Regatul Franței. Lotharingia a dispărut relativ rapid ca entitate politică distinctă, fiind împărțită între statele vecine mai puternice.

Aplicații:

I. Lecturați, cu atenție, sursele de mai jos și răspundeți, pe caiet, la următoarele cerințe:

A. „Motivele pentru care Clovis a renunțat la credința păgână și s-a convertit de la creștinism, cât și data exactă a botezului său fac obiectul unor numeroase discuții. Sigur este că, de la urcarea pe tron, a fost în relații de prietenie cu clerul galo-roman, după cum demonstrează scrisoarea lui Remi, episcop de Reims, către Clovis. Episcopul, ajutat de regina Clotilda, a reușit să îndepărteze influențele **ariane** exercitate în jurul regelui, astfel încât Clovis a acceptat botezul la Reims, în mod cert în anul 496. Dacă este să dăm crezare unei scrisori a Episcopului Nizier din Trier, redactată mult după eveniment, Clovis ar fi fost profund influențat de miracolele ce se produceau la Mormântul Sfântului Martin din Tours."

Pierre Riché, *Europa barbară – din 476 până în 774*

B. „A urmat războiul cel mai însemnat dintre toate cele purtate de rege, în afară de cel cu saxonii, și anume războiul împotriva avarilor sau a hunilor. I-a dedicat mai multă ardoare și cu mult mai multe resurse decât celorlalte. (...) Deși a fost purtat de aceștia cu mult zel, războiul nu s-a încheiat

totuși decât după opt ani. (...) Toată nobilimea hunilor a pierit în acest război, toată gloria lor s-a năruit; toate averile și bogățiile strânse de-a lungul vremii au fost jefuite și din nici un război, n-au ieșit francii atât de îmbogățiți și de sporiți în avere." Eginhard, *Viața lui Carol cel Mare*

1. Precizați două motive care l-au determinat pe Clovis să se convertească la creștinism, potrivit sursei **A**.
2. Indicați, din sursa **A**, motivul invocat în scrisoarea Episcopului Nizier din Trier.
3. Enumerați, din sursa **B**, trei caracteristici ale războiului lui Carol cel Mare contra avarilor.
4. Identificați, în sursa **B**, importanța economică a războiului contra avarilor.
5. Explicați rolul minunilor în decizia de creștinare a lui Clovis și rolul bogățiilor în declanșarea războiului contra avarilor (numiți eronat „huni" în sursă).

II. Studiați harta de mai jos și răspundeți, pe caiet, la următoarele cerințe.

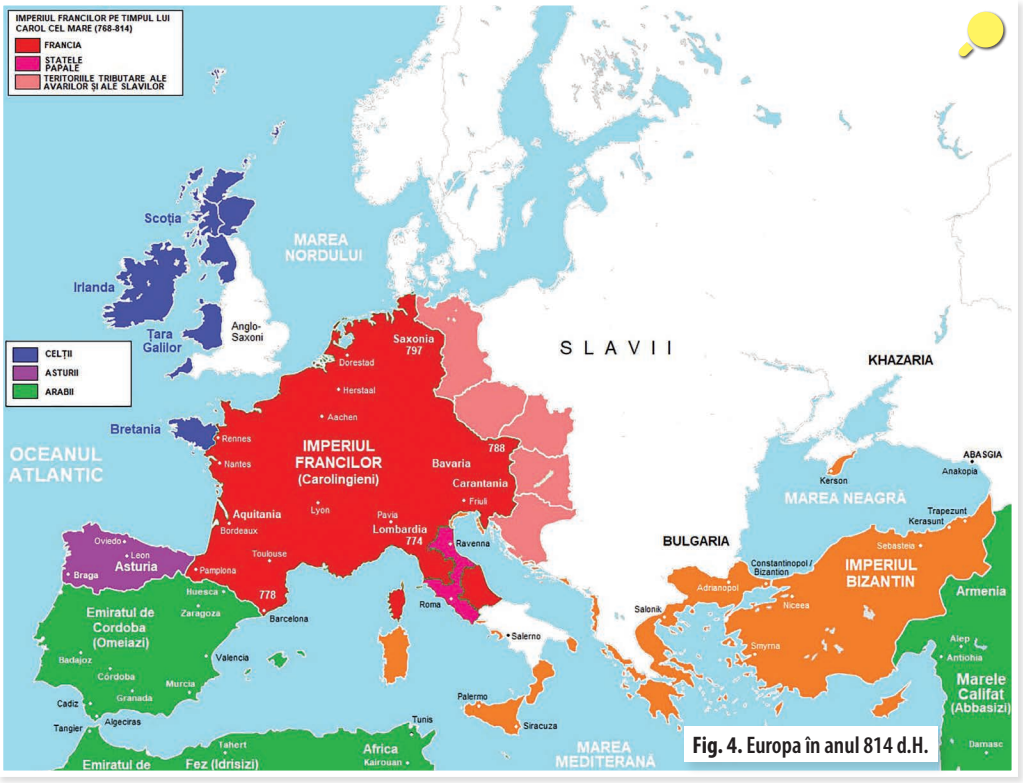

Fig. 4. Europa în anul 814 d.H.

1. Enumerați cinci state indicate pe hartă.
2. Precizați dacă afirmația este corectă sau incorectă și justificați răspunsul pe baza hărții: „Imperiul francilor se întindea în anul 814 d.H. de la Oceanul Atlantic până în Europa Centrală."
3. Explicați înțelesul expresiei „teritorii tributare Imperiului franc".
4. Precizați, pe baza hărții, dacă nordul Italiei făcea parte din Imperiul francilor și susțineți răspunsul.
5. Numiți un stat arab existent în Europa.
6. Identificați statele papale în Peninsula Italică.

ȘTIAȚI CĂ?

- „Biciul lui Dumnezeu" este supranumele dat lui Atila, conducătorul hunilor, considerat de contemporani o pedeapsă trimisă de Dumnezeu din cauza distrugerilor provocate în Imperiul Roman de Apus, dar și în cel de Răsărit.
- Boethius, consilier al lui Teodoric cel Mare, a fost executat din ordinul acestuia. În închisoare a scris *Consolarea filosofiei*, una dintre cele mai citite opere medievale.
- Potrivit lui Eginhard, Carol cel Mare a sprijinit cultura și școlile, dar nu stăpânea bine scrisul. Acesta spune că exersa noaptea, ținând tăblițe de ceară sub pernă.

Lecția 2 Imperiul Bizantin: instituții, religie și cultură

Imperiul Roman de Răsărit/Imperiul Bizantin

În anul 395 d.H. a decedat împăratul Theodosius I cel Mare, ultimul care a condus întregul Imperiu Roman. După moartea sa, imperiul a fost moștenit de cei doi fii ai săi: Arcadius, în Răsărit, și Honorius, în Apus, consfințindu-se astfel separarea administrativă existentă între cele două părți ale imperiului: Imperiul Roman de Răsărit și Imperiul Roman de Apus.

Primul dintre acestea a avut parte de o existență îndelungată. El a dispărut, în mod oficial, la 29 mai 1453, odată cu ocuparea Constantinopolului de către sultanul otoman Mahomed al II-lea, deși unele state succesoare bizantine, precum Imperiul de la Trapezunt, au continuat să existe pentru scurt timp. Imperiul Roman de Apus, după cum am văzut deja în lecția anterioară, a încetat să mai existe în anul 476 d.H. Acest an este considerat de mulți specialiști drept începutul Evului Mediu în Europa Occidentală.

Pentru perioada de după secolul al VII-lea d.H., Imperiul Roman de Răsărit este numit, în literatura de specialitate, Imperiul Bizantin, pentru a sublinia caracterul său preponderent grecesc. Până la dispariția acestuia, locuitorii săi și-au spus romei, iar statul lor s-a numit Împărăția Romeilor (Basileia Rhōmaiōn – lb. greacă).

Dicționar

anacronic: ceva plasat greșit în timp, care nu corespunde epocii la care se referă.

orbis-ul roman: ansamblul teritoriilor aflate sub autoritatea Imperiul Roman, unite prin administrație, drept, armată și cultură comună.

schismatici: persoane sau grupuri care se separă de o biserică sau de o comunitate religioasă, provocând o ruptură (schismă) în cadrul acesteia.

Periodizarea istoriei Imperiului Roman de Răsărit/Bizantin

Îndelungata istorie a Imperiului Roman de Răsărit/Bizantin poate fi împărțită în patru mari etape: I. Imperiul Roman de Răsărit (395–630); II. Imperiul Bizantin – faza incipientă (630–843); III. Imperiul Bizantin – faza clasică (843–1204); IV. Imperiul Bizantin – faza finală (1204–1453).

Prima etapă este cuprinsă între scindarea Imperiului Roman din anul 395 și asumarea, de către împăratul Heraclius I (610–641), a titlului de *basileus*, în locul clasicului *Imperator Caesar Augustus*, schimbare care reflectă transformările profunde ale statului din secolul al VII-lea. În 843 se încheie luptele dintre iconoclaști și iconoduli, cu victoria celor din urmă, deși tensiunile interne din cadrul Bisericii imperiale nu au dispărut complet după această dată.

În 1204, Constantinopolul a fost cucerit de cruciați, fapt ce a dus la crearea Imperiului Latin al Constantinopolului, care a existat până în 1261. Bizantinii s-au repliat la Niceea până în 1261, când Constantinopolul a fost recucerit, însă, în perioada următoare, Imperiul Bizantin a cunoscut un declin treptat, pierzând teritorii importante, astfel că, în 1453, era alcătuit doar din Constantinopol.

Iustinian

Unul dintre cei mai importanți împărați ai Imperiului Roman de Răsărit/Bizantin a fost Iustinian I (1 august 527–14 noiembrie 565). Ascensiunea la tron s-a datorat unchiului său, Iustin I (518–527), care a fost adus la cârma imperiului cu sprijinul armatei și al Senatului, în detrimentul altor pretendenți la tron, după moartea împăratului Anastasios I. Iustin I l-a adoptat pe Iustinian, care a devenit împărat în anul 527.

Lunga sa domnie a cuprins atât realizări deosebite, cât și excese, care au contribuit la risipirea resurselor imperiului și au deschis calea unor dificultăți majore în secolele următoare.

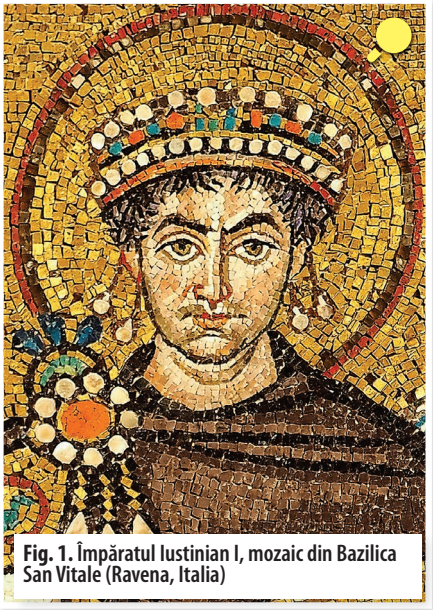

Fig. 1. Împăratul Iustinian I, mozaic din Bazilica San Vitale (Ravena, Italia)

Ideea refacerii Imperiului Roman

În primul rând, posteritatea a reținut faptul că Iustinian I **(Fig. 1)** a dorit să refacă unitatea Imperiului Roman. Astfel, și-a propus să readucă sub autoritatea sa cât mai multe, dacă nu toate, dintre teritoriile care aparținuseră anterior imperiului. Mai întâi, în anii 533–534, generalul Belisarius a cucerit Regatul Vandalilor și Alanilor, campanie desfășurată relativ rapid.

Nu la fel de ușor a decurs recucerirea Italiei, aflată sub stăpânirea ostrogoților, din anul 493. Între 535 și 555 au fost purtate lupte grele între soldații lui Iustinian și ostrogoți. Într-o primă fază, Italia a fost ocupată relativ repede, însă, în intervalul 542–550, a survenit contraatacul ostrogoților conduși de Totila, care i-au alungat pe generalii lui Iustinian. După eforturi considerabile, Iustinian a reușit să înfrângă definitiv rezistența ostrogotă în anul 555, în urma campaniilor conduse de generalul Narses, care a avut un rol decisiv în faza finală a războiului din Italia.

În 554, a fost recucerit și sud-estul Peninsulei Iberice. Așadar, politica de recucerire promovată de Iustinian s-a limitat la părți din nordul Africii, Italia și sud-estul Spaniei. Acestea nu pot fi considerate realizări deosebite dacă sunt privite din perspectiva resurselor utilizate, în condițiile în care imperiul se confrunta cu grave probleme la Dunăre și în Orient.

Paradoxal, încercarea lui Iustinian de a reface Imperiul Roman a dus la slăbirea militară a Imperiului Roman de Răsărit, prin devierea resurselor umane și materiale de la nevoile reale ale statului. De altfel, domnia lui Iustinian a dus la secătuirea vistieriei imperiale, ca urmare a proiectelor grandioase promovate de împărat.

Opera legislativă

Poate că cea mai importantă realizare din timpul domniei sale a fost Corpus juris civilis, cunoscut în mod curent sub numele de Codul lui Iustinian. Această amplă operă legislativă, care a cuprins mai multe lucrări juridice (*Codex*, *Digesta*, *Institutiones* și, ulterior, *Novellae*), a fost elaborată de o comisie condusă de juristul Tribonian, în principal între anii 528 și 533. Prin această inițiativă, a fost sistematizată legislația romană existentă, la care au fost adăugate și legile emise de împăratul Iustinian. Opera legislativă a lui Iustinian I a influențat profund dreptul european modern. Multe principii juridice folosite astăzi în statele europene își au originea în legislația elaborată în secolul al VI-lea, în timpul domniei sale.

Politica religioasă a imperiului

Politica religioasă a Imperiului Bizantin a cunoscut numeroase momente tensionate. Împărații au încercat să împace diversele facțiuni rivale din cadrul creștinismului, fără a obține succese durabile pe termen lung. Pe de altă parte, imperiul a urmărit să-și afirme autoritatea în lumea creștină, intrând astfel într-o competiție de influență cu papalitatea. În calea acestui deziderat a stat papalitatea, care, deși multă vreme s-a aflat sub o influență puternică a Constantinopolului, și-a consolidat treptat poziția. Ascensiunea lui Carol cel Mare a contribuit decisiv la întărirea papalității, printre altele, prin crearea condițiilor politice care au favorizat apariția Statului Papal.

Conflictul religios dintre papa de la Roma și patriarhul de la Constantinopol a fost tranșat, la nivel simbolic, prin Marea Schismă din anul 1054, moment care a consfințit separarea creștinismului în două mari ramuri: Biserica Ortodoxă răsăriteană și Biserica Catolică apuseană. Această ruptură, rezultatul unui proces îndelungat, continuă să producă efecte și în prezent.

Imperiul Bizantin a jucat, de asemenea, un rol esențial în răspândirea creștinismului. Creștinarea slavilor din sud și din răsărit este strâns legată de activitatea misionară bizantină. În acest context se remarcă acțiunile fraților Chiril și Metodiu, de referință pentru lumea slavă. Tradiția culturală inițiată de aceștia a stat la baza apariției alfabetului chirilic, utilizat și astăzi de numeroase popoare slave, alfabet inspirat în mare măsură din cel grecesc.

Moștenirea bizantină

Imperiul Roman de Răsărit/Bizantin a lăsat o moștenire culturală incontestabilă. Probabil cea mai de seamă realizare culturală a imperiului este Catedrala Sfânta Sofia din Constantinopol, astăzi moschee **(Fig. 2)**. Aceasta a fost construită între anii 532 și 537, pe locul unei biserici distruse în timpul Răscoalei Nika din anul 532. Lucrările au fost conduse de Anthemius din Tralles și Isidor din Milet. Monumentul are o înălțime de aproximativ 54 de metri, o lungime de 77 de metri și o lățime de 71,7 de metri, iar diametrul cupolei este de 31 de metri.

În 1453, catedrala a fost transformată de otomani în moschee. În 1934, Mustafa Kemal Atatürk a decis transformarea sa în muzeu, în cadrul politicii de secularizare a statului turc, iar în 2020,

clădirea a fost redeschisă oficial ca moschee, în urma deciziei autorităților turce.

Arta bizantină se remarcă printr-o predilecție deosebită pentru mozaic, tehnică decorativă apreciată pentru durabilitatea și strălucirea sa, dar și pentru capacitatea de a transmite mesaje religioase și simbolice. Mozaicurile bizantine, realizate frecvent pe fond de aur, aveau rolul de a sugera prezența divinității și caracterul sacru al spațiului. Exemple de referință se păstrează nu doar în Constantinopol, ci și în Occident, în special la Biserica San Vitale din Ravenna, unde mozaicurile ce îi reprezintă pe împăratul Iustinian și pe împărăteasa Teodora ilustrează influența artistică bizantină în spațiul italian.

Influența bizantină este extrem de vizibilă și în spațiul românesc. Stilul arhitectonic predominant al construcțiilor religioase este cel bizantin, iar iconografia și ritualurile religioase sunt de inspirație bizantină. Românii au oscilat o perioadă între ralierea la papă sau la patriarhul de la Constantinopol, însă, în secolul al XIV-lea, domnii din Moldova și din Țara Românească s-au orientat hotărât spre Constantinopol, ca modalitate de a se opune expansionismului maghiar, care îmbrăca și forma luptei împotriva **„schismaticilor”**. Acceptarea supremației papei le-ar fi deschis maghiarilor calea implicării în problemele interne ale celor două state românești.

Fig. 2. Catedrala Sf. Sofia din Constantinopol, azi moschee (Istanbul, Turcia)

Aplicații:

I. Citiți, cu atenție, sursele de mai jos și răspundeți la următoarele cerințe:

A. „După ce a luat domnia, Iustinian a reușit repede să le zdruncine pe toate. Pune în slujba statului tot ce se întâmpla că până atunci fusese oprit de lege, iar ceea ce era în ființă, precum și datinile, le îndepărta pe toate, ca și cum numai pentru atâta fusese adus în fruntea împărăției ca să dea tuturor lucrurilor altă înfățișare. Dregătoriile le înlocuia și punea în fruntea treburilor alți oameni care nu mai fuseseră dregători. Tot așa făcea cu legile și cu întocmirile oștenilor, nu din dorința de a îndrepta sau de a aduce un folos oarecare, ci numai ca să le schimbe pe toate și să pună numele său; iar unde nu izbutea deloc să schimbe ceva numaidecât, adăuga cel puțin numele său.”

Procopius din Caesarea, *Istoria secretă*

B. „Posteritatea a reținut din lunga domnie a împăratului inegalabila sa operă legislativă și politica de refacere a ***orbis*-ului roman**, în cadrele sale universale antice. Dacă marea codificare legislativă constituie o etapă fundamentală în dezvoltarea dreptului clasic roman și a celui bizantin, politica de *recucerire* a provinciilor occidentale din spațiul Mediteranei, uzurpate de clanurile germanice, a avut un caracter **anacronic**; ea a constituit o întoarcere la trecutul roman și a neglijat apărarea regiunilor vitale ale imperiului, Balcanii și Orientul, de a căror pierdere în veacul următor se face responsabilă și politica lui Iustinian.”

Stelian Brezeanu, *O istorie a Bizanțului*

1. Explicați motivul pentru care sursa **A** este atât de defavorabilă lui Iustinian. Argumentați răspunsul.
2. Identificați, din sursa **A**, o informație care să indice că unele dintre faptele lui Iustinian erau generate de dorința acestuia de glorie.
3. Precizați care sunt cele două mari realizări ale domniei lui Iustinian, potrivit sursei **B**.
4. Indicați care dintre acestea a avut un caracter anacronic.
5. Precizați ce anume au uzurpat „clanurile germanice”.
6. Identificați efectele negative, pe termen lung, ale încercării de refacere a Imperiului Roman, precizate în sursa **B**.

7. Formulați, pe baza celor două surse, un răspuns la întrebarea: „De ce a vrut Iustinian să refacă unitatea Imperiului Roman?”. Argumentați-vă răspunsul.

8. Realizați, pornind de la cele două surse, un scurt bilanț al domniei lui Iustinian.

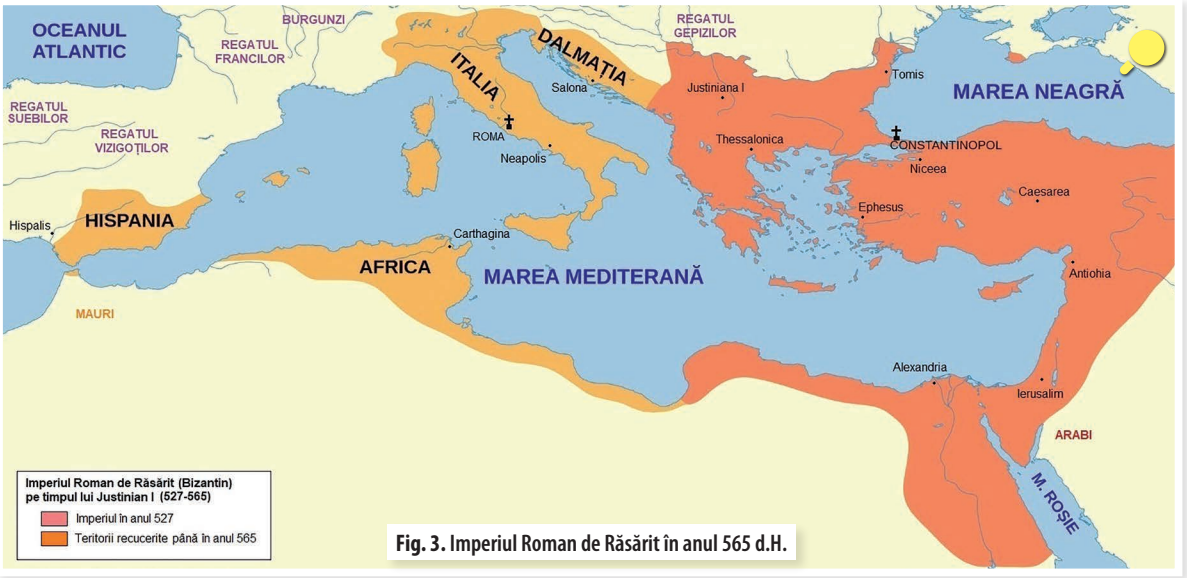

Fig. 3. Imperiul Roman de Răsărit în anul 565 d.H.

II. Studiați harta de mai jos și răspundeți la următoarele cerințe.

1. Enumerați teritoriile recucerite de către armatele lui Iustinian I.
2. Identificați, pe hartă, capitala Imperiului Roman de Răsărit, dar și orașul Roma.
3. Numiți cele patru regate barbare din Europa indicate pe hartă.
4. Precizați denumirile a două populații indicate pe hartă: una din Africa și una din Asia.

III. Citiți sursa de mai jos și răspundeți, pe caiet, la următoarele cerințe:

„Cultul imaginilor, care luase proporții scandaloase în imperiu în secolul 8, își avea origini vechi în lumea creștină. În primele secole ale istoriei bisericii lui Hristos, potrivit comandamentului iudaic de a refuza cultul idolilor, reprezentarea chipurilor divine cunoaște forme simbolice: bunul păstor, mielul, cupa de vin etc. (...) Asia Mică este dominată de adversari ai icoanelor (iconoclaști), în vreme ce Grecia, cu Constantinopolul, susțin cultul imaginilor (iconoduli). (...) La cererea unui grup restrâns de episcopi din Asia Mică, iconoclaști convinși, Leon III inaugurează lupta contra cultului imaginilor, acțiune ce răspunde și convingerilor sale profunde. Mișcarea doctrinară, ultima în istoria bizantină, avea să se extindă pe mai bine de un secol, cu trei etape distincte: a) prima etapă iconoclastă (726–787); b) perioada reacției iconodule (787-815) și c) cea de-a doua perioadă iconoclastă (815–843).”

Stelian Brezeanu, *O istorie a Bizanțului*

1. Investigați importanța icoanelor în cadrul confesiunilor creștine din România contemporană valorificând experiența religioasă din cadrul comunității locale în care locuiți.
2. Identificați două motive pentru care în secolul al VIII-lea a apărut o mișcare împotriva icoanelor.
3. Definiți, pe baza sursei, termenii *iconodul* și *iconoclast*.
4. Enumerați cele trei etape ale disputei din jurul icoanelor.
5. Numiți împăratul care a început lupta împotriva „cultului imaginilor”.
6. *Joc de rol!* Împărțiți clasa în două tabere, pentru a realiza o dezbatere: iconoduli vs. iconoclaști. Fiecare tabără va oferi două argumente religioase și un argument politic pentru propriul punct de vedere.

ȘTIAȚI CĂ?

● Împăratul Iustinian avea o capacitate de muncă impresionantă, fapt care l-a determinat pe unul dintre contemporanii săi să-l numească „împăratul care nu doarme niciodată”.

Lecția 3 Islamul și expansiunea arabă

Arabia în ajunul apariției Islamului

Dicționar

profet: persoană considerată ca fiind trimisă de Dumnezeu pentru a transmite oamenilor voința sau mesajele divine.

La începutul secolului al VI-lea d.H., Peninsula Arabă era locuită de o serie de triburi semitice, ale căror principale ocupații erau păstoritul, meșteșugăritul și comerțul. Arabia era fragmentată din punct de vedere politic, fapt care explică desele conflicte militare dintre triburi. În acest spațiu s-au evidențiat, din punct de vedere economic și spiritual, două centre urbane: Yathrib, cunoscut ulterior sub denumirea de Medina (de la termenul arab *madīna* – „oraș"), și Mecca. Aceasta din urmă a fost, indiscutabil, cel mai sacru loc din partea centrală a Peninsulei Arabice, grație templului cubic Kaaba, care adăpostea Piatra Neagră (considerată de tradiție un meteorit).

Arabii acelor vremuri aveau, în esență, o religie politeistă, care includea sanctuare, oferirea de ofrande și sacrificii animale. Printre zeitățile adorate de triburile arabe se număra și Allah (al-ilāh, „Dumnezeul"), termen care, în islam, desemnează Dumnezeul unic. Sub aspect religios au existat și influențe iudaice și creștine, însă acestea nu s-au impus în fața cultelor tradiționale.

Mohamed și preceptele Islamului

Creatorul religiei islamice a fost **profetul** Muhammad, deseori numit de europeni Mohamed sau Mahomed. De la numele său provine și denumirea de „mahomedanism", atribuită în trecut religiei islamice. Cuvântul *Islam* provine din termenul arab *aslama*, care înseamnă „a se supune" (lui Dumnezeu). Adepții acestei religii sunt desemnați prin cuvântul *muslim* („musulman"), participiul activ al verbului, cu sensul de „cel care se supune lui Dumnezeu".

Muhammad s-a născut la Mecca, în familia hașemiților din tribul Quraysh, posibil, în anul 570 d.H. Ca adult, s-a dedicat negustoriei și s-a căsătorit cu o văduvă bogată, pe nume Khadija. Obișnuia să se retragă în grotele din jurul Meccăi pentru a medita. În jurul anului 610, a avut prima revelație, când Arhanghelul Gabriel i-a transmis mesajul divin. Potrivit tradiției islamice, Muhammad a primit revelația deși era analfabet. După câțiva ani, și-a asumat rolul de Profet al Dumnezeului unic, Allah, propovăduindu-i mesajul la Mecca. Inițial, învățăturile sale au fost primite cu rezervă, chiar cu ostilitate. Din această cauză, în anul 622, Muhammad a plecat la Yathrib (Medina), unde spera să atragă mai mulți adepți. Plecarea sa de la Mecca **(Fig. 1)** la Yathrib (Medina) este numită în tradiția islamică Hijra (Hegira – „Emigrarea") și marchează începutul erei islamice. Astfel, anul 622 d.H. reprezintă anul 1 al erei islamice.

În anul 630 d.H., Muhammad a cucerit Mecca, care a devenit cel mai sfânt loc al religiei islamice. A murit în anul 632, fără să fi rezolvat problema succesiunii sau modalitatea concretă de desemnare a unui succesor. S-a decis ca succesor să fie Abu Bakr, unul dintre primii musulmani și socrul Profetului. Acestuia i s-a atribuit titlul de calif („urmaș al Profetului"), care desemna conducătorul comunității musulmane, având atât autoritate politică și militară, cât și religioasă. Sub conducerea lui Abu Bakr a început expansiunea arabă în afara Peninsulei Arabice, proces care va duce la formarea Marelui Califat arab.

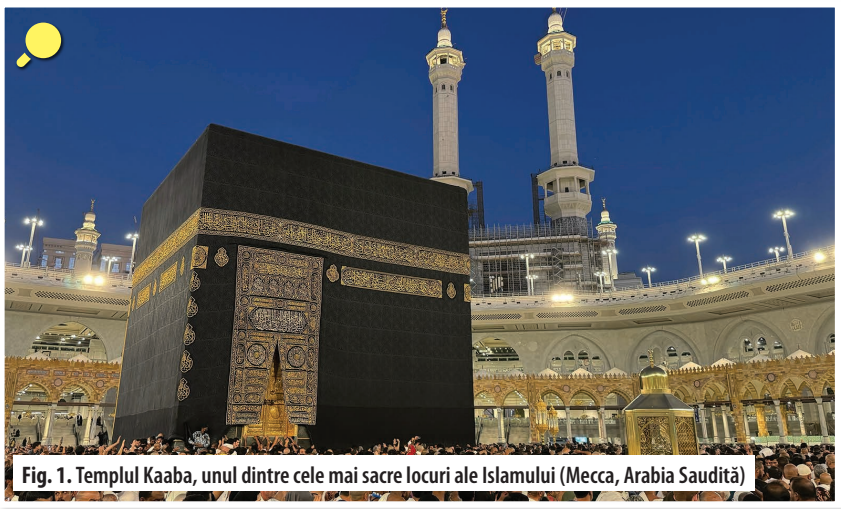

Fig. 1. Templul Kaaba, unul dintre cele mai sacre locuri ale Islamului (Mecca, Arabia Saudită)

Preceptele islamului sunt cuprinse în cartea sfântă, Coranul, al cărei nume provine din cuvântul arab Qur'ān, cu sensul de „recitare". Coranul este alcătuit din 114 capitole, numite sure, inegale ca întindere, a căror succesiune nu respectă ordinea cronologică a revelațiilor. Mesajul islamic, așa cum reiese din Coran, afirmă unicitatea și măreția lui Allah. Asemenea creștinismului, islamul vorbește despre o Judecată de Apoi, în urma căreia oamenii vor fi trimiși, după faptele lor, în rai sau în iad.

Musulmanul este dator să se roage de cinci ori pe zi, cu fața spre Mecca, să țină postul din luna Ramadan, să facă pelerinaj la Mecca cel puțin o dată în viață (dacă are posibilitatea) și să practice milostenia. Musulmanul trebuie, de asemenea, să facă mărturisirea de credință (*šahāda*), prin rostirea formulei: „Nu există alt Dumnezeu în afară de Allah, iar Muhammad este Trimisul lui Allah." Aceste îndatoriri sunt cunoscute drept cei cinci stâlpi ai islamului. Mesajul coranic este completat de reguli provenite din tradiția musulmană (Sunna). Sunt prevăzute restricții alimentare și este permisă poligamia, musulmanul putând avea cel mult patru soții, cu condiția să le trateze în mod egal; în caz contrar, este recomandată o singură soție, conform prevederilor Coranului și tradiției islamice.

Marele Califat arab

Abu Bakr a domnit doar doi ani și a fost urmat de Umar (634–644). După moartea acestuia, drept calif a fost ales Uthman (644–656), fapt care a stârnit nemulțumirea lui Ali, văr și ginere al Profetului, prin căsătoria cu Fatima, fiica lui Muhammad. Asasinarea lui Uthman a permis alegerea lui Ali în demnitatea de calif. Domnia lui Ali a creat condițiile unei mari schisme în sânul islamului, prin separarea sunniților de șiiți. Sunniții se ghidează după *Sunna* (tradiția musulmană), în timp ce șiiții îl consideră pe Ali adevăratul urmaș legitim al Profetului, atribuindu-i un rol central în comunitatea islamică.

Fig. 2. Curtea leilor din Palatul Alhambra, capodoperă a arhitecturii islamice (Sevilia, Spania)

Ali a fost asasinat, la rândul său, în anul 661, iar conducerea Califatului i-a revenit lui Muawiyah, întemeietorul dinastiei omeiazilor (Umayyazii), care a condus Imperiul arab în intervalul 661–750. Multe dintre marile cuceriri arabe au fost realizate în timpul primilor patru califi (632–661), când au fost supuse Palestina, Siria, Mesopotamia, Persia și Egiptul. Omeiazii au extins frontierele imperiului până în Afganistan, în est, și până în Peninsula Iberică, în vest. În această din urmă regiune, arabii au pătruns în anul 711, cucerind Regatul vizigot **(Fig. 2)**, după care au avansat spre Regatul franc, unde, în anul 732, au fost opriți de Carol Martel, în urma victoriei de la Poitiers. Cucerirea Siciliei de către arabi a debutat în secolul al IX-lea, dar s-a încheiat la începutul veacului al X-lea.

În anul 750, omeiazii au fost înlăturați de la putere de abbasizi, care au întemeiat Califatul de la Bagdad. În urma acestor evenimente, lumea islamică s-a fragmentat: în al-Andalus s-a constituit un stat condus de un membru al familiei omeiazilor (Emiratul, apoi Califatul de Cordoba), iar ulterior, în secolul al X-lea, a apărut și Califatul fatimid de la Cairo.

Impactul asupra Europei

Apariția islamului și rapida expansiune a Califatului arab au avut consecințe deosebit de importante asupra Europei, în primul rând de natură militară și religioasă. Cuceririle arabe au afectat mai întâi acele teritorii în care creștinii erau majoritari și care aparțineau, prin tradiție și istorie, spațiului cultural greco-roman. Ulterior, atacurile arabe s-au îndreptat și asupra Europei. Pătrunderea forțelor arabe s-a realizat pe trei direcții: prin Peninsula Iberică; prin Sicilia, de unde se urmărea debarcarea în Peninsula Italică; prin Imperiul Bizantin, prin al cărui teritoriu se viza ajungerea în Peninsula Balcanică.

După cum a fost menționat, arabii au fost opriți în vest de franci, iar Sicilia a ajuns sub stăpânirea normanzilor în secolul al XI-lea. Imperiul Bizantin, pe de altă parte, a respins două asedii arabe asupra Constantinopolului (674–678 și 717–718), iar în anul 740, împăratul bizantin Leon al III-lea a obținut victoria de la Akroinon.

Impactul a fost și mai important sub aspect cultural și științific. Prin intermediul arabilor, Europa a redescoperit numeroase opere ale culturii clasice greco-romane, păstrate și traduse în lumea islamică. În plus, lumea musulmană a cunoscut, între secolele VIII–XI, o remarcabilă efervescență științifică și tehnologică. Algebra și dezvoltarea algoritmilor sunt realizări ale savanților din spațiul islamic, pătrunse ulterior în Europa medievală. Cifrele indiene (numite impropriu „arabe") au ajuns în Europa prin intermediul arabilor. În Peninsula Iberică, aflată parțial sub dominație islamică, s-a manifestat o intensă influență culturală, care a facilitat transmiterea cunoștințelor către Europa occidentală.

Aplicații:

I. Lecturați sursele de mai jos și răspundeți la următoarele cerințe.

A. „Nu este cucernicie să vă întoarceți fețele spre răsărit sau spre apus, ci cucernic este acela care crede în Dumnezeu, în Ziua de Apoi, în îngeri, în Carte și în profeți; care dă din avere, în ciuda iubirii pentru ea, rudelor, orfanilor, săracilor, călătorului, celor care cer și pentru eliberarea robilor; care împlinește Rugăciunea și dă Dania; cei care își țin legământul când l-au făcut și cei răbdători în nenorocire, în suferință și în vreme de restriște – aceștia sunt cei sinceri, aceștia sunt cei temători de Dumnezeu."
Coran, 2:177 (trad. George Grigore)

B. „Statul întemeiat de califii Abd al-Malik (685–705) și Abd al-Walid (705–715) se înfățișa ca un trufaș stat islamic, astfel că trecutul a fost cenzurat cu strictețe. Practica administrativă a rămas neschimbată – de tip roman în Siria sau Egipt și Persan în Mesopotamia; dar după anul 699, araba a devenit singura limbă oficială a Imperiului. Noi monede de aur și argint – de pe care lipsea orice reprezentare a chipului uman – au fost puse în circulație pentru a înlocui monedele Romei răsăritene. Ele afișau doar pasaje din Coran, într-o caligrafie arabă clară. În anul 692, Abd al-Malik a demarat lucrările de construcție ale Moscheii *Cupola Stâncii*, deasupra ruinelor abandonate ale fostului templu evreiesc din Ierusalim."
Peter Brown, *Întemeierea creștinismului occidental*

1. Precizați două valori morale/religioase din sursa **A**.
2. Explicați diferența dintre ritual și comportament moral pornind de la sursa **A**.
3. Indicați două măsuri administrative și două religioase din sursa **B**, în timpul lui Abd al-Malik și Abd al-Walid.
4. Menționați două efecte ale introducerii limbii arabe și ale noilor monede (sursa **B**).
5. Identificați o asemănare între cele două surse privind rolul religiei.

II. Analizați sursa de mai jos, apoi calculați, pe baza informațiilor oferite, care este anul actual conform calendarului islamic.

Calendarul islamic începe cu Hegira (622 d.H.) și este un calendar lunar, cu aproximativ 354 de zile pe an, spre deosebire de calendarul gregorian, care este solar și are 365/366 de zile. Diferența de circa 11 zile anual face ca anii islamici să fie mai scurți și să se succeadă mai rapid. În timp, această diferență se acumulează, astfel încât 33 de ani islamici corespund aproximativ la 32 de ani gregorieni.

Pe baza acestei relații, se poate folosi formula: An islamic ≈ (an gregorian − 622) × 33 / 32, unde „/" înseamnă „împărțit la". Calculul este însă orientativ, deoarece nu ține cont de variațiile reale ale anilor (354 sau 355 de zile) și de momentul exact din an, astfel că pot apărea mici diferențe (de exemplu, trecerea spre anul următor islamic).
Sinteză didactică

ȘTIAȚI CĂ?

- „Focul grecesc", arma secretă a Imperiul Bizantin, a fost folosit cu succes în luptele navale împotriva arabilor, contribuind la apărarea Constantinopolului.
- La „Casa Înțelepciunii" din Bagdad lucrau împreună musulmani, creștini și evrei, care traduceau opere grecești, persane și indiene. Aici au fost salvate multe texte ale lui Aristotel și Euclid, care mai târziu au ajuns în Europa medievală și au contribuit la apariția Renașterii.
- Savanții arabi au perfecționat procesul de distilare, ceea ce a permis obținerea alcoolului rafinat folosit inițial în medicină, parfumuri și alchimie. Chiar cuvântul „alcool" provine din limba arabă, din termenul „al-kuhl".

Recapitulare

Regatele barbare	Imperiul Bizantin	Civilizația islamică
• După prăbușirea Imperiului Roman de Apus în anul 476 d.H., în Europa Occidentală s-au format mai multe regate barbare. Dintre acestea, cel mai puternic și durabil a fost regatul franc. • Sub conducerea lui Clovis I , francii s-au unit și s-au convertit la creștinism, ceea ce le-a consolidat puterea și relațiile cu Biserica. • În secolul al VIII-lea, regatul franc a atins apogeul sub Carol cel Mare (768–814), care a extins statul franc și a restaurat Imperiul în Occident. În anul 800, el a fost încoronat împărat la Roma. • Imperiul a fost împărțit în trei părți prin Tratatul de la Verdun, în anul 843.	• Imperiul Roman de Răsărit a reușit să facă față mai bine pe termen lung atacurilor popoarelor migratoare și altor amenințări. • În timpul împăratului Iustinian I (527–565), s-a încercat refacerea Imperiului Roman prin recucerirea unor teritorii din Occident, realizată doar parțial și temporar. • În mod convențional, istoricii folosesc termenul de „Imperiu Bizantin" pentru Imperiul Roman de Răsărit, mai ales după anul 630, când statul capătă un caracter predominant grecesc. • Istoria Imperiului Bizantin s-a încheiat în anul 1453, când Constantinopolul a fost cucerit de către Imperiul Otoman condus de sultanul Mehmed II.	• Religia islamică a fost întemeiată de Muhammad în Peninsula Arabică, la începutul secolului al VII-lea d.H. Este o religie monoteistă, care s-a răspândit rapid atât prin predicare, cât și prin cuceririle arabilor. • Statul creat de arabi s-a numit Califatul arab, iar în perioada sa de maximă extindere se întindea de la Oceanul Atlantic până în Asia Centrală. • Califatul a început să se fragmenteze treptat începând cu secolul al VIII-lea, când au apărut mai multe califate rivale. • Arabii au creat condițiile dezvoltării unei civilizații strălucitoare, remarcabilă prin realizări în știință, medicină, matematică și cultură.

Evaluare

I. Alegeți varianta corectă de răspuns:

1. Regatul franc a fost fondat de:
a. Clovis b. Genseric c. Alaric

2. Carol cel Mare a fost încoronat împărat la:
a. Constantinopol b. Roma c. Aachen

3. Iustinian a recucerit:
a. Galia b. Britania c. Italia

4. Religia Islamică a fost creată de profetul:
a. Abu Bakr b. Ali c. Muhammad

5. Cel mai sfânt loc al Islamului se află la:
a. Ierusalim b. Mecca c. Medina

II. Realizați corespondența corectă dintre termenii din cele două coloane. Fiecare asociere se poate realiza o singură dată.

1. creștinarea francilor	a. Clovis
2. Hegira	b. Iustinian
3. Sf. Sofia	c. Carol cel Mare
4. Imperiul franc	d. Muhammad

III. Răspundeți la următoarele întrebări referitoare la apariția Islamului.

Ce? Cine? Când? Unde? De ce?

Item	I	II	III
Punctaj maxim 10 p.	5 × 0,6 = 3 p.	4 × 0,75 = 3 p.	5 × 0,6 = 3 p.
	Se acordă un punct din oficiu.		

Fișă de observare sistematică a comportamentului elevilor la orele de istorie

Criteriile evaluate	Nivel scăzut	Nivel mediu	Nivel ridicat
1. Respectarea regulilor grupului			
2. Nivelul de sociabilitate			
3. Emotivitatea și încrederea în sine			
4. Capacitatea de autoorganizare			
5. Atitudinea critică și implicarea în dezbaterile de la clasă			
6. Interesul față de disciplina istorie			

Notă: Durata perioadei de evaluare este egală cu durata parcurgerii unității de învățare „Geneza lumii medievale".

Credință, putere și cunoaștere în lumea medievală

Unitatea V

Lecția 1 – Societate, mentalități și viață cotidiană. Lumea urbană
Lecția 2 – Biserica în Evul Mediu
Lecția 3 – Timpul marilor catedrale. Moștenirea culturală a Europei medievale
Lecția 4 – Evoluții politice: centralizarea statală
Lecția 5 – Declinul Evului Mediu: războaie, foamete, epidemii

Recapitulare
Evaluare

Krak des Chevaliers (sec. XII–XIII, Siria), una dintre cele mai impresionante și bine conservate cetăți cruciate din Orient

Lecția 1 Societate, mentalități și viață cotidiană. Lumea urbană

Organizarea societății medievale

Societatea medievală era puternic ierarhizată și împărțită în trei ordine considerate stabilite de Dumnezeu. Primul era clerul, alcătuit din preoți, călugări și episcopi, care se ocupau de viața religioasă, educație și cultură și dețineau importante privilegii și mari suprafețe de pământ (oratores -lb. latină). Al doilea ordin era cel al nobililor, adică al celor „care luptă" (bellatores – lb. latină). Aici intrau regii, ducii, conții și cavalerii, care aveau rol militar și administrativ și primeau pământ în schimbul serviciilor lor.

Fig. 1. Cavaler în turnir (reconstituire)

Cavalerii au reprezentat o categorie socială și militară importantă în Europa între secolele al IX-lea și al XV-lea. Ei erau războinici călare, de obicei proveniți din rândul nobilimii, care serveau un senior feudal în schimbul unor pământuri sau privilegii.

În copilărie, viitorii cavaleri începeau pregătirea încă de la vârsta de 7 ani, când deveneau paji. Aceștia învățau bunele maniere, religia și primele noțiuni de luptă. În jurul vârstei de 14 ani, deveneau scutieri și își însoțeau stăpânul pe câmpul de luptă, având grijă de armele și armura acestuia. Dacă dovedeau curaj și loialitate, în jurul vârstei de 18–21 de ani puteau fi înnobilați cavaleri printr-o ceremonie specială numită învestitură.

Cavalerii respectau un cod de conduită numit codul cavaleresc, care punea accent pe valori precum onoarea, curajul, loialitatea și protejarea celor slabi. De asemenea, erau strâns legați de religie, participând adesea la conflicte cu caracter religios, cum au fost cruciadele.

Echipamentul unui cavaler era costisitor și complex. Armura evolua de la zale (lanțuri metalice) la armuri complete, din plăci de oțel, care ofereau o protecție mai bună. Armele principale includeau sabia, lancea și scutul. Calul era, de asemenea, esențial și era special antrenat pentru luptă.

Pe lângă rolul militar, cavalerii participau la turniruri **(Fig. 1)**, competiții organizate în timp de pace, unde își demonstrau abilitățile de luptă. Aceste evenimente aveau și un rol social important, fiind ocazii de întâlnire între nobili.

Dicționar

rentă: plată în muncă, produse sau bani, la care era obligat țăranul față de stăpânul său.

domeniu feudal: proprietate funciară, suprafață de pământ.

donjon: turnul principal, cel mai bine fortificat și plasat în centrul unui castel medieval, dar și un punct de observație.

bresle: organizații profesionale care stabileau regulile meseriei, prețurile, calitatea produselor și modul de formare a ucenicilor.

Liga Hanseatică: uniune comercială și politică a orașelor germane de la Marea Baltică la Marea Nordului.

Declinul cavalerilor a început spre sfârșitul Evului Mediu, odată cu apariția armelor de foc și a noilor tactici militare, care au redus eficiența cavaleriei grele. Cu toate acestea, imaginea cavalerului a rămas puternic prezentă în cultură, simbolizând idealuri precum vitejia și onoarea. Astfel, cavalerii nu au fost doar războinici, ci și figuri reprezentative ale societății medievale, reflectând valorile și structura acestei epoci.

Ultimul ordin era format din țărani, adică cei „care muncesc" (laboratores – lb. latină). Ei asigurau hrana întregii societăți și trăiau fie ca șerbi, legați de pământ, fie ca țărani liberi, mai puțin numeroși. Mobilitatea socială era foarte redusă, oamenii născându-se și rămânând în general în același ordin. În schimbul pământului primit de la nobili, aceștia ofereau **renta** în bani, muncă și produse. Șerbii trebuiau să dea a zecea (decima – lb. latină) sau a noua (nona – lb. latină) parte din recoltă. Cu timpul, nobilii au impus interdicția părăsirii domeniului nobiliar, abuzul lor generând numeroase răscoale țărănești. Cele mai cunoscute dintre acestea au fost Jaqueria – 1358, în Franța, și răscoala condusă de Wat Tyler – 1381, în Anglia.

Ierarhia feudală

Puterea politică și socială se baza pe ierarhia feudală, organizată în sistem piramidal **(Fig. 2)**. În vârful ierarhiei de putere formate din feudali și vasali se situa regele ca feudal suprem, pentru care cei mai însemnați feudali depuneau jurământ de loialitate (fidelitate). Regele deținea autoritatea supremă și acorda o danie de pământ marilor nobili, numită feudă, de unde provine și termenul de feudalism. Aceștia deveneau astfel vasalii săi și îi jurau credință. Seniorii de rang înalt – duci, marchizi, conți – puteau deveni, la rândul lor, seniori pentru nobili mai mici. Cavalerii, nobilii mici și războinicii profesioniști ocupau treptele inferioare ale ierarhiei nobiliare. Relația dintre senior și vasal era întărită printr-un jurământ de fidelitate, cunoscut și ca ceremonial de învestitură, prin care vasalul promitea sprijin militar și loialitate, iar seniorul îi oferea protecție și dreptul de a administra o feudă. Acesta din urmă își câștiga astfel adepți, însă, dorind să-și asigure securitatea proprie, el devenea, la rândul său, vasalul unui feudal și mai mare. O caracteristică a orânduirii feudale era această relație de supraordonare și de subordonare.

La baza piramidei se aflau țăranii, cei care lucrau pământul și susțineau întreaga structură economică.

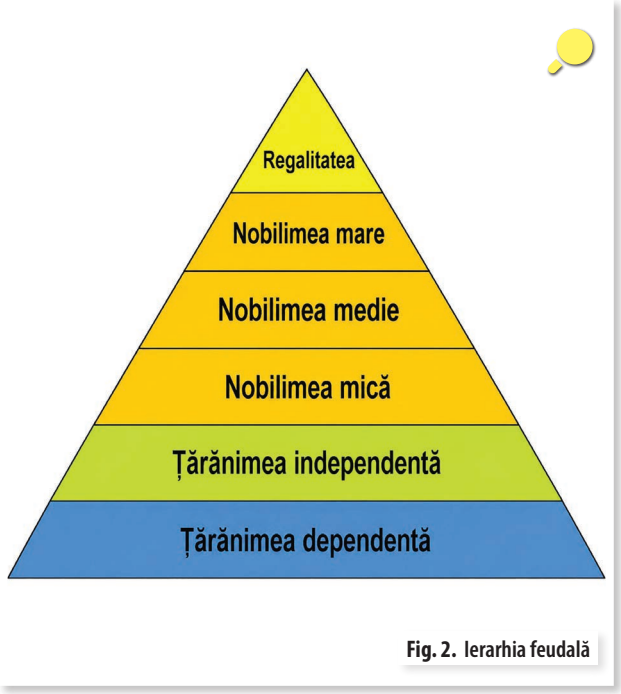

Fig. 2. Ierarhia feudală

Domeniul feudal

În Evul Mediu, pământul reprezenta principala sursă de bogăție și putere, fiind elementul central în jurul căruia gravita întreaga organizare a societății. Spre deosebire de epocile moderne, când comerțul și industria au devenit dominante, economia medievală era în esență agrară. Astfel, statutul social al unei persoane era determinat în mare măsură de suprafața de pământ pe care o deținea și de numărul oamenilor care lucrau pentru ea. Din această cauză, societatea medievală s-a organizat în jurul **domeniului feudal (Fig. 3)**, aflat în stăpânirea unui senior.

Domeniul feudal nu era doar o simplă exploatare agricolă, ci o unitate economică și socială complexă, aproape autonomă, împărțită în două părți principale. Prima parte era rezerva seniorială, numită și domeniu direct, care aparținea în totalitate seniorului și era exploatată în mod direct de către acesta. Munca pe această parte a domeniului era realizată de țărani, care nu erau proprietari, ci dependenți de senior. Ei erau obligați să presteze corvezi, adică zile de muncă gratuită pe pământul seniorului, folosind propriile unelte și animale.

Cea de-a doua parte a domeniului era formată din terenuri, adică parcele de pământ oferite țăranilor pentru a le lucra în folos propriu. În schimbul dreptului de a utiliza aceste terenuri, țăranii trebuiau să plătească diverse taxe și obligații către senior. De asemenea, țăranii erau adesea obligați să folosească instalațiile esențiale în viața de zi cu zi, precum moara, presa de vin sau cuptorul de pâine, pentru care plăteau taxe suplimentare, ele fiind sub controlul seniorului. Pe domeniul feudal se găseau toate elementele necesare unei vieți autosuficiente.

Castelul (sau conacul) seniorului domina peisajul, fiind nu doar locuința acestuia, ci și simbolul autorității sale. În apropiere se afla satul țăranilor, format din case simple, construite din materiale locale, precum lemnul, lutul sau piatra. Biserica ocupa un loc central în viața comunității, având atât un rol religios, cât și social, fiind locul unde oamenii se adunau și unde se transmiteau valori și norme morale.

Domeniul includea, de asemenea, pășuni pentru animale, păduri care ofereau lemn și alte resurse, dar și terenuri arabile cultivate cu cereale sau alte plante.

Fig. 3. Domeniul feudal

Castelul feudal era locuința nobilului, dar avea, în același timp, și o semnificație militară, dat fiind că stăpânul castelului (seniorul) oferea apărare și refugiu pentru cei care locuiau pe domeniul feudal în cazul atacurilor sau al jafurilor unor năvălitori. Până în secolul al XI-lea, castelul era construit din lemn; apoi a devenit un edificiu monumental din piatră. Era împrejmuit cu un zid cu creneluri și întărit cu turnuri. În afara zidului se afla un șanț adânc umplut cu apă peste care putea fi coborât un pod mobil de lemn. Incinta de apărare putea adăposti un mare număr de oameni și o cantitate însemnată de provizii. În interiorul ei se găsea un turn numit **donjon**.

Viața omului între ritmurile naturii și credință

În Evul Mediu, viața oamenilor era profund legată de natură și de credință, două forțe care le influențau într-o mare măsură existența de zi cu zi. Marea majoritate a populației trăia la sat și depindea de agricultură. De aceea, ritmul vieții era dictat de anotimpuri: primăvara se ara și se semăna, vara se îngrijea recolta, toamna se strângeau roadele, iar iarna era perioada de pregătire și reparare a uneltelor. Munca era organizată în funcție de lumină, de vreme și de ciclurile naturale ale pământului, iar oamenii cunoșteau bine fenomenele naturii, de care depindea supraviețuirea lor. Seceta, inundațiile sau furtunile puteau însemna foamete, iar un an bun de recolte era privit ca o binecuvântare.

Alături de ritmurile naturii, un rol central în viața medievală îl avea credința. Oamenii considerau că întreaga lume funcționează după voia lui Dumnezeu, iar biserica era prezentă în toate aspectele vieții. Calendarul religios organiza timpul: sărbători, posturi și duminici, stabilea perioadele de muncă, odihnă și rugăciune. Biserica nu era doar un loc de cult, ci și spațiul unde oamenii primeau învățătură, ajutor, sfaturi și chiar protecție. Ritualuri precum botezul, nunta sau înmormântarea marcau trecerile importante din viața fiecărui om. Credința le oferea oamenilor o explicație pentru fenomenele naturii: ploaia, bolile, seceta sau succesul recoltelor erau interpretate ca semne divine. De aceea, oamenii participau la procesiuni, rugăciuni colective și sărbători pentru a cere protecție sau binecuvântare. Totodată, superstițiile și credințele populare coexistau cu religia creștină, întărind ideea că lumea vizibilă și cea nevăzută sunt strâns legate.

Orașul medieval: organizare, activități, conducere

În Evul Mediu, orașele au devenit centre importante ale vieții economice și sociale, diferite de lumea rurală dominată de agricultură. Ele erau locuri înconjurate adesea de ziduri de apărare, cu porți care se închideau noaptea sau în caz de pericol **(Fig. 4)**. Străzile erau înguste și întortocheate, iar casele, atelierele meșteșugărești și prăvăliile se înghesuiau în interiorul zidurilor. În mijlocul orașului se afla de obicei piața centrală, locul principal de întâlnire, unde se desfășurau târguri, schimburi comerciale și festivități. Activitățile economice din orașul medieval se bazau pe meșteșuguri și comerț.

Meșteșugarii fabricau obiecte necesare vieții de zi cu zi: haine, încălțăminte, arme, vase, unelte sau bijuterii, fiind organizați în **bresle**. Comerțul era foarte activ, atât în interiorul orașului, cât și cu alte regiuni ale Europei. Piețele, târgurile și hanurile atrăgeau negustori care aduceau mirodenii, țesături, metale, vin sau produse exotice. Astfel, orașele au devenit spații dinamice, în care circulau bunuri, bani și idei.

Conducerea orașului medieval era diferită de cea a satului. Odată cu dezvoltarea lor, multe orașe au obținut autonomii față de seniorii feudali, prin așa-numitele libertăți urbane. Orașul era condus de un sfat orășenesc, format din cei mai importanți negustori și meșteșugari, iar în frunte se afla un primar (numit adesea jude, voievod urban sau magistru, în funcție de regiune). Sfatul stabilea regulile orașului, administra finanțele, organiza apărarea, întreținea drumurile și piețele și se ocupa de rezolvarea conflictelor dintre locuitori. Breslele aveau și ele un rol în viața politică a orașului, prin reprezentanții lor. Pentru a se apăra, orașele formau adevărate alianțe, cum a fost **Liga Hanseatică**, înființată în secolul al XIII-lea. În schimb, unele orașe italiene au devenit adevărate forțe politice, economice și militare, precum Veneția, Genova și Pisa, care au dominat Marea Mediterană cu ajutorul flotei.

Fig. 4. Orașul medieval (Carcassonne, Franța)

Aplicații:

I. ***Proiect.*** **Împărțiți clasa în grupe de trei, patru elevi și realizați un infografic în aplicația Canva care să ilustreze organizarea domeniului feudal. Infograficul trebuie să includă: principalele componente ale domeniului feudal, categoriile sociale, tipurile de obligații ale țăranilor și cel puțin o reprezentare vizuală (schemă, desen sau pictogramă).**

II. ***Joc de rol.*** **Citiți informațiile din sursa de mai jos și alegeți următoarele roluri:** ***Stăpânul*** **– oferă feudă și cere loialitate;** ***Vasalul*** **– jură credință și trebuie să respecte cele șase principii;** ***Consilierul stăpânului*** **– îl sfătuiește pe senior dacă vasalul își respectă obligațiile;** ***Judecătorul feudal*** **– decide dacă jurământul a fost respectat sau încălcat;** ***Martori / nobili*** **– observă și pot interveni cu opinii sau cu situații. În cadrul activității veți ține cont de cinci etape: Vasalul depune jurământul în fața stăpânului (scurt discurs), un elev introduce diverse situații (ex: vasalul află un secret, apare un conflict, stăpânul cere ajutor militar etc.), vasalul reacționează la situații, iar martorii analizează dacă acțiunile respectă cele șase reguli, judecătorul decide dacă vasalul este loial sau vinovat.**

"...Cel ce jură credinţă stăpânului său trebuie să-şi aducă întotdeauna aminte următoarele şase cuvinte: sănătos şi teafăr, cinstit, sigur, util, uşor şi posibil.

Sănătos şi teafăr, pentru a nu-i cauza stăpânului său nici o stricăciune trupească. Sigur, pentru a nu face rău stăpânului său, dându-i în vileag secretele sau cetăţile care-i garantează securitatea. Cinstit, pentru a nu aduce nici un fel de daună drepturilor juridice ale stăpânului său şi celorlalte prerogative privind onoarea la care aspiră. Util, pentru a nu vătăma posesiunile stăpânului său. Uşor şi posibil, pentru a nu îngreuna binefacerile stăpânului său şi pentru a nu face imposibil ceea ce îi era posibil stăpânului său."

Scrisoarea episcopului de Chartres către ducele Aquitaniei, (Despre legăturile de vasalitate cca. 1020)

ȘTIAȚI CĂ?

- Domeniul feudal era obținut prin danii, vânzare-cumpărare, confiscare, cotropiri sau acaparare.
- Veneția a devenit unul dintre cele mai prospere orașe din Europa pe baza comerțului cu Orientul.
- Incendiile erau un pericol permanent, întrucât locuințele din lemn și acoperișurile din paie favorizau răspândirea rapidă a flăcărilor, putând duce la distrugerea a jumătate de oraș.

Lecția 2 Biserica în Evul Mediu

Marea Schismă

Cunoscută și ca Marea Schismă din 1054, reprezintă ruptura oficială dintre Biserica Creștină din Apus, cu centrul la Roma, și Biserica Creștină din Răsărit, cu centrul la Constantinopol. Deși conflictele dintre cele două părți existau de secole, fiind legate de diferențe culturale, politice și religioase, momentul decisiv l-a constituit **excomunicarea** reciprocă dintre papa de la Roma și patriarhul Constantinopolului.

Marea Schismă nu a fost un eveniment izolat, ci rezultatul unui proces lung de separare între creștinii din Apus și cei din Răsărit. În timp, diferențele dintre cele două lumi au devenit tot mai evidente, atât în plan religios, cât și cultural și politic. Un factor important a fost evoluția diferită a celor două părți ale fostului Imperiu Roman. După căderea Imperiului Roman de Apus în 476, Biserica de la Roma, condusă de papă, a devenit principala autoritate stabilă, asumându-și și un rol politic. În schimb, Imperiul Roman de Răsărit / Imperiul Bizantin a continuat să existe, iar împăratul avea o influență puternică asupra Bisericii. Astfel, în timp ce în Apus papa își afirma autoritatea supremă asupra întregii creștinătăți, în Răsărit, patriarhul Constantinopolului funcționa mai degrabă în colaborare cu împăratul.

Între secolele al IX-lea și al XI-lea, diferențele dintre creștinismul din Apus și cel din Răsărit s-au accentuat din cauza limbii, a autorității papale și a unor neînțelegeri religioase. Una dintre cele mai importante dispute a fost controversa Filioque, legată de formularea Crezului despre purcederea Duhului Sfânt. Biserica din Răsărit a respins modificarea făcută în Apus, considerând-o neacceptată de sinoadele ecumenice. Existau și diferențe de practică religioasă, precum folosirea pâinii nedospite în Apus și a celei dospite în Răsărit. De asemenea, în Apus, clerul trebuia să respecte celibatul, pe când în Răsărit preoții puteau fi căsătoriți.

Dicționar

evanghelizare: convertire la creștinism.

excomunicare: pedeapsă religioasă prin care o persoană este exclusă din viața și din comunitatea Bisericii, fiind considerată ruptă de legătura spirituală cu aceasta.

cruciade: expediții militare purtate în numele credinței creștine, de regulă împotriva islamului agresiv.

Un moment important înainte de 1054 a fost așa-numita Schismă Fotiană din secolul al IX-lea, care a arătat cât de adânci erau deja neînțelegerile dintre cele două Biserici. Apogeul conflictului s-a atins însă în 1054, când o delegație trimisă de Papa Leon al IX-lea **(Fig. 1)** la Constantinopol nu a reușit să ajungă la un acord cu patriarhul Mihail I Cerularie. În timpul unei slujbe, delegații papali au depus pe altarul Catedralei Sfânta Sofia un document prin care îl excomunicau pe patriarh. Ca răspuns, patriarhul a emis propria excomunicare împotriva legatului papal.

Fig. 1. Papa Leon al IX-lea

Consecințe

Relațiile dintre Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă s-au degradat treptat, iar încercările de reunificare, precum conciliile de la Lyon (1274) și Florența (1439), nu au avut succes pe termen lung. Marea Schismă a dus la împărțirea creștinismului în două mari ramuri, fiecare dezvoltându-și propriile tradiții și forme de organizare, deși au păstrat aceleași învățături fundamentale ale credinței creștine. În epoca modernă, cele două Biserici au făcut pași spre reconciliere, iar în 1965 au anulat reciproc excomunicările din 1054. Chiar dacă unitatea deplină nu a fost refăcută, dialogul dintre ele continuă și astăzi.

Cruciadele

Sub denumirea de **cruciade (Fig. 2)** sunt cunoscute opt expediții militare pornite din Europa Occidentală către Țara Sfântă (Palestina), desfășurate între anii 1096 și 1270. Cauza cel mai frecvent invocată pentru organizarea primei cruciade a fost cererea de ajutor formulată de împăratul bizantin Alexios I Comnenul către creștinii din Europa Occidentală. Imperiul Bizantin se confrunta cu grave probleme de securitate după înfrângerea severă suferită la Manzikert, în anul 1071, în fața turcilor selgiucizi. Rugămintea împăratului bizantin l-a determinat pe papa Urban al II-lea

(1088–1099) să rostească o cuvântare devenită celebră în cadrul Conciliului de la Clermont (1095), prin care i-a chemat pe cavalerii din Occident la luptă împotriva musulmanilor pentru eliberarea Țării Sfinte. Discursul papei a avut un ecou puternic și a dus la organizarea primei cruciade.

Nr.	Perioada	Lideri
Prima cruciadă	1096–1099	Walther cel Sărac, Petru Eremitul, Godefroy de Lorena, Bohemond de Tarent
A doua cruciadă	1147–1149	Ludovic al VII-lea (regele Franței), Conrad al III-lea (împărat romano-german)
A treia cruciadă	1189–1192	Richard Inimă de Leu (regele Angliei), Filip al II-lea August (regele Franței), Frederic Barbarossa (împărat romano-german)
A patra cruciadă	1202–1204	Balduin de Flandra, Bonifaciu de Montferrat
A cincea cruciadă	1217–1221	Leopold al VI-lea (ducele Austriei), Andrei al II-lea (regele Ungariei)
A șasea cruciadă	1228–1229	Frederic al II-lea (împărat romano-german)
A șaptea cruciadă	1248–1254	Ludovic al IX-lea (regele Franței)
A opta cruciadă	1270	Ludovic al IX-lea (regele Franței)

Fig. 2. Cele opt cruciade

Prima cruciadă (1096–1099)

Prima cruciadă s-a desfășurat în două etape: *cruciada săracilor și cruciada nobililor*. Cruciada săracilor a fost formată din oameni nevoiași, conduși de Petru Eremitul și Walther cel Sărac. Participanții au fost motivați de sărăcie, de credința religioasă și de speranța unei vieți mai bune în Orient. Cruciada nobililor a reunit cavaleri și nobili conduși de Godefroy de Lorena, Bohemond de Tarent și Robert de Flandra.

Între 70 000 și 100 000 de cruciați au pornit spre Țara Sfântă **(Fig. 3)**. Ajunși la Constantinopol, ei au devenit vasalii împăratului bizantin, care i-a ajutat să treacă în Asia Mică.

La 1 iulie 1097, cruciații i-au învins pe selgiucizi în Bătălia de la Dorylaeum. După această victorie, drumul spre Ierusalim li s-a deschis. Orașul Ierusalim a fost cucerit la 15 iulie 1099, iar populația a fost masacrată. Cruciații au întemeiat state latine în Orient, precum Regatul Ierusalimului, Comitatul de Edessa, Principatul Antiohiei și Comitatul de Tripoli, iar Godefroy de Lorena a acceptat titlul de *Advocatus Sancti Sepulcri* („Apărător al Sfântului Mormânt", în limba latină).

Fig. 3. Statele latine din Orient

A treia cruciadă (1189–1192)

În a doua jumătate a secolului al XII-lea, musulmanii din Orientul Apropiat au fost uniți sub conducerea lui Salah al-Din (Saladin, în sursele creștine). Statul condus de acesta a provocat o grea înfrângere cruciaților în anul 1187, în Bătălia de la Hattin, desfășurată în apropierea Lacului Tiberiada. În urma luptei a fost capturat chiar și regele Ierusalimului, Guy de Lusignan. La scurt timp, Ierusalimul s-a predat lui Salah al-Din, care a permis populației să părăsească orașul în siguranță, în schimbul unei răscumpărări.

Înfrângerea de la Hattin și căderea Ierusalimului au fost resimțite ca un șoc în lumea occidentală și au dus la declanșarea celei de-a treia cruciade. La aceasta au luat parte Richard Inimă de Leu, regele Angliei, Frederic I Barbarossa, împăratul romano-german, și Filip al II-lea August, regele Franței. În ciuda acestei mobilizări de mare anvergură, cruciații nu au reușit să readucă Ierusalimul sub stăpânire creștină.

A patra cruciadă (1202–1204)

Cruciada a IV-a ocupă un loc aparte în istoria cruciadelor prin faptul că soldații plecați inițial spre Țara Sfântă au ajuns să cucerească Constantinopolul la 13 aprilie 1204 după un asediu care a durat trei zile. Orașul a fost supus unui jaf deosebit de violent, iar o parte a populației a fost masacrată. În urma cuceririi, cruciații au creat Imperiul Latin al Constantinopolului, stat care a existat până în anul 1261, când bizantinii au reușit să elibereze orașul.

Ultimele cruciade

Ultimele patru cruciade nu au modificat în mod decisiv balanța de putere din Orient. Singurul fapt notabil al acestei perioade a fost readucerea Ierusalimului sub control creștin la finalul celei de-a șasea cruciade (1228–1229). Acest succes a fost obținut de împăratul Frederic al II-lea pe cale diplomatică, prin negocieri cu musulmanii. Totuși, Ierusalimul a fost recucerit de aceștia în anul 1244. În 1291, musulmanii au cucerit orașul Accra, ultima posesiune cruciată din Țara Sfântă.

Consecințe

Cruciadele au avut efecte importante asupra Europei, contribuind la reducerea presiunii demografice și la dezvoltarea comerțului cu Orientul. În urma contactelor comerciale, europenii au preluat plante noi, tehnologii și au perfecționat transportul naval. De asemenea, orașele din Europa Occidentală s-au dezvoltat mai rapid, deoarece multe s-au eliberat de sub autoritatea feudalilor, preocupați să obțină banii necesari participării la cruciade. Astfel, cruciadele au influențat atât economia, cât și evoluția societății europene.

Aplicații:

I. Folosind diagrama Venn (Fig. 4), realizați o comparație între Biserica de Apus și cea de Răsărit referitoare la modul de organizare, limbă, autoritate și practici religioase.

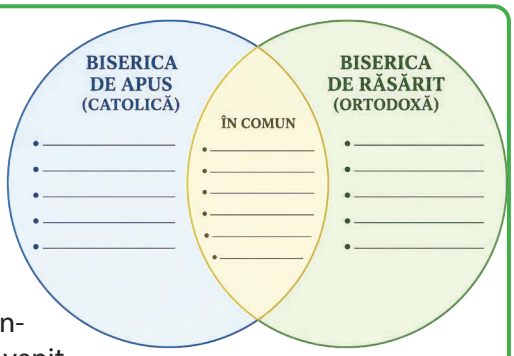

Fig. 4. Diagrama Venn

II. Citiți cu atenție sursele de mai jos:

A. „Regele Richard, când a văzut armata tulburată și intrată în luptă cu sarazinii, și-a îndemnat calul cu pintenii și a venit în grabă; nu și-a domolit alergarea până când nu a trecut de Ospitalieri, care fuseseră primii angajați în luptă, cărora voia să le aducă ajutor împreună cu suita sa. Năpustindu-se ca un fulger din partea dreaptă, s-a aruncat cu iuțeală în mijlocul mulțimii neînfrânate de pedestrași sarazini, care au rămas puternic uimiți de loviturile lui și ale oamenilor săi, pe care erau siliți să le îndure."

Din cronica *Itinerarium Regis Ricardi (Itinerariul regelui Richard)* – din lb. latină

B. „Richard Inimă de Leu a fost, se pare, singurul conducător creștin pe care Saladin l-a respectat. În plin război, el îi trimitea medici dușmanului său bolnav. Dacă acesta rămânea fără cal pe un câmp de bătălie, îi trimitea un cal. A semnat zeci de armistiții cu Richard și, dacă papa nu s-ar fi opus, englezul s-ar fi căsătorit cu una din surorile lui Saladin, punând astfel capăt unui secol de războaie. Însă stima pe care și-o purtau cei doi bărbați însemna prea puțin față de interesele care se aflau în joc."

Paul Paraire, *Mari lideri ai istoriei mondiale*

Pornind de la cele două surse istorice și căutând și alte informații realizați:

- O comparație între Richard Inimă de Leu și Saladin, evidențiind asemănările și deosebirile dintre cei doi conducători în ceea ce privește calitățile de lider, relația cu adversarii și rolul lor în cruciade.
- Un portret al celor doi conducători medievali. O caracterizare a liderului ideal.

ȘTIAȚI CĂ?

- Papa murise înainte ca excomunicarea să fie depusă oficial, ceea ce punea sub semnul întrebării validitatea acțiunii.
- Simbolul crucii purtat pe haine le-a dat numele de „cruciați".

Lecția 3

Timpul marilor catedrale. Moștenirea culturală a Europei medievale

Dicționar

basorelief: lucrare de sculptură cu figuri scoase în relief pe un fond cu care fac corp comun.

vitraliu: panou decorativ din plăci de sticlă colorată sau pictată în culori de smalț, montate în armătură de plumb, folosită la ferestre.

arce ogivale: sistem de construcție caracteristic arhitecturii gotice, format din intersecția a două arce de cerc dispuse diagonal, care formează osatura unei bolți sau a unei deschideri.

scolastica: curent filozofic dominant în Evul Mediu, în Europa Occidentală creștină, care îmbina dogmele religioase cu rațiunea, pentru a înțelege lumea într-un mod logic și ordonat.

Stilurile romanic și gotic

În Evul Mediu, arta și arhitectura reflectau atât nevoile spirituale, cât și realitățile sociale ale epocii. Cele mai importante stiluri artistice medievale sunt stilul romanic și stilul gotic, fiecare cu trăsături specifice și influență asupra culturii europene.

Stilul romanic, expresie a tradiției creștine timpurii, s-a dezvoltat în Europa Occidentală, iar Cluny **(Fig. 1)** a fost unul dintre principalele centre de răspândire a sa. Acesta este considerat primul stil artistic internațional al Evului Mediu. Evoluția istorică a acestuia poate fi urmărită, în cadrul culturii, între secolele al X-lea și al XII-lea în toate țările Europei cu tradiție romană, până în răsărit, în Transilvania.

Arhitectura romanică se remarcă prin soliditate și simplitate, fiind potrivită pentru castele feudale, biserici și mănăstiri. Desfășurarea dominantă a clădirii pe orizontală, masivitatea zidurilor groase de 1-1,5 metri, ferestre mici și înguste cu deschiderea mică la exterior și lărgită spre interior, pentru mărirea conului de lumină, turnuri și clopotnițe simple sunt câteva dintre caracteristicile acestui stil, iar originalitatea constă în utilizarea bolții semicirculare **(Fig. 2)** pentru sprijinirea acoperișului.

Sculptura romanică este strâns legată de arhitectura bisericilor, cu **basoreliefuri** care decorează portalurile, capitelurile și fațadele bisericilor. Figurile sunt rigide, stilizate și mai puțin realiste, având un caracter simbolic. Temele sunt în principal religioase, inspirate din Biblie și din viața sfinților cu scopul principal de a transmite valori creștine către credincioși.

Arta romanică pătrunde și în spațiul românesc, mai ales în Transilvania, începând cu secolele XII–XIII, prin influențe occidentale. Planurile bisericilor sunt simple, de tip bazilical sau cu navă unică, exemple reprezentative fiind Catedrala romano-catolică din Alba Iulia și Biserica Evanghelică din Cisnădioara.

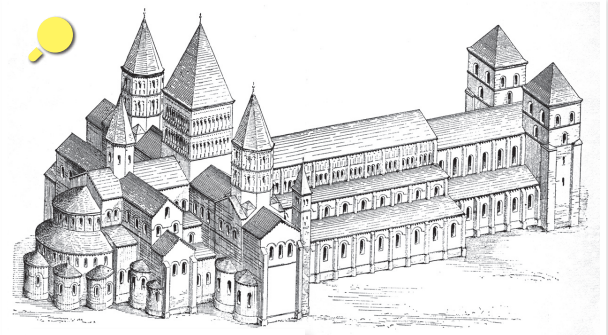

Fig. 1. Mănăstirea Cluny, elevație (NO).

Fig. 2. Arce semicirculare care susțin bolta

Stilul gotic se dezvoltă mai târziu, în Franța, și reprezintă o căutare a luminii și a verticalității, simbolizând aspirația spre divin. Numele acestui stil, ce derivă din numele goților, popor barbar, a fost dat de renascentiști, care considerau arta gotică o artă barbară. Este asociat în special cu catedralele europene. Caracteristicile principale sunt: **arce ogivale** și boltă în cruce ogivală, ferestre mari, **vitralii (Fig. 3)**, care creează o atmosferă luminoasă, turnuri înalte, contraforturi pentru susținerea zidurilor, sculpturi realiste, cu detalii bogate, inclusiv figuri religioase și povești biblice. Dintre cele mai cunoscute, amintim Catedrala Notre-Dame din Paris, Catedrala din Chartres, Catedrala din Reims, Catedrala Notre-Dame din Strasbourg **(Fig. 4)**.

Spre deosebire de stiul romanic, sculptura gotică devine mai realistă și decorează mai ales portalurile și vitraliile. Figurile sunt mai expresive, alungite, se observă interes pentru emoții, mișcare și detalii anatomice, astfel că arta gotică reflectă o viziune mai umanizată asupra religiei și a omului.

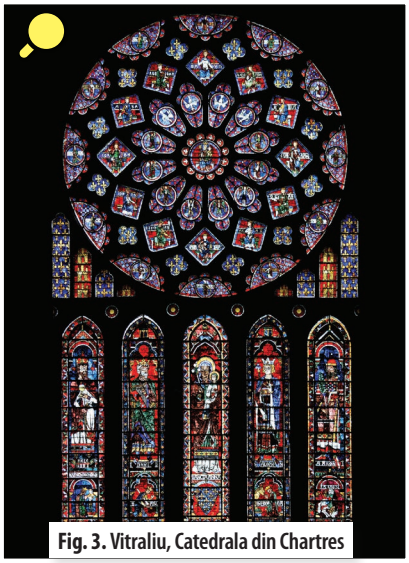

Fig. 3. Vitraliu, Catedrala din Chartres

Fig. 4. Catedrala Notre-Dame din Strasbourg

În Transilvania, arta gotică se dezvoltă începând cu secolul al XIII-lea, odată cu orașele medievale. Construcții precum Biserica Neagră din Brașov și Biserica Sfântul Mihail din Cluj-Napoca reflectă influențe central-europene și occidentale.

Ambele stiluri pun în valoare arta religioasă și au influențat profund arhitectura și cultura Europei medievale, reflectând evoluția spiritului medieval: de la sobrietatea și soliditatea romanică la luminozitatea și verticalitatea gotică.

Literatura

Literatura medievală se caracterizează printr-o mare diversitate de genuri și teme, reflectând valorile și idealurile epocii. În Europa Evului Mediu, literatura avea rolul de a educa, de a distra și de a transmite modele morale și eroice. Printre principalele genuri, se numără cântecele de gestă, romanele cavalerești și viețile sfinților.

Cântecele de gestă sunt poezii epice care evocă faptele eroice ale unor cavaleri sau conducători, într-un limbaj popular, cu o versificație specifică și accent pe vitejie și onoare. Ele apar în special în Franța, *Cântecul lui Roland*, în Spania, *Cântecul Cidului*, dar și în alte țări europene. Amintim aici *Cântecul Nibelungilor*, epopee scrisă în germana medievală, în jurul anilor 1200–1205.

Romanele cavalerești apar mai târziu, între secolele al XII-lea și al XIV-lea. Acestea sunt povestiri în proză sau în versuri care prezintă aventuri, povești de dragoste și valorile cavalerilor. Opere precum *Tristan și Isolda* sau *Parzival* (de Wolfram von Eschenbach) au contribuit la dezvoltarea imaginației și la transmiterea idealurilor morale ale epocii.

Viețile sfinților sau hagiografiile sunt scrieri religioase care prezintă viața, faptele și minunile unor persoane considerate modele de sfințenie. Aceste texte aveau un scop educativ și moralizator, cu un limbaj elevat, uneori poetic, oferind exemple de virtute, credință și sacrificiu. *Viața Sfântului Antonie* sau *Viața Sfintei Ecaterina* au avut un rol important în răspândirea valorilor creștine și în modelarea conștiinței morale a oamenilor din Evul Mediu.

Universitățile medievale

Gândirea medievală este caracterizată printr-o legătură strânsă între credință și rațiune, între religie și cunoaștere. În Evul Mediu, Biserica era principalul centru al culturii și al învățământului, iar oamenii căutau să înțeleagă lumea și adevărul prin prisma credinței creștine.

Odată cu dezvoltarea orașelor și a culturii urbane a crescut nevoia de învățământ superior, organizat și structurat. Astfel, au luat naștere universitățile medievale, între secolele al XI-lea și al XIII-lea, ca centre de învățământ superior.

Chiar dacă **scolastica** a fost metoda de gândire și de învățare dezvoltată în aceste universități, ele reprezintă începuturile sistemului modern de educație universitară, având rolul de a forma specialiști în diverse domenii organizate pe facultăți **(Fig. 5)**: Arte liberale (baza studiilor, incluzând gramatică, retorică, logică, matematică, muzică, astronomie și filosofie); Teologie (studiul religiei și al Scripturilor); Drept (canonic și civil) și Medicină. Studenții proveneau din diverse zone, la finalul studiilor primeau diplome care le permiteau să predea sau să practice profesia respectivă, iar profesorilor le era recunoscută autoritatea în domeniul lor.

Dintre universități amintim pe cele din: Bologna (Italia, 1088) **(Fig. 6)** – faimoasă pentru studiul dreptului; cea din Paris (Franța, cca 1150) – recunoscută pentru teologie și filosofie; Universitatea

Fig. 6. Universitatea din Bologna

din Oxford (Anglia, cca 1167) – important centru de arte liberale și teologie; precum și Universitatea din Salamanca (Spania, 1218) – cunoscută pentru drept și filosofie. Primele școli superioare din spațiul românesc au fost: Școala latină de la Cotnari, înființată din inițiativa lui Despot-Vodă, voievodul Moldovei (1561–1563) și Colegiul Major Iezuit de la Cluj (1581).

Acestea au contribuit la răspândirea cunoștințelor și la standardizarea învățământului, la formarea elitei intelectuale, clericale și administrative și la dezvoltarea culturii europene, prin traducerea și studierea textelor clasice și arabe.

Caracteristică	Bologna (Fig.6)	Paris	Oxford
Fondare	1088	cca 1150	cca 1096–1167
Domeniu principal	Drept (roman și canonic)	Teologie, filosofie	Arte liberale, teologie
Cine conducea	Studenții (foarte rar)	Profesorii	Profesorii
Legătura cu Biserica	Slabă	Foarte puternică	Puternică
Model de universitate	Laică, juridică	Ecleziastică	Mixt
Influență	Drept european	Gândire teologică medievală	Model universitar englez

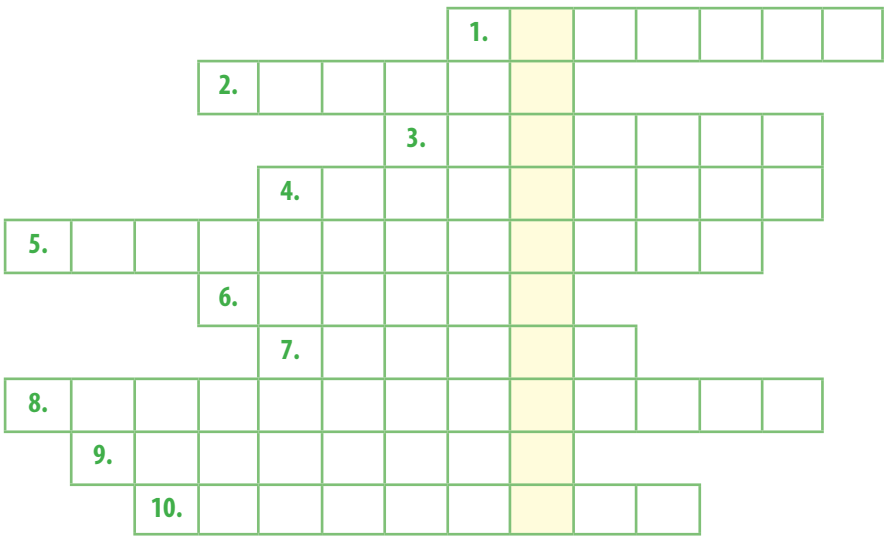
Fig. 5. Primele universități medievale

Aplicații:

I. *Proiect.* Împărțiți clasa în grupe de câte șase elevi. Fiecare grupă va realiza o excursie virtuală cu tema *Romanicul și goticul în Europa*. Planul incursiunii va conține: argumentul, traseul marcat pe hartă cu minimum șase obiective, dintre care unul de arhitectură civilă (castel), o prezentare a celor șase obiective (verbal și în imagini). Fiecare echipă va prezenta propriul concept, susținând că obiectivele lor sunt cele care merită a fi vizitate.

II. *Rebus.* Completați, pe caiet, rebusul conform indicațiilor, pentru a afla denumirea metodei medievale de gândire bazată pe credință și logică.

1. Țară unde apare *Cântecul Cidului*.
2. Stil artistic ce derivă din numele goților.
3. Personaj din *Cântecul lui Roland*.
4. Facultatea considerată „regina științelor”.
5. Scrieri despre viața sfinților.
6. Oraș universitar renumit pentru teologie și filosofie în Evul Mediu.
7. Poezii epice despre faptele eroice ale cavalerilor.
8. Instituții de învățământ superior apărute în Evul Mediu.
9. Primul stil artistic, din Evul Mediu, considerat universal.
10. Sistem de studii de bază în universitățile medievale (arte…).

ȘTIAȚI CĂ?

- Cel mai cunoscut inginer și arhitect și constructor de catedrale a fost Villard de Honnecourt, care a lucrat între anii 1225–1250 în Franța, Elveția, Germania și Ungaria.
- Toma d'Aquino (1225–1274) a fost cel mai cunoscut scolastic, care a elaborat *Summa Theologiae*, încercând să demonstreze că credința și rațiunea nu se contrazic.
- Primele universități din spațiul românesc au fost înființate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza, în 1860 la Iași, respectiv în 1864 la București.

Lecția 4 Evoluții politice: centralizarea statală

Centralizare statală în Anglia și în Franța

În Evul Mediu, Europa era caracterizată de o mare diversitate politică. În timp ce unele regiuni au reușit să formeze state puternice, conduse de monarhi cu autoritate centrală, altele au rămas fragmentate, fiind împărțite între numeroși seniori feudali. Această diferență de evoluție a fost determinată de factori istorici, militari și administrativi. Cele mai cunoscute exemple de state care au reușit să se centralizeze sunt Anglia și Franța. În schimb, regiuni precum Italia și Germania au rămas mult timp fărâmițate din punct de vedere politic.

Dicționar

centralizare: formă de organizare a statului în care există o singură suveranitate, un singur parlament și guvern și un singur sistem de instanțe judecătorești.

dinastie: succesiune de suverani din aceeași familie; familie domnitoare.

burghezie: categorie legată preponderent de economia urbană formată din producători, comercianți, funcționari etc.

Anglia – model timpuriu de stat centralizat

Un moment decisiv în formarea statului englez a fost anul 1066, când Wilhelm Cuceritorul a invadat Anglia și a câștigat tronul după victoria din Bătălia de la Hastings. Acest eveniment, cunoscut sub numele de cucerirea normandă, a avut consecințe majore asupra organizării politice a țării.

După ce a devenit rege, Wilhelm Cuceritorul (1066–1087) **(Fig. 1)** a introdus un sistem de conducere eficient și bine organizat. El a înțeles că pentru a controla un teritoriu nou cucerit era necesară o autoritate centrală puternică. Astfel, a luat mai multe măsuri importante. În primul rând, a reorganizat proprietatea asupra pământului. Toate pământurile au fost considerate proprietatea regelui, iar nobilii le primeau doar în schimbul loialității și al serviciului militar. Spre deosebire de alte regiuni ale Europei, unde nobilii aveau o mare autonomie, în Anglia aceștia depindeau direct de rege. În plus, a evitat formarea unor domenii mari și compacte, ceea ce a împiedicat apariția unor rivali puternici.

Fig. 1. Wilhelm Cuceritorul, detaliu de pe Tapiseria de la Bayeux

Un alt instrument esențial pentru consolidarea puterii regale a fost realizarea, în 1086, a unui registru detaliat al tuturor proprietăților din regat. Acest document, numit *Domesday Book (Ziua Judecății)* conținea informații despre terenuri, populație și resurse, fiind folosit pentru stabilirea taxelor. Astfel, regele avea o imagine clară asupra bogăției țării și putea controla mai eficient economia. Un rol important l-a avut și sistemul juridic. Justiția regală s-a extins treptat în tot regatul, înlocuind tribunalele locale ale nobililor. Legea a devenit un instrument al autorității regale, contribuind la unitatea statului.

De asemenea, Wilhelm a pus bazele unei administrații centralizate. Funcționarii regali erau numiți direct de rege și aveau responsabilitatea de a aplica legile și de a colecta impozitele. Acest sistem a fost consolidat în timpul domniei lui Henric al II-lea (1154–1189), din dinastia Plantagenet. Aceștia nu depindeau de nobili, ci doar de monarh, ceea ce întărea controlul central. Sub urmașii săi, puterea suveranului scade și marii nobili sunt cei care fac legea. Regele Ioan Fără de Țară (1199–1216) acceptă *Magna Charta Libertatum* (Marea Cartă a Libertăților – din lb. latină), un document semnat în 1215, prin care se limitează puterea absolută a monarhului și se recunosc drepturi și libertăți pentru supuși.

Încă din 1265 a fost convocat Parlamentul, care a avut un rol important în guvernarea Angliei. Deși inițial avea un rol consultativ, treptat a devenit o instituție esențială în viața politică, având rolul de a controla finanțele și administrația, neopunându-se regelui, ci susținându-l.

Toate aceste măsuri au făcut ca Anglia să devină unul dintre cele mai bine organizate state din Europa medievală. Puterea regelui era clar definită, iar nobilimea era controlată, ceea ce a prevenit fărâmițarea politică.

Franța – un proces lent de centralizare

Fig. 2. Hugo Capet (987-996)

Spre deosebire de Anglia, Franța a avut un drum mai dificil spre centralizare. La începutul Evului Mediu, regatul era extrem de fragmentat. Regele avea autoritate directă doar asupra unui teritoriu mic, în jurul Parisului, în timp ce restul țării era controlat de mari feudali.

Procesul de consolidare a început odată cu urcarea pe tron a lui Hugo Capet, în anul 987 **(Fig. 2)**, fondatorul **dinastiei** capețiene. La început, puterea sa era limitată, dar urmașii săi au reușit treptat să întărească autoritatea regală.

Un moment important în acest proces a fost domnia lui Filip al II-lea August (1180–1223). Acesta a reușit să extindă semnificativ domeniul regal, în special prin victorii împotriva regelui Angliei. El a anexat teritorii importante și a redus influența marilor nobili, a organizat și o administrație mai eficientă, a numit funcționari regali care să reprezinte autoritatea monarhului în provincii, care se ocupau de colectarea taxelor și de aplicarea legilor. Această administrație a contribuit la consolidarea statului.

Un alt rege important a fost Ludovic al IX-lea (1226–1270), cunoscut și sub numele de Sfântul Ludovic. În timpul domniei sale, justiția regală a fost întărită, iar regele a devenit simbolul dreptății. El a introdus reforme juridice și a limitat abuzurile nobililor, ceea ce a crescut prestigiul coroanei. În plus, regii francezi au început să dezvolte o armată proprie, aflată sub control direct. Acest lucru a redus dependența față de nobili, care anterior furnizau trupe în schimbul privilegiilor. O armată regală puternică a permis monarhului să impună autoritatea în întregul regat. De asemenea, sistemul fiscal a fost îmbunătățit. Regele a obținut resurse financiare mai mari, ceea ce i-a permis să întrețină administrația și armata. Astfel, statul a devenit mai stabil și mai eficient.

Monarhia stărilor

În Evul Mediu, Franța a cunoscut o formă de organizare politică numită monarhia stărilor, care s-a dezvoltat în special începând cu secolele XIII–XIV. Această formă de guvernare reprezenta un compromis între puterea regelui și interesele principalelor categorii sociale, numite stări.

Societatea medievală franceză era împărțită în trei stări: clerul, care se ocupa de viața religioasă; nobilimea, care avea rol militar și de conducere, și starea a treia, formată din țărani, meșteșugari și burghezi orășeni. Regele conducea statul, dar, în anumite situații importante, precum stabilirea impozitelor sau susținerea unor războaie, el cerea sprijinul stărilor. Pentru a discuta aceste probleme, regele convoca Stările Generale, o adunare în care erau reprezentate cele trei stări. Deși această instituție nu avea putere legislativă reală, ea oferea regelui sprijin politic și financiar și permitea stărilor să-și exprime nemulțumirile. Monarhia stărilor a contribuit la consolidarea statului francez, deoarece a permis regelui să-și întărească autoritatea cu ajutorul nobilimii și al **burgheziei**. În timp, această formă de guvernare a pregătit trecerea spre monarhia absolută, care s-a impus în Franța în epoca modernă.

Alienor de Aquitania

Alienor de Aquitania (1122–1204) a fost una dintre cele mai importante și mai influente femei ale Evului Mediu european. S-a născut în ducatul Aquitania, o regiune bogată din sud-vestul Franței, și a devenit moștenitoarea acestuia la o vârstă fragedă, după moartea tatălui său. Aquitania era un teritoriu vast și prosper, ceea ce i-a oferit un statut politic deosebit încă din tinerețe.

În anul 1137, Alienor s-a căsătorit cu Ludovic al VII-lea al Franței **(Fig. 3)**, devenind regină a Franței. Căsnicia lor nu a fost una fericită, iar diferențele de caracter au dus la anularea căsătoriei în 1152. La scurt timp, ea s-a căsătorit cu Henric al II-lea, care a devenit rege al Angliei, oferindu-i statutul de regină. Prin această căsătorie, ea a avut un rol important în formarea unui vast imperiu, care cuprindea

teritorii din Anglia și din Franța. A avut mai mulți copii, printre care se numără și doi regi celebri: Richard Inimă de Leu și Ioan Fără de Țară.

Alienor nu a fost doar o figură simbolică, ci a participat activ la viața politică. Ea a însoțit armata în timpul celei de-a doua cruciade (1147–1149), ceea ce era foarte rar pentru o femeie din acea perioadă. De asemenea, a condus unele teritorii în absența soțului său și a avut o influență semnificativă asupra deciziilor politice.

Relația cu Henric al II-lea s-a deteriorat, iar Alienor a sprijinit o revoltă a fiilor săi împotriva regelui. Din această cauză, a fost închisă timp de aproximativ 15 ani, fiind eliberată după moartea acestuia, când a continuat să joace un rol important în conducerea regatului, mai ales în timpul domniei fiului său, Richard.

A murit în anul 1204, la aproximativ 80 de ani, fiind una dintre cele mai longevive și mai remarcabile personalități feminine ale Evului Mediu. Moștenirea sa este legată atât de puterea politică, cât și de influența culturală pe care a avut-o în Europa medievală.

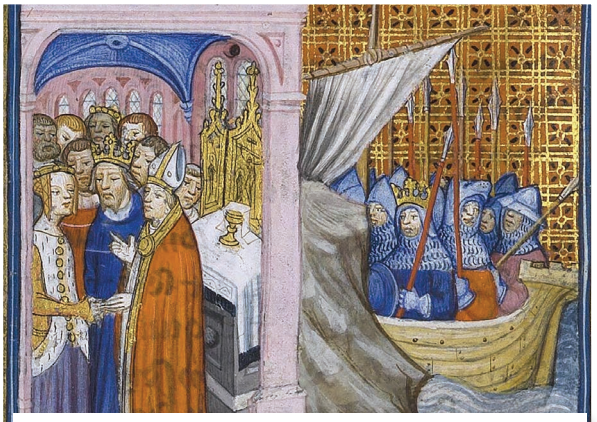

Fig. 3. (scenă stânga) Reprezentare din secolul al XIV-lea a nunții dintre Ludovic și Eleonora; (scenă dreapta) reprezentare a lui Ludovic plecând în cruciadă.

Fărâmițarea politică

În contrast cu Anglia și Franța, alte regiuni din Europa au rămas fărâmițate. Fărâmițarea politică din Evul Mediu reprezintă procesul prin care puterea centrală a statelor s-a slăbit, iar teritoriile au fost împărțite între numeroși conducători locali. Acest fenomen a fost caracteristic mai ales Europei occidentale, în perioada secolelor IX–XIII, după destrămarea Imperiul Carolingian.

După moartea lui Carol cel Mare, imperiul său a fost împărțit între urmași prin Tratatul de la Verdun (843) **(Fig. 4)**. Această împărțire a dus la slăbirea autorității centrale și la apariția unor regate separate, fiecare cu propriile interese. În lipsa unei puteri reale, nobilii locali au început să preia controlul asupra teritoriilor, transformându-se în seniori feudali.

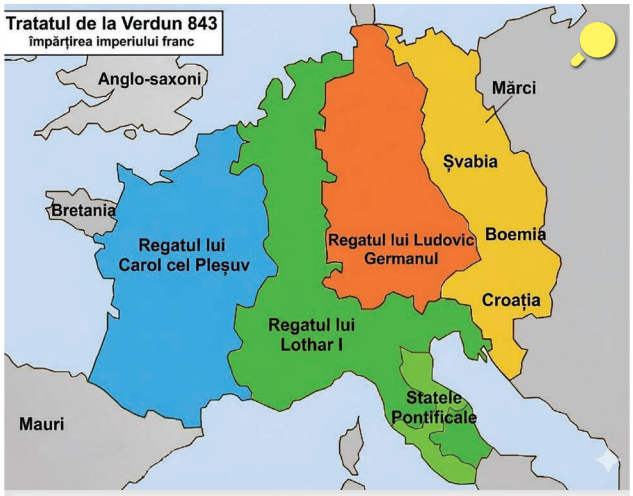

Fig. 4. Împărțirea moștenirii lui Ludovic cel Pios prin Tratatul de la Verdun (843)

Un alt factor important al fărâmițării a fost nesiguranța provocată de invaziile externe (normanzi, maghiari, arabi). Pentru a se proteja, oamenii căutau sprijinul unor conducători locali, ceea ce a întărit puterea acestora. Castelul a devenit centrul vieții politice și militare, iar seniorii locali își exercitau autoritatea asupra țăranilor și cavalerilor.

Fărâmițarea politică a avut atât efecte negative, cât și pozitive. Pe de o parte, a dus la slăbirea unității statelor și la numeroase conflicte între nobili. Pe de altă parte, a contribuit la dezvoltarea unor identități locale și la apariția unor forme de organizare politică care vor sta la baza statelor medievale târzii. În timp, unele regate au reușit să depășească această fărâmițare, prin consolidarea puterii regale. Regii au început să limiteze influența nobililor și să construiască administrații mai eficiente, punând bazele statelor centralizate moderne.

Fărâmițarea politică s-a manifestat foarte clar în Italia medievală și în Sfântul Imperiu Roman (Imperiul Romano-German), unde puterea centrală era slabă, iar conducătorii locali aveau o mare autonomie.

În Italia, după destrămarea dominației imperiale, teritoriul nu a fost unificat, ci împărțit în numeroase state independente. Au apărut orașe-stat puternice precum Veneția, Florența și Milano. Acestea erau conduse de familii bogate sau de elite comerciale și aveau propriile armate, legi și relații externe. De exemplu, Florența era dominată de familii influente, precum Familia Medici, care au sprijinit dezvoltarea culturii și a economiei. În același timp, sudul Italiei era organizat în regate separate, cum ar fi

Regatul Neapolelui. Toate aceste entități politice erau adesea în conflict unele cu altele, ceea ce arată nivelul ridicat de fărâmițare.

În Sfântul Imperiu Roman (Imperiul Romano-German), situația era similară. Deși exista un împărat, autoritatea sa era limitată, iar imperiul era format din sute de teritorii: ducate, principate, episcopate și orașe libere. Conducătorii locali aveau dreptul să-și administreze singuri teritoriile. Un exemplu important este „Bula de Aur" din 1356, emisă de împăratul Carol al IV-lea. Acest document stabilea că împăratul era ales de un grup de prinți electori, consolidând astfel puterea nobililor și slăbind autoritatea centrală. De asemenea, multe orașe din imperiu, precum Nürnberg sau Frankfurt, aveau statut de orașe libere imperiale, ceea ce însemna că depindeau direct de împărat, dar în practică se conduceau singure.

Aceste exemple arată că atât în Italia, cât și în Sfântul Imperiu Roman (Imperiul Romano-German), fărâmițarea politică a dus la existența unui mozaic de state și teritorii autonome, fiecare cu propriile interese, ceea ce a împiedicat formarea unor state centralizate puternice pentru mult timp.

Aplicații:

I. Citiți cu atenție sursa de mai jos și răspundeți, pe caiet, la următoarele cerințe:

„În secolele XI-XV, într-un șir de țări din Europa, s-a desfășurat procesul de unificare teritorială și de centralizare politică a statului. Esența acestui proces constă în lupta dusă de puterea centrală, sprijinită de orășenime, de țărănime, de mica feudalitate și de biserică, în vederea lichidării fărâmițării feudale a statului, a realizării unificării sale teritoriale și a centralizării sale politice (…).

Unificarea și centralizarea statului au fost grăbite în unele țări și de necesitatea de a se face față pericolelor externe sau de a desăvârși eliberarea țării de sub dominația străină. Astfel, unirea Castiliei cu Aragonul a contribuit la desăvârșirea eliberării Spaniei de sub cucerirea maură, prin cucerirea Granadei. "

Radu Manolescu, *Istoria medie universală*

1. Selectați, din sursă, informația care descrie esența procesului de unificare teritorială și de centralizare politică a statului.
2. Enumerați, pe baza sursei, categoriile sociale care erau interesate de procesul unificării teritoriale și al centralizării politice.
3. Identificați motivele pentru care aceste categorii sociale erau interesate în aceste procese.
4. Precizați, pe baza sursei date, alte motive pentru care unificarea și centralizarea statului au fost grăbite în unele țări.
5. Căutați exemple similare cu ale Spaniei și stabiliți asemănări și deosebiri în procesul de unificare teritorială și cel de centralizare politică.

II. *Metoda cubului*. Cu ajutorul acestei metode, sintetizați împreună cu colegii de clasă cunoștințele lecției:

a) DESCRIE procesul de centralizare statală în Anglia după cucerirea normandă din 1066.
b) COMPARĂ organizarea politică din Anglia și Franța cu fărâmițarea politică din Italia și Germania.
c) ASOCIAZĂ dinastia capețiană și pe Hugo Capet cu începuturile centralizării în Franța.
d) ANALIZEAZĂ motivele pentru care în Italia și în Germania s-a menținut fărâmițarea politică.
e) APLICĂ modelul monarhiei stărilor pentru a explica cum ar putea un rege să obțină sprijin pentru un război.
f) ARGUMENTEAZĂ dacă monarhia stărilor a limitat sau a consolidat puterea regelui.

ȘTIAȚI CĂ?

- Un rol important în crearea structurilor durabile l-au avut dinastiile domnitoare, care au reușit să unească sub controlul lor mai multe regiuni prin alianțe, căsătorii, războaie și administrare eficientă.
- În anul 1302 a fost convocată pentru prima oară Adunarea Stărilor Generale, în Franța, în care erau reprezentate clerul, nobilimea și orășenii.
- În spațiul românesc, statele medievale: Transilvania, Țara Românească și Moldova s-au constituit între secolele XIII–XIV, ca răspuns la presiunile externe și la dorința autonomiilor locale de a se organiza și apăra.

Lecția 5 Declinul Evului Mediu: războaie, foamete, epidemii

Războiul de 100 de ani

Evul Mediu, o perioadă de aproape o mie de ani din istoria Europei, a fost marcat nu doar de dezvoltări culturale și sociale, ci și de numeroase crize care au afectat profund viața oamenilor. Spre sfârșitul acestei epoci, între secolele al XIV-lea și al XV-lea, societatea medievală a intrat într-un declin vizibil, determinat de o serie de factori majori: războaie îndelungate, foamete și epidemii devastatoare.

Cauzele războiului

Principala cauză a conflictului a fost disputa pentru coroana Franței. După moartea regelui francez Carol al IV-lea (fără urmași direcți), regele Angliei, Eduard al III-lea, a revendicat tronul Franței, fiind nepotul acestuia pe linie maternă. Pe lângă motivele dinastice, un rol determinant l-au avut și interesele teritoriale, deoarece Anglia controla regiuni importante în Franța, precum Guyenne și Normandia, pe care dorea să le păstreze și să le extindă. De asemenea, motivele economice au fost esențiale, în special dorința de control asupra Flandrei, o zonă prosperă datorită comerțului cu lână și textile, precum și asupra rutelor comerciale.

Dicționar

artilerie: ansamblu de arme de foc (cu accesorii) care servesc la aruncarea de proiectile grele la distanță; parte a armatei care mânuiește acest material.

epidemie: extindere a unei boli contagioase într-un timp scurt, prin contaminare, la un număr mare de persoane dintr-o localitate, regiune etc.

subnutriție: stare patologică cronică determinată de reducerea rației alimentare, subalimentare.

Desfășurarea războiului

Războiul este împărțit în trei faze. Prima fază a războiului (1337–1360) a fost favorabilă Angliei, care a obținut victorii importante. În bătălia de la Crécy (1346) **(Fig. 1)**, armata engleză, deși mai mică, a învins forțele franceze datorită folosirii eficiente a arcașilor. O altă victorie majoră a fost obținută la Poitiers (1356), unde regele francez Ioan al II-lea a fost capturat. Conflictul s-a încheiat temporar prin Tratatul de la Brétigny (1360), care a adus pacea și a oferit Angliei teritorii importante în Franța.

Fig. 1. Bătălia de la Crécy (1346)

A doua fază (1369–1389) a marcat revenirea Franței sub conducerea regelui Carol al V-lea, numit și „Înțeleptul". El a evitat marile bătălii și a folosit tactici de uzură împotriva englezilor. Un rol important l-a avut comandantul Bertrand du Guesclin, care a organizat armata eficient. Francezii au recucerit teritorii precum Normandia și Aquitania. Englezii au început să piardă controlul asupra multor regiuni. În plus, Franța și-a întărit administrația și sistemul de taxe pentru a susține războiul. Această fază s-a încheiat cu un armistițiu temporar între cele două regate.

În a treia fază (1415–1453), conflictul a fost reluat de regele englez Henric al V-lea. Victoria sa din bătălia de la Azincourt a fost una decisivă datorită arcașilor englezi. După această bătălie, englezii au ocupat nordul Franței și chiar Parisul. Prin Tratatul de la Troyes (1420), Henric al V-lea a fost recunoscut ca moștenitor al tronului Franței. Situația s-a schimbat odată cu apariția Ioanei d'Arc, care a condus armata franceză către victoria de la Orléans. Ea a ridicat moralul francezilor și a contribuit la încoronarea regelui Carol al VII-lea. După moartea Ioanei d'Arc, francezii au continuat ofensiva. În final, Franța a câștigat războiul în 1453, recucerind aproape toate teritoriile ocupate de englezi.

Victoria finală a Franței a fost posibilă datorită reorganizării armatei, folosirii artileriei, sprijinului populației și slăbirii Angliei, afectată de probleme interne. În urma războiului, Anglia a pierdut aproape toate posesiunile sale din Franța, păstrând doar portul Calais. Conflictul a contribuit la formarea unui puternic sentiment de identitate națională în Franța, la declinul cavalerismului medieval și la apariția armelor de foc pe câmpul de luptă. De asemenea, a dus la consolidarea monarhiilor naționale și la centralizarea puterii regale.

Ioana d'Arc

Fig. 2. Ioana d'Arc în capela regelui Carol al VII-lea. (pictură de Dominique Ingres, 1854)

Ioana d'Arc (c. 1412–1431) **(Fig. 2)**, supranumită „Fecioara din Orléans", s-a născut într-un sat numit Domrémy, într-o familie simplă de țărani. De mică era cunoscută pentru credința ei puternică și pentru seriozitate. Ea a spus că a început să audă voci divine în jurul vârstei de 13 ani, pe care le-a identificat drept sfinți. Aceste voci i-ar fi cerut să-l sprijine pe regele Franței și să alunge trupele engleze în timpul Războiului de 100 de Ani. Deși nu avea pregătire militară, Ioana a reușit să câștige încrederea conducătorilor francezi. A purtat armură și a participat direct la lupte, ceea ce era neobișnuit pentru o femeie în acea perioadă. Prezența ei a ridicat moralul soldaților francezi, care au început să creadă mai mult în victorie. Astfel, în anul 1429, aceasta a reușit să mobilizeze populația, să elibereze orașul Orléans și să contribuie la încoronarea regelui Carol al VII-lea la Reims, întărind autoritatea regală și unitatea națională.

A fost capturată de dușmani, judecată de un tribunal al inchiziției dominat de englezi și, fiind acuzată de erezie, la vârsta de 19 ani a fost arsă pe rug la Rouen, în Franța, pe data de 30 mai 1431. Mai târziu, a fost declarată nevinovată, iar recunoașterea ei a crescut în timp, fiind considerată eroină națională a Franței. În anul 1920, Ioana d'Arc a fost canonizată de Biserica Catolică, devenind sfântă. Astăzi, ea este un simbol al curajului, al credinței și al patriotismului, fiind comemorată atât în Franța, cât și în întreaga lume.

Marea foamete de la începutul secolului al XIV-lea

La începutul secolului al XIV-lea, Europa a traversat una dintre cele mai grave crize alimentare din istoria sa, cunoscută sub numele de Marea foamete (1315–1317). Aceasta a afectat vaste regiuni ale continentului, în special Franța, Germania, Anglia și Țările de Jos, având consecințe profunde asupra populației și a economiei medievale.

Principala cauză a foametei a fost reprezentată de schimbările climatice nefavorabile. Ploile abundente și temperaturile scăzute s-au prelungit pe parcursul mai multor ani, distrugând recoltele și împiedicând maturizarea cerealelor. Situația a fost agravată de nivelul scăzut al agriculturii medievale, care se baza pe tehnici tradiționale și depindea în mare măsură de condițiile naturale. În același timp, creșterea rapidă a populației europene a pus o presiune tot mai mare asupra resurselor agricole existente. La aceste probleme s-au adăugat epidemiile și bolile care au afectat animalele, reducând semnificativ producția de hrană de origine animală. Lipsa alimentelor a dus la o mortalitate ridicată, milioane de oameni pierzându-și viața din cauza foametei și a bolilor asociate subnutriției. De asemenea, criza alimentară a provocat o gravă criză economică, prețurile produselor alimentare au crescut considerabil, iar comerțul a fost perturbat. Marea foamete a avut și consecințe sociale importante. Disperarea populației a dus la apariția unor revolte locale, la creșterea criminalității și la accentuarea tensiunilor sociale. În plus, alimentația insuficientă și condițiile de viață dificile au afectat sănătatea populației, făcând Europa mai vulnerabilă la epidemii și favorizând răspândirea marii epidemii de ciumă, care a făcut ravagii între anii 1347 și 1351.

Moartea Neagră (1347–1351)

Moartea Neagră a fost una dintre cele mai devastatoare epidemii din istoria Europei, manifestându-se între anii 1347 și 1351. Această epidemie de ciumă bubonică a afectat aproape toate regatele europene și a provocat pierderi umane fără precedent, ucigând un procent foarte mare din populația continentului.

Boala a fost cauzată de bacteria *Yersinia pestis*, transmisă în principal prin puricii care trăiau pe șobolani. Răspândirea rapidă a epidemiei a fost favorizată de dezvoltarea comerțului și a drumurilor comerciale dintre Asia, Orientul Mijlociu și Europa, mai ales prin intermediul porturilor maritime. În același timp, condițiile de igienă precare din orașele medievale, caracterizate prin aglomerare și prin lipsa sistemelor de salubritate, au contribuit semnificativ la extinderea bolii. Se estimează că între 30% și 60% din populația Europei a murit în doar câțiva ani **(Fig. 3)**, ceea ce a dus la depopularea satelor și a orașelor. Lipsa forței de muncă a provocat o criză economică profundă, producția agricolă și comercială a scăzut, iar salariile au crescut, slăbind relațiile feudale tradiționale. Astfel, structura socială medievală a început să se transforme.

Fig. 3. Victimele ciumei. Cronicile abatelui Gilles li Muisis (1272-1352)

Aplicații:

I. Citiți, cu atenție, sursa de mai jos și răspundeți, pe caiet, la următoarele cerințe:

„Englezii, care erau așezați în trei diviziuni, văzându-și dușmanii apropiindu-se, s-au ridicat fără teamă și s-au așezat în rânduri. Arcașii erau așezați ca un fel de barieră, iar oamenii în armură se aflau în spate. Nobilii și cavalerii Franței nu au înaintat într-o ordine regulată, ci fiecare după cum a dorit."

Fragment din *Cronica lui Jean Froissart*, sec. al XIV-lea

1. Ce organizare avea armata engleză înainte de începerea luptei?
2. Cum descrie autorul modul în care a înaintat armata franceză?
3. Ce avantaj militar al englezilor se poate deduce din modul de organizare descris în sursă?
4. Ce tip de sursă istorică este acest text și ce limitări ar putea avea relatarea unui cronicar medieval?

II. *Aplicație digitală*. Pornind de la sursele de mai jos (fragmente din cronici medievale), care descriu marea foamete, pe un Padlet comun, postați, în numele unor personaje (un țăran, un călugăr, un nobil), informații despre modul în care le-a fost afectată viața. Folosindu-vă de surse online, puteți completa informațiile din Padlet.

A. „Foamea s-a întins peste țară. Țăranii, slăbiți de lipsa pâinii, își mâncau semințele pe care ar fi trebuit să le semene. Mulți au murit pe marginea drumurilor, iar alții, disperați, au mâncat iarbă și rădăcini. Copiii plângeau, iar mamele nu aveau ce să le dea."

Din scrierile lui Jean de Venette, călugăr carmelit francez

B. „Plouă fără încetare și recoltele putrezesc pe câmp. Prețul grâului crește peste măsură, iar chiar și mănăstirile, care altădată aveau hambarele pline, sunt acum în lipsă. Frații împart pâinea în porții tot mai mici."

Matthew Paris, *Chronica Majora* (Marea Cronică - din lb. latină)

C. „Nici chiar cei bogați nu au fost cruțați. Domnii și cavalerii au văzut hambarele lor golindu-se și au fost siliți să vândă cai și podoabe pentru a cumpăra grâu. Oamenii lor mureau de foame pe domenii."

Cronica atribuită lui Guillaume de Nangis, cronicar al abației Saint-Denis

ȘTIAȚI CĂ?

- Ioana d'Arc avea doar 17 ani când a condus armata franceză la eliberarea orașului Orléans.
- Medicii purtau măști cu cioc – celebrele măști aveau un „cioc" umplut cu ierburi aromatice, pentru că se credea că aerul urât mirositor transmite boala.
- Oamenii mâncau orice găseau – în lipsa cerealelor, se consumau rădăcini, iarbă, scoarță de copac sau animale bolnave.

Recapitulare

1. Societatea feudală	2. Domeniul feudal	3. Biserica în Evul Mediu
• Relațiile dintre seniori și vasali au caracterizat societatea feudală în apusul Europei. • Cavalerii erau războinici călare, de obicei proveniți din rândul nobilimii, care serveau un senior feudal în schimbul unor pământuri sau privilegii.	• Domeniul feudal era o unitate economică, socială și politică de bază a societății medievale. • Castelul feudal era locuința nobilului dar avea, în același timp, și o semnificație militară. • Orașul medieval era un loc de schimburi comerciale, inovație și afirmare socială.	• Cauza principală a divergențelor dintre cele două biserici creștine o reprezintă pretenția fiecăreia în supremația universală. • Cruciadele reprezintă opt expediții militare pornite din Europa Occidentală către Țara Sfântă (Palestina), desfășurate între anii 1096 și 1270.
4. Moștenirea culturală a Europei	**5. Evoluții politice**	**6. Declinul Evului Mediu**
• Arta religioasă medievală a evoluat de la sobrietatea și soliditatea romanică la luminozitatea și verticalitatea gotică. • Literatura medievală a oferit modele de conduită și imagini eroice sau morale care au inspirat generații întregi. • Universitățile au pus bazele educației moderne și au promovat cercetarea și gândirea critică.	• Centralizarea statelor în apusul Europei s-a realizat prin creșterea autorității suveranului. • Fărâmițarea politică s-a menținut în spațiul german, deoarece marii feudali controlau teritorii întinse și exercitau o influență puternică asupra împăratului. • Italia, disputată între papă și împărat, va fi în cele din urmă dominată de puternicele orașe din nord.	• Războiul de 100 de ani a marcat tranziția de la Evul Mediu târziu către epoca modernă timpurie și a demonstrat impactul major al conflictelor teritoriale și dinastice asupra evoluției statelor europene. • Marea Foamete și Moartea Neagră au arătat cât de vulnerabilă era Europa medievală la crizele agricole, climatice și sanitare, schimbând profund viața și mentalitatea oamenilor.

Evaluare

I. Alegeți varianta corectă:

1. Domeniul feudal era:
a) o instituție religioasă;
b) o proprietate de pământ;
c) o organizație militară.

2. Adunarea Stărilor Generale a fost convocată pentru prima oară în anul:
a) 1096; b) 1204; c) 1302.

3. Marea Schismă a avut loc în anul:
a) 987; b) 1054; c) 1215.

4. Stilul gotic se caracterizează prin:
a) ziduri groase și ferestre mici;
b) arce semicirculare;
c) vitralii și verticalitate.

II. Completați spațiile libere cu răspunsurile corecte:

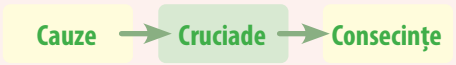
1. Societatea medievală era împărțită în trei stări: …, … și … .

2. Țăranii dependenți de pământ se numeau … .

3. Cavalerii participau la competiții organizate în timp de pace, denumite … .

4. Eroina franceză implicată în Războiul de 100 de ani a fost … .

III. Completați diagrama de mai jos cu două cauze și două consecințe ale Cruciadelor.

IV. *Explozie stelară*. Completați schema de mai jos, referitoare la lumea medievală.

CINE a provocat o grea înfrângere cruciaților în anul 1187?

UNDE a fost înființată prima universitate?

CUM trăiau oamenii în orașele medie0vale?

CÂND s-a format statul centralizat englez?

DE CE a izbucnit Războiul de 100 de ani?

Item	I	II	III	IV
Punctaj maxim 10 p.	4 × 0,5 = 2 p.	4 × 0,5 = 2 p.	4 × 0,5 = 2 p.	5 × 0,6 = 3 p.
	Se acordă un punct din oficiu.			

Lumea în mișcare. Tranziția spre modernitate

Unitatea VI

Lecția 1 – Cursa pentru mirodenii. Marile descoperiri geografice
Lecția 2 – Omul – măsura tuturor lucrurilor. Umanismul și renașterea
Lecția 3 – Reforma religioasă și impactul asupra Europei
Lecția 4 – *Statul sunt Eu!* Absolutismul monarhic

Recapitulare
Evaluare

Capela Sixtină (Vatican)

Lecția 1 Cursa pentru mirodenii. Marile descoperiri geografice

Cauzele marilor descoperiri geografice

Marile descoperiri geografice au deschis o nouă etapă în istoria lumii, extinzând orizonturile europenilor, determinând schimburi culturale profunde, transformând economia, societatea și modul de percepere a lumii. Inițiate de Portugalia și continuate de Spania, Anglia și Franța, aceste expediții au contribuit la impunerea dominației europene, reorganizarea producției în favoarea puterilor coloniale, dar și la modernizarea teritoriilor cucerite.

Transformările profunde din Europa Occidentală, de la sfârșitul Evului Mediu, în plan economic, social, politic și cultural au constituit principalele cauze ale marilor descoperiri geografice. Astfel, intensificarea comerțului a generat o cerere tot mai mare de metale prețioase, necesare pentru baterea monedelor, iar resursele miniere din Germania, Franța, Tirol, Slovacia și Transilvania erau insuficiente. De asemenea, mirodeniile și produsele orientale – precum piperul, scorțișoara, șofranul, mătasea și pietrele prețioase – aveau prețuri ridicate din cauza monopolului negustorilor arabi și venețieni, a numeroșilor intermediari și a taxelor comerciale. În plus, expansiunea Imperiului Otoman a îngreunat și mai mult comerțul cu Orientul, prin zona Mării Mediterane.

În plan politic, încheierea procesului de centralizare în unele state europene a permis monarhilor să finanțeze expediții pentru cucerirea de noi teritorii și a bogățiilor acestora. Dezvoltarea burgheziei, interesată de extinderea comerțului și a producției, a favorizat organizarea acestor călătorii. Totodată, în contextul Reformei Protestante, Biserica Catolică a sprijinit uneori expansiunea maritimă și evanghelizarea noilor teritorii, urmărind răspândirea catolicismului.

Dicționar

imperiu colonial: ansamblu de teritorii situate în afara Europei, cucerite și administrate de un stat european, în scopul exploatării resurselor, a forței de muncă și a controlului rutelor comerciale.

factorie: centru comercial constituit de europeni în teritoriile nou descoperite, unde negustorii cumpărau și depozitau mărfuri, controlau rutele comerciale, fără a cuceri teritorii întinse din interior.

Imperiul colonial portughez

După eliberarea de sub dominația musulmană și formarea unui stat unitar, Portugalia și-a dezvoltat o flotă puternică, ce a permis explorarea teritoriilor de pe coasta Africii. Inițiatorul acestor călătorii a fost Henric Navigatorul, fiul regelui Portugaliei, care a finanțat mai multe expediții pentru a găsi o nouă rută comercială spre Orient, iar, în acest context, au fost descoperite insulele Madeira și Azore.

În anii 1487 și 1488, Bartolomeu Diaz a explorat țărmul vestic și sudic al Africii, ajungând la extremitatea sudică a continentului, pe care a numit-o „Capul Furtunilor". Regele Ioan al II-lea al Portugaliei i-a dat ulterior numele de „Capul Bunei Speranțe". Pe baza informațiilor și a hărților existente, Vasco da Gama a plecat din Lisabona, a ocolit Africa pe la sud și a ajuns pe coasta Indiei (1497–1498). Întors în Portugalia cu

o încărcătură valoroasă de mirodenii, expediția sa a confirmat existența drumului maritim spre India, iar Portugalia și-a asigurat astfel monopolul comerțului cu mirodenii. Trei ani mai târziu, Pedro Álvares Cabral a plecat cu o flotă spre India, însă a ajuns accidental pe coasta Braziliei, pe care a numit-o inițial Terra de Vera Cruz.

Astfel, în secolul al XVI-lea, Imperiul colonial portughez cuprindea teritorii din Brazilia, de pe coasta Africii, insulele Moluce, precum și puncte comerciale în Macao și Canton, în China. De-a lungul coastelor, portughezii au creat numeroase factorii, fără a cuceri teritorii vaste în interior, pentru a evita costurile ridicate ale administrării acestora. Deținerea lor genera profituri importante, în special pentru Coroană, negustori și bancheri, însă, după unirea Portugaliei cu Spania (1580), imperiul portughez a intrat într-un declin treptat, pierzând o mare parte dintre colonii în favoarea spaniolilor, a olandezilor, a francezilor și a englezilor.

Descoperirea Americii. Imperiul colonial spaniol

Descoperirea Americii a fost posibilă datorită unei estimări greșite a dimensiunii Pământului și convingerii lui Cristofor Columb **(Fig. 1)** că se putea ajunge în Asia, navigând spre vest. Astfel, în 1492, Columb a plecat din portul Palos (Spania) cu trei nave – Niña, Pinta și Santa Maria – și aproximativ 90 de oameni, în căutarea unei rute spre India, ajungând în insulele Bahamas, apoi în Cuba și Haiti. Au urmat încă trei expediții în Lumea Nouă, în cadrul cărora a explorat Antilele Mici, Jamaica, coasta Americii Centrale și gurile fluviului Orinoco, fără a găsi aurul sperat. A murit fără să știe că descoperise un nou continent, convins fiind că ajunsese în Asia, motiv pentru care a numit populațiile locale „indieni".

Dovada existenței unui nou continent a fost adusă de Amerigo Vespucci, care a explorat coasta Americii de Sud, teritoriu denumit ulterior Venezuela („Mica Veneție"), datorită asemănării locuințelor de pe piloni cu cele din Veneția. În 1507, cartograful Martin Waldseemüller a folosit pentru prima dată numele „America", în onoarea lui Vespucci.

Imperiul colonial spaniol, format în urma acestor expediții, cuprindea teritorii întinse din America de Sud (cu excepția Braziliei), America Centrală, Mexic și regiuni din America de Nord, precum și Filipine. Acestea au fost organizate în vice-regate și exploatate, transformând Spania într-o mare putere economică în secolele XVI–XVII.

Fig. 1. „Prima debarcare a lui Cristofor Columb în America", pictură de Dióscoro Teófilo Puebla Tolín (1862)

Prima călătorie în jurul Pământului. Explorările engleze și franceze

În 1519, Ferdinand Magellan, om de știință și expert în chestiuni militare, a pornit din portul Sanlúcar cu cinci corăbii și a călătorit spre vest, încercând să ajungă în Asia. A navigat de-a lungul coastei Americii de Sud și a descoperit strâmtoarea care îi poartă numele, reușind să pătrundă în Oceanul Pacific. După o traversare dificilă de câteva luni, expedția a ajuns în Filipine, unde Magellan a fost ucis într-un conflict cu populațiile locale, dar drumul a fost continuat de Juan Sebastián Elcano. Acesta s-a întors în 1522 la Sevilla cu o singură navă și 17 supraviețuitori din cei 250 de membri ai echipajului, dar cu o încărcătură de mirodenii suficient de valoroasă pentru a acoperi costurile expediției **(Fig. 2)**. Călătoria a demonstrat sfericitatea Pământului și posibilitatea de a ajunge în Orient navigând spre vest, ocolind rutele controlate de portughezi.

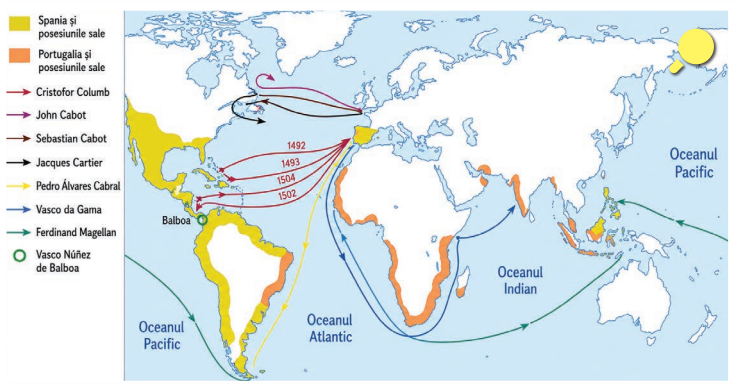

Fig. 2. Principalele călătorii și descoperiri geografice (secolele XV-XVI)

În 1497, John Cabot, aflat în serviciul regelui Henric al VII-lea al Angliei, a traversat Oceanul Atlantic și a ajuns pe coastele Americii de Nord, deschizând drumul ex-

plorărilor engleze în Lumea Nouă. Circa un secol mai târziu, Francis Drake a realizat prima circumnavigație realizată de un englez (1577-1580), expediția sa având atât importanță științifică, cât și geopolitică, prin acțiunile îndreptate împotriva posesiunilor spaniole din Americi și din Pacific.

În paralel, Franța a organizat propriile expediții atlantice prin călătoriile lui Jacques Cartier, care a întreprins mai multe explorări în America de Nord între 1534 și 1542. El a navigat pe fluviul Sfântul Laurențiu până în zona actualului Montréal și a stabilit contacte cu populațiile indigene.

Urmările marilor descoperiri geografice

Marile descoperiri geografice au produs transformări importante în economia, politica și cultura Europei. Noile teritorii au oferit materii prime și piețe de desfacere, iar comerțul s-a extins, centrul rutelor comerciale mutându-se din Marea Mediterană spre Oceanul Atlantic. Capitalul acumulat a fost investit în manufacturi, stimulând dezvoltarea economică. În Europa au fost introduse culturi noi, precum cartoful, porumbul, roșiile și tutunul. La nivel global, cuceririle europene au dus la dispariția civilizațiilor aztecă, incașă și mayașă, iar expansiunea colonială a favorizat ascensiunea burgheziei și răspândirea catolicismului. În ansamblu, marile descoperiri geografice au conectat continentele și au pus bazele expansiunii coloniale și ale unei forme timpurii de globalizare.

Aplicații:

I. Citiți cu atenție sursele și răspundeți la următoarele cerințe:

„În timpul câtorva decenii, întregul univers al europenilor, sprijinit pe mai multe secole de tradiții, se clatină. Primul șoc este al descoperirii unei lumi foarte diferite prin dimensiunile sale de tot ce-și închipuiau oamenii de la începutul secolului al XV-lea. Descoperirile succesive ale exploratorilor (...) provoacă totodată o extraordinară poftă de a face noi descoperiri și ideea că totul este posibil și că niciun învățământ dogmatic nu poate conține adevărul în comparație cu complexitatea situațiilor concrete. În spatele acestor constatări se proliferează noile tendințe (...): dorința de a separa știința de credință și a o atribui doar domeniului rațiunii și nașterea spiritului critic. Corolar al celui dintâi, al doilea șoc este cel al descoperirii unor alte civilizații (...) a căror existență abia era bănuită: (...) bogata civilizație a regatelor indiene, uimitoarea China a dinastiei Ming și Japonia șogunului Ashikaga - în plină anarhie politică, dar unde se dezvoltă o strălucitoare școală de pictură".

Serge Berstein, Pierre Milza, *Istoria Europei*

1. Cum sunt caracterizate, în sursa dată, civilizațiile din India, China și Japonia?
2. De ce credeți că autorul consideră drept un „șoc" descoperirea altor civilizații?
3. Care au fost principalele schimbări în modul de gândire al europenilor după marile descoperiri geografice? Care sunt consecințele acestor schimbări în plan economic, politic, cultural?
4. Considerați că schimbările economice dintr-o societate sunt o consecință a schimbării mentalității? Argumentați-vă răspunsul printr-un fapt istoric relevant din zilele noastre.

II. Temă de proiect – „Muzeograf pentru o zi în lumea civilizațiilor precolumbiene"

- Imaginați-vă că sunteți muzeografi la un mare muzeu din Mexic sau Peru și trebuie să realizați o expoziție pentru turiști despre marile civilizații precolumbiene. Documentați-vă și realizați o prezentare în care să surprindeți cele mai importante realizări ale acestor civilizații.
- Analizați critic consecințele dispariției acestor civilizații, apoi exprimați-vă opinia cu privire la gradul de toleranță al societății actuale față de diversitatea culturală.

ȘTIAȚI CĂ?

- Imperiul Inca avea o rețea impresionantă de drumuri, întinsă pe mii de kilometri prin Munții Anzi, care lega întregul imperiu, iar informațiile erau transmise rapid de mesageri alergători, care le duceau de la un capăt la altul al statului.
- Capitala Imperiului Aztec, Tenochtitlan (azi Ciudad de Mexico), era construită pe insule și străbătută de canale, asemănătoare unui „oraș al apelor" și că, la vremea sa, era unul dintre cele mai mari și mai spectaculoase orașe din lume.

Lecția 2

Omul – măsura tuturor lucrurilor. Umanismul și Renașterea

Dicționar

perspectiva liniară: tehnică folosită în arta Renașterii prin care artiștii creează iluzia de adâncime și de spațiu tridimensional în imagine, folosind linii care converg spre unul sau mai multe puncte.

clarobscurul: tehnică care utilizează alternanța dintre lumină și umbră, folosită pentru a reda volumul formelor și pentru a conferi mai multă expresivitate personajelor.

Mecenatul și tiparul

Renașterea este perioada de înflorire culturală a Europei, cuprinsă între secolele XIV–XVII, caracterizată prin redescoperirea valorilor Antichității, dezvoltarea științei, a literaturii și a artelor. Ea își are fundamentul în umanism, curent de gândire care plasează omul în centrul preocupărilor sale, „Omul – măsura tuturor lucrurilor", conform dictonului lui Protagoras. Spiritul umanist promovează libertatea de gândire, dorința de cunoaștere și încrederea în capacitatea omului, contribuind la formarea unei noi viziuni asupra lumii și destinului uman și influențând decisiv evoluția societății.

Schimbările din perioada Renașterii au fost determinate de transformările economice, sociale și culturale de la sfârșitul Evului Mediu. Reluarea comerțului cu Orientul a dus la o dezvoltare rapidă a orașelor italiene, precum Florența, Milano, Roma, Pisa și Genova, transformând Peninsula Italică în cea mai prosperă regiune a Europei. În același timp, afirmarea burgheziei a modificat structura socială și a contribuit la contestarea ierarhiei feudale și a valorilor tradiționale medievale. Progresele științifice și tehnice au schimbat percepția asupra omului, care nu mai este considerat lipsit de importanță, ci capabil de cunoaștere și creație. În plus, tipografia dezvoltată la Mainz, de bijutierul Gutenberg, a permis răspândirea rapidă a noilor idei.

În această atmosferă de încredere, au fost redescoperite ruinele artei romane și studiate critic textele antice, a fost redescoperită opera lui Platon și cultivată prietenia dintre oamenii de litere, care au corespondat și s-au întâlnit, formând o adevărată „republică a literelor".

Renașterea s-a afirmat mai întâi în Italia, unde existau vestigii greco-romane numeroase și o burghezie puternică, care au favorizat apariția mecenatului, susținut de familii influente, precum Medici și d' Este, dar și de papii Iuliu al II-lea și Leon al X-lea. Ulterior, ideile renascentiste s-au răspândit pe întreg continentul, mai întâi în Europa de Vest și Centrală și apoi în Europa de Est.

Idealul uman

Fig. 1. Savanți umaniști din perioada Renașterii, gravură

Umanismul desemnează o concepție optimistă despre om, întemeiată pe încrederea în capacitatea acestuia de cunoaștere și creație, subliniind rolul rațiunii, al educației **(Fig. 1)** și al potențialului uman în înțelegerea și în modelarea lumii. Acest curent se opune organizării și valorilor societății medievale, caracterizată printr-o economie închisă, relații sociale bazate pe dependență personală și o viață culturală dominată de Biserică, în care orice abatere de la doctrina oficială era considerată erezie.

Mentalitatea omului renascentist era diferită de cea a omului medieval, care nu încuraja raționalizarea resurselor și considera camăta un păcat. În noua viziune, prestigiul individului și al familiei era legat de succesul în afaceri și de prosperitate, nu de originea nobilă. Idealul uman se întemeia pe virtuți precum inteligența, chibzuința, spiritul întreprinzător, stăpânirea de sine și curajul, care îl făceau pe om „nobil" și îi deschideau drumul spre funcții de conducere. Noua mentalitate presupunea formarea unor cetățeni activi, implicați în viața comunității și a statului.

Umaniștii pledau pentru un nou model educațional, realizat în limba poporului, bazat pe stimularea curiozității elevului și pe dezvoltarea capacității de rezolvare a problemelor. Ei urmăreau formarea unei culturi enciclopedice, prin acumularea de cunoștințe din cât mai multe domenii, științifice și uma-

niste, precum și prin contactul cu artele, pregătind tineri capabili să devină diplomați și oameni de lume. Scopul era asigurarea unui standard de viață ridicat și o mai bună înțelegere a realității. În acest sens, se propunea renunțarea la învățământul scolastic medieval, bazat pe memorare mecanică, dogme ale Bisericii Catolice și pedepse severe.

Deși unii umaniști au criticat Biserica, ei nu s-au ridicat împotriva creștinismului, ci împotriva deformărilor suferite de textul Bibliei de-a lungul timpului. Ei au manifestat un interes deosebit pentru limbile de cultură ale Antichității, pentru a putea analiza critic textele clasice, dar și scrierile sacre.

Renașterea literară, istoriografia, gândirea politică și științele

Dezvoltarea literaturii, a istoriografiei, a gândirii politice și a științelor a fost favorizată de redescoperirea operelor antice, de apariția noilor teorii și instrumente științifice și de accesul tot mai larg al populației la cultură. Temele literare s-au diversificat, scriitorii punând în prim-plan omul și sentimentele sale, natura și frumusețea lumii, dar și critica societății. Printre reprezentanții de seamă ai literaturii renascentiste se numără: Dante Alighieri (*Divina Comedie*), Francesco Petrarca (*Canzoniere*), Giovanni Boccaccio (*Decameronul*), François Rabelais (*Gargantua și Pantagruel*), Pierre de Ronsard (*Odele*), William Shakespeare (*Hamlet*, *Romeo și Julieta*) și Miguel de Cervantes (*Don Quijote de la Mancha*).

Istoriografia a cunoscut schimbări importante în privința metodelor, a scopului și a surselor de cercetare, printre istoricii umaniști numărându-se Leonardo Bruni (*Istoria poporului florentin*) și Poggio Bracciolini (*Istoria Florenței*). Gândirea politică a readus în actualitate conceptele romane de stat și republică prin opera *Principele* a lui Niccolò Machiavelli, dar și critica la adresa societății, prin opera lui Erasmus din Rotterdam, *Elogiul nebuniei*, sau conturarea unor societăți utopice, de către Thomas Morus, în *Utopia*, și Tommaso Campanella, în *Cetatea Soarelui*.

În domeniul științelor, s-au afirmat Galileo Galilei (a studiat căderea corpurilor și a susținut teoria heliocentrică), Evangelista Torricelli (a cercetat presiunea atmosferică), Miguel Servet și William Harvey (au explicat circulația sângelui), Ambroise Paré (a perfecționat tehnici chirurgicale).

Renașterea artistică – caracteristici generale. Arhitectura. Sculptura. Pictura

Tendințele noi s-au manifestat cu o forță și o strălucire deosebite și în domeniul artelor, astfel încât Renașterea a rămas până astăzi epoca inegalabilei frumuseți întruchipate prin artă.

În această perioadă, arta s-a laicizat treptat, căpătând un caracter tot mai realist. Astfel, locul figurilor biblice, simbolice și lipsite de viață, a fost luat de reprezentări expresive, iar artiștii au urmărit să înfățișeze cât mai fidel lumea înconjurătoare, să observe natura și să surprindă cu exactitate corpul uman, spațiul și lumina. Omul s-a aflat în centrul creației artistice, artiștii fiind preocupați să redea frumusețea și demnitatea ființei umane, detaliile anatomice, expresiile feței și emoțiile, cu scopul de a surprinde viața în toată complexitatea ei.

Un alt aspect important l-a reprezentat schimbarea funcției artei: aceasta părăsind spațiul strict al monumentelor colective — biserici sau palate comunale — pentru a pătrunde treptat în locuințele private. În același timp, artiștii au căutat proporția ideală, simetria, ordinea, armonia și claritatea compoziției. Amenajarea spațiului a fost concepută după măsura omului și aplicată atât clădirilor, cât și organizării urbane.

Arhitectura renascentistă este o creație originală în care elementele greco-romane sunt reinterpretate și îmbinate cu influențe romanice și gotice. Arcul frânt este înlocuit cu cel semicircular, bolta ogivală cu bolta semicilindrică sau cu tavanul plat, iar cupola devine elementul definitoriu. În realizarea coloanelor, este preferat ordinul corintic, uneori îmbogățit cu decorații inspirate din natură sau mitologie.

Arhitectura civilă a cunoscut un avânt deosebit, ajungând uneori să depășească importanța celei religioase, pe fondul dezvoltării

Fig. 2. Palatul Pitti, reședință a ducilor Toscanei și chiar a regilor italieni, atribuită arhitectului Filippo Brunelleschi

orașelor. Au fost construite numeroase palate, vile, clădiri municipale, biblioteci și piețe publice. Locuințele au devenit mai luminoase, spațioase și funcționale, având curți interioare și spații destinate vieții cotidiene, preocuparea pentru conform prevalând în fața rolului defensiv. La Florența, palatele erau masive, organizate în jurul unor curți interioare elegante, precum *Palatul Medici*, *Palatul Strozzi*, *Palatul Pitti* **(Fig. 2)**. La Veneția, clădirile erau mai grațioase, cu ferestre ample și balcoane ornamentate: *Palatul Dogilor*, *Casa de Aur*. La Roma, Piața Capitoliului, amenajată de către Michelangelo, era un model de armonie urbană. În Franța, reprezentative sunt castelele de pe Valea Loarei – *Chambord*, *Blois*, *Chenonceaux* –, care îmbinau elemente renascentiste și medievale, și Palatul Luvru, una dintre cele mai importante realizări ale epocii. *Palatul Escorial* din Spania s-a evidențiat prin funcția sa complexă de reședință regală, mănăstire și necropolă.

Fig. 3. Domul din Florența, construit între 1420–1436; cupolă proiectată de Filippo Brunelleschi

Arhitectura religioasă a fost dominată de catedrale impunătoare, caracterizate prin echilibru și armonie, precum *Domul din Florența* **(Fig. 3)**, celebru pentru cupola proiectată de Brunelleschi. *Basilica Sfântul Petru* din Roma, realizată cu contribuția lui Bramante și Michelangelo, și *Basilica Sfântul Marcu* din Veneția, cunoscută pentru bogăția decorului, sunt alte monumente reprezentative. Arhitectura funerară este reprezentată de Capela Medici, realizată de Michelangelo, unde sunt înfățișați ducii Giuliano și Lorenzo, însoțiți de figuri alegorice – Ziua, Noaptea, Amurgul și Zorile.

Sculptura s-a desprins de arhitectură, devenind din nou o artă autonomă, nu doar un element decorativ al construcțiilor. Noile concepții se reflectau și în acest domeniu, în care se contura interesul pentru reprezentarea corpului uman, a expresivității fizionomiei și a interiorității umane, sugerate prin gesturi și emoții. S-a manifestat o preferință deosebită pentru bustul-portret, medalie, statuia ecvestră, realizate de preferință din marmură cu granulație fină și bronz.

Fig. 4. Pietà, realizată de Michelangello Buonarotti în anii 1498 și 1499, depusă în Basilica Sf. Petru din Roma

Un rol esențial în evoluția sculpturii renascentiste l-a avut Donatello, considerat inițiatorul noii viziuni artistice, opera sa marcând o ruptură față de tradiția medievală. Printre lucrările sale de seamă se numără *Sfântul Gheorghe, David* și statuia ecvestră a lui *Gattamelata*. Andrea del Verrocchio, sculptor care a avut un rol esențial în formarea noii generații de artiști, a realizat statuia ecvestră *Il Colleoni* și *David*. Michelangelo Buonarroti, considerat unul dintre cei mai mari artiști ai tuturor timpurilor, care dădea viață ideii în marmură, a realizat *David*, simbol al frumuseții și al forței umane, *Moise* și *Sclavii*, pentru mormântul papei Iuliu al II-lea, precum și celebra *Pietà* **(Fig. 4)**, amplasată în Catedrala Sfântul Petru.

Pictura a cunoscut o evoluție deosebită, atingând un nivel înalt de profunzime și expresivitate, care a transformat-o într-o formă de artă esențială a Renașterii. Tehnicile s-au diversificat, de la fresca murală la pictura în ulei, desen și schiță, iar temele au devenit tot mai variate. Printre inovațiile cele mai importante se numără utilizarea **perspectivei liniare** și **tehnica clar-obscurului**.

Fig. 5. „Primăvara", de Sandro Botticelli, realizată în jurul anilor 1477–1482

Școala florentină de pictură este reprezentată de Sandro Botticelli, care s-a remarcat prin eleganța liniei și temele mitologice, ilustrate în lucrările *Nașterea lui Venus* și *Primăvara* **(Fig. 5)**. Leonardo da Vinci a adus o abordare profundă a expresivității și a psihologiei umane, cu opere celebre, precum *Gioconda* și *Buna Vestire*. Michelangelo Buonarroti a transpus în pictură forța și dramatismul condiției umane, mai ales în frescele din Capela Sixtină, precum *Geneza* și *Judecata de Apoi*. Raffaello Sanzio a reprezentat idealul armoniei clasice prin operele sale, *Madona Sixtină* și *Școala din Atena*.

Școala venețiană este reprezentată de Tiziano Vecellio, care a excelat prin idealizarea figurii umane în *Bacchus și Ariadna*, și de Giorgione, care a introdus nudul feminin (*Venus adormită*). În Franța, portretistica este reprezentată de Jean și François Clouet (*Francisc I*), iar în Țările de Jos, Jan van Eyck (*Soții Arnolfini*) și Pieter Bruegel cel Bătrân (*Dansul țăranilor*) au adus în prim-plan scene de viață cotidiană. În Germania, Hans Holbein cel Tânăr (*Thomas Morus*) și Lucas Cranach cel Bătrân (*Martin Luther*) s-au remarcat prin portrete expresive, iar în Spania, El Greco (*Înmormântarea contelui de Orgaz*) a îmbinat influențele italiene și orientale într-un stil intens expresiv.

Aplicații:

I. Citiți cu atenție sursele și răspundeți la următoarele cerințe:

A. „O, Adam, (...) te-am așezat în mijlocul lumii pentru ca de acolo să poți examina mai ușor tot ce există. Te-am făcut nici ceresc, nici pământesc, nici muritor, nici nemuritor, pentru ca, stăpân pe tine însuți, să-ți poți crea destinul pe care îl preferi. Poți degenera în forme inferioare, care sunt animale, sau, dimpotrivă, poți, prin propria ta voință, să fii regenerat în forme superioare, care sunt divine”.

Giovanni Pico della Mirandola, *Despre demnitatea omului*

B. „Doresc ca omul nostru de curte să fie instruit în litere și să știe nu numai limba latină, ci și greaca (...), să cunoască poeți, precum și oratori și istorici și, în plus, să se priceapă a scrie în versuri și în proză. Nu voi fi mulțumit de cavalerul nostru dacă nu ar fi, în plus, muzician. Mai există un lucru pe care-l consider de mare importanță: talentul de a desena, precum și cunoștințe pictură”.

Baldassare Castiglione, *Curteanul*

C. „Cei care au devenit principi prin propriile arme și prin virtutea lor au întâmpinat cu greu dificultățile la începutul drumului lor, dar le-au depășit cu mai multă ușurință decât alții. Pentru că dificultatea nu constă în dobândirea puterii, ci în a o păstra. Iar aceia care s-au bazat pe propria lor capacitate, și nu pe hazard, au reușit să-și întemeieze statul mai trainic și mai durabil”.

Niccolò Machiavelli, *Principele*

1. Care sunt cele două posibilități ale omului de a-și construi propriul destin, conform sursei **A**?
2. Sunteți de acord că educația trebuie să aibă un caracter enciclopedic? Argumentați.
3. Care este viziunea lui Niccolò Machiavelli în ceea ce privește dobândirea și menținerea puterii, conform sursei **C**? Sunteți de acord cu el? Argumentați-vă punctul de vedere.
4. Organizați o dezbatere cu tema: „Trebuie societatea să rămână fidelă valorilor medievale sau să adopte idealurile umanismului renascentist?

II. Analizați imaginea alăturată (fig. 6), apoi rezolvați următoarele exerciții:

1. Utilizând surse digitale, argumentați de ce opera lui Rafael Sanzio, *Școala din Atena*, este considerată un „manifest vizual” al Renașterii, apoi realizați o expoziție cu titlul *Modele culturale: Pictori și sculptori renascentiști*.
2. Imaginați-vă că sunteți ghid turistic și realizați o prezentare referitoare la unul dintre monumentele renascentiste reprezentative: *Domul din Florența*, *Catedrala Sfântul Petru* sau altele.

Fig. 6. „Școala din Atena”, realizată de Rafael Sanzio între 1509–1511

ȘTIAȚI CĂ?

- Mulți istorici ai artei cred că Michelangelo a ascuns intenționat forma unui creier uman în mantia lui Dumnezeu din fresca *Crearea lui Adam*, sugerând că pictorul transmitea mesaje științifice subtile prin artă.
- Château de Chenonceau, unul dintre cele mai vizitate castele ale Văii Loarei, este supranumit „castelul doamnelor” deoarece a fost modelat și extins în mare parte de femei influente ale curții franceze, ceea ce este neobișnuit pentru arhitectura Renașterii dominată de patronaj masculin.

Lecția 3 Reforma religioasă și impactul asupra Europei

Dicționar

indulgență: practică a Bisericii Catolice prin care credincioșii puteau obține, în schimbul unei sume de bani, „iertarea" pedepselor pentru păcate.

excomunicare: excludere temporară sau definitivă a unei persoane dintr-o comunitate religioasă pentru abateri de la normele doctrinare, morale sau canonice.

Cauzele reformei. Indulgențele

Reforma religioasă din secolul al XVI-lea a reprezentat rezultatul unei crize îndelungate care a afectat Biserica Catolică pe parcursul Evului Mediu. Deși încă din secolul al XI-lea au existat încercări de reformă, Biserica nu a reușit să răspundă noilor realități și să se adapteze schimbărilor profunde ale societății. În acest context s-au afirmat o serie de reformatori **(Fig. 1)** precum Jan Hus, Girolamo Savonarola, Huldrych Zwingli (Ülrich), Martin Luther și Jean Calvin, care, prin ideile formulate, au schimbat profund viața religioasă și politică a Europei.

Mișcarea de reformă a fost declanșată de cauze diverse, de natură religioasă, economică, socială, politică și culturală. Crizele repetate din Evul Mediu – războaie, foamete și epidemii – au generat o profundă stare de nesiguranță în rândul populației, iar Biserica Catolică s-a dovedit adesea incapabilă să ofere răspunsuri convingătoare acestor neliniști și să constituie un sprijin pentru populație. În plus, marile descoperiri geografice au demonstrat existența unor comunități care trăiau în afara creștinismului, ceea ce a slăbit și mai mult autoritatea acesteia. Criticile s-au intensificat din cauza decăderii morale a clerului – marcat de luxul, acumularea de funcții, vânzarea **indulgențelor** și simonia – și a bogăției Bisericii, acumulate din taxe și din marile proprietăți deținute.

De asemenea, afirmarea burgheziei, dornică să acumuleze venituri și să își dezvolte activitățile economice, intra în contradicție cu concepțiile Bisericii (cămătăria și negoțul fiind considerate păcate), pe care această clasă socială și-o dorea mai săracă, cu un ceremonial religios simplificat și cu un număr mai redus de sărbători.

Încheierea procesului de centralizare, afirmarea sentimentului național și conflictele dintre papalitate și monarhii europeni au evidențiat dorința celor din urmă de a limita influența Romei în problemele religioase și de a dispune de veniturile Bisericii. Nu în ultimul rând, spiritul umanist și dezvoltarea tiparului au accelerat circulația ideilor critice și au favorizat răspândirea traducerilor biblice și a interpretărilor alternative ale doctrinei.

Fig. 1. Martin Luther și reformatorii din Wittenberg, de Lucas Cranach cel Tânăr (cca 1543)

Martin Luther. *Cele 95 de teze*, mântuirea prin credință

Nemulțumirile față de Biserica Catolică au căpătat forme violente în Imperiul Romano-German, unde atât nobilimea, cât și țărănimea priveau cu ostilitate papalitatea, considerată o instituție preocupată în principal de colectarea banilor. Momentul decisiv al Reformei l-a reprezentat afișarea de către Martin Luther a Celor 95 de teze pe ușa catedralei din Wittenberg, la 31 octombrie 1517. Călugăr augustin și profesor la Universitatea din Wittenberg, acesta beneficiase de o formare teologică solidă, studiind la Universitatea din Erfurt, unde s-a specializat în interpretarea Bibliei.

Revoltat de practica vânzării indulgențelor, el a susținut mântuirea prin credință, idee fundamentală a doctrinei sale. Luther a respins indulgențele, considerând că nu au fundament biblic și că induc în eroare credincioșii, afirmând că doar credința autentică, întemeiată pe Biblie, poate izbăvi omul de păcat. O altă idee importantă a fost aceea că toți credincioșii trebuie să cunoască Biblia și să o interpreteze, motiv pentru care era necesară traducerea ei în limba poporului. El a considerat ierarhia ecleziastică inutilă și a propus o biserică simplificată **(Fig. 2)**, în care conducerea să fie exercitată de slujitori aleși din comunitate. A criticat practici pe care le considera fără fundament biblic, precum cultul sfinților, venerarea Fecioarei Maria și existența ordinelor monahale, a propus reducerea numărului sacramentelor la trei (botezul, spovedania și împărtășania) și s-a pronunțat împotriva celibatului clerical.

Refuzând să se prezinte la Roma, a fost **excomunicat** de papa Leon al X-lea în anul 1521, dar a fost protejat de Frederic de Saxonia, la curtea căruia s-a refugiat și unde a început traducerea Bibliei în limba germană. În urma răspândirii ideilor sale, în 1524, în Imperiul Romano-German a izbucnit o revoltă condusă de Thomas Müntzer; Luther nu a sprijinit însă mișcarea, temându-se de haos social. În cele din urmă, împăratul Carol Quintul, prin Pacea de la Augsburg (1555), a consfințit existența luteranismului și a stabilit principiul potrivit căruia religia supușilor depinde de cea a principelui.

Fig. 2. „Le Temple de Paradis" (Templul Paradisului – din lb. franceză), interior dintr-un templu calvin, tablou de Jean Perrissin (1569–1570)

Jean Calvin

Fig. 3. Jean Calvin (1509–1564)

Născut la Noyon (Franța), Jean Calvin **(Fig. 3)** a studiat literatura și filosofia la Paris, dreptul la universitățile din Orléans și Bourges, iar greaca și teologia la Collège Royal, pentru a putea citi textele biblice în original. În jurul anului 1530 a îmbrățișat ideile Reformei, însă persecuțiile declanșate după „afacerea afișelor" l-au determinat să se stabilească la Basel, unde a publicat lucrarea *Instituțiile religiei creștine* (1536), în care și-a expus ideile.

Doctrina calvinistă are la bază ideea predestinării, conform căreia destinul omului este stabilit de Dumnezeu. Totuși, credincioșii trebuiau să ducă o viață morală și disciplinată, succesul în muncă fiind considerat un semn al alegerii divine pentru mântuire. De asemenea, Calvin susținea că Biblia reprezintă singura autoritate supremă în materie de credință și că Biserica trebuie să fie simplă, condusă de pastori și laici aleși din comunitate. El considera că ierarhia ecleziastică tradițională trebuie eliminată și că ar trebui menținute doar două sacramente: botezul și împărtășania.

Stabilit definitiv la Geneva în 1541, Calvin a fondat o Academie, un important centru de formare pentru calvinism, și a participat la redactarea *Ordonanțelor ecleziastice*, care reglementau organizarea Bisericii și a societății orașului. Astfel, el a impus o organizare strictă a vieții religioase, morale și sociale, orașul fiind condus de un Consiliu, aflat sub influența sa. Viața cotidiană era atent reglementată: erau limitate distracțiile, luxul vestimentar și comportamentele considerate imorale, iar anumite cărți erau interzise.

Henric al VIII-lea

Neputința regelui Henric al VIII-lea de a obține anularea primei căsătorii de către Sfântul Scaun a provocat ruptura cu Roma și introducerea oficială a protestantismului în Anglia. Prin *Actul de Supremație*, votat de Parlament în 1534, el s-a proclamat șef al Bisericii Angliei, aceasta fiind scoasă de sub autoritatea papei. Urcarea pe tron a Mariei Tudor a marcat o revenire la catolicism, însă Elisabeta I a restabilit protestantismul. În timpul acesteia, s-a introdus limba engleză în slujbele religioase, iar prin *Actul de Supremație* din 1559 a devenit „guvernator suprem" al Bisericii Anglicane. Deși au fost preluate elemente ale calvinismului (simplificarea cultului religios, menținerea a doar două sacramente și autoritatea Bibliei în materie de credință), s-au păstrat dogmele și o parte din liturghia catolică, altarele, un anumit fast ceremonial (mai ales în vestimentație) și instituția episcopatului. Această cale de mijloc a nemulțumit atât Sfântul Scaun, cât și puritanii (protestanți radicali).

Contrareforma. Conciliul de la Trento

Ideile protestante s-au răspândit cu o rapiditate remarcabilă în întreaga Europă: luteranismul a prins rădăcini în Germania și în țările nordice, în timp ce calvinismul și-a găsit adepți în Țările de Jos, Elveția, Anglia și Franța. Reforma a dus la ample procese de secularizare în Suedia, Danemarca, Norvegia și Anglia și a declanșat conflicte religioase sângeroase în spațiul german (1531–1555) și în Franța (1562–1598) **(Fig. 4)**, însă, în cele din urmă, noile confesiuni au fost recunoscute oficial.

Confruntată cu ascensiunea protestantismului, Biserica Catolică a răspuns prin Conciliul de la Trento (1545–1563), unde a fost reafirmată doctrina catolică și condamnate ideile reformate. Totodată, s-a decis înființarea seminariilor pentru formarea preoților și s-a elaborat un catehism menit să explice clar doctrina. În 1540, a fost creată *Societatea lui Iisus* de către Ignațiu de Loyola, sub autoritatea papei. Membrii acesteia au combătut Reforma prin predicare, educație și misiuni, contribuind la întărirea catolicismului în regiuni precum Flandra, Boemia și Savoia, dar și la misiuni de convertire în afara Europei.

Fig. 4. „Noaptea Sfântului Bartolomeu" (24 august 1572), tablou de Francois Dubois

Aplicații:

I. Citiți cu atenție sursele și răspundeți la următoarele cerințe.

A. „În sfârșit, dacă suveranii pontifi, ce țin pe Pământ locul lui Hristos, ar încerca să imite viața lui, adică sărăcia, ostenelile, învățătura, crucea, disprețul său față de viață; dacă s-ar gândi la înțelesul numelui de papă, care înseamnă tată, sau la titlul de prea sfânt, cu care sunt cinstiți, ce lucru mai plin de mâhnire s-ar găsi pe lumea asta? Cine ar mai cumpăra această slujbă cu toate averile lui sau, după ce a cumpărat-o, cine ar mai căuta s-o păstreze prin sabie, otravă și orice samavolnicie? De câte înlesniri n-ar fi ei lipsiți, dacă înțelepciunea s-ar întrona un singur moment în mintea lor? (...) Atâtea bogății, onoruri, putere, izbânzi, slujbe, atâtea dispense, indulgențe, cai, catâri, paznici, plăceri! Vedeți ce bâlci, ce seceriș, ce ocean de bunuri am cuprins în puține vorbe".

Erasmus din Rotterdam, *Elogiul nebuniei* (1509)

B. „32. Cei care se consideră siguri de mântuirea lor pentru că au scrisori de iertare vor fi condamnați pentru veșnicie, împreună cu învățătorii lor (...). 36. Fiecare creștin adevărat care se căiește are dreptul la deplina iertare a pedepsei și a vinovăției, chiar și fără scrisori de iertare (...). 45. Creștinii trebuie învățați că cel care vede un om nevoiaș și trece pe lângă el, dar dă [banii] pentru indulgențe, nu cumpără indulgențele papei, ci mânia lui Dumnezeu (..). 50. Creștinii trebuie învățați că dacă papa ar avea cunoștință de jaful făcut de cei predică indulgențele, el ar prefera, mai curând, ca biserica Sfântului Petru să fie arsă din temelii, decât să fie ridicată cu pielea, carnea și oasele turmei sale".

Martin Luther, *Cele 95 de teze*

1. Ce aspecte ale vieții și comportamentului papilor sunt criticate în sursa **A**?
2. Menționați principalele idei precizate în sursele **A** și **B**, apoi exprimați un punct de vedere argumentat care să ilustreze acordul sau dezacordul vostru în legătură cu ideile exprimate.
3. Folosind un exemplu istoric relevant, demonstrați dacă reforma Bisericii Catolice era necesară sau dacă instituția putea continua să funcționeze fără schimbări majore.

II. *Joc de rol* – „Discuție în Europa Reformei". Imaginați-vă că trăiți într-un oraș în care are loc o dezbatere importantă despre viitorul Bisericii. Redactați un scurt dialog în care să surprindeți o discuție între reformatori și reprezentanții Bisericii Catolice. Ulterior, prezentați dialogul sub formă de scenetă în fața clasei.

ȘTIAȚI CĂ?

- Stilul baroc a fost folosit de Biserica Catolică în timpul Contrareformei pentru a-i impresiona pe credincioși prin fast și monumentalitate. Astfel, interiorul bisericilor a fost transformat într-o adevărată scenă de teatru, pentru a amplifica efectul predicilor și emoția religioasă.
- Ideile lui Jean Calvin au avut consecințe economice importante, contribuind indirect la dezvoltarea spiritului capitalist deoarece el a reinterpretat interdicția cametei, susținând că împrumuturile pentru investiții pot purta dobândă, dar că aceasta trebuie stabilită prin lege.

Lecția 4 *Statul sunt Eu!* Absolutismul monarhic

Monarhia de drept divin. Administrație centralizată

Monarhia absolută desemnează sistemul politic în care întreaga putere a statului se află în mâinile suveranului, ale cărui decizii nu sunt limitate de legi, parlamente sau alte instituții politice, acesta reprezentând autoritatea supremă. Această formă de guvernare s-a conturat și s-a dezvoltat în secolele XVI–XVIII, în statele în care procesul de centralizare fusese desăvârșit, regele reușind să-și impună autoritatea în raport cu marii feudali.

Un alt factor important care a favorizat consolidarea autorității regale a fost declinul economic, politic și militar al nobilimii. Marii proprietari funciari, incapabili să se adapteze economiei de schimb, s-au confruntat cu scăderea veniturilor și au ajuns să depindă financiar de funcțiile și de privilegiile oferite de regalitate, transformându-se treptat în supuși fideli ai acesteia. În același timp, reducerea numărului războaielor, răspândirea armelor de foc și apariția armatelor de mercenari au dus la diminuarea rolului cavaleriei nobiliare, slăbind astfel influența militară a nobilimii. Pe de altă parte, burghezia, aflată în plin avânt economic, avea nevoie de sprijinul monarhului pentru a-și extinde activitățile comerciale și pentru a dobândi influență politică. Astfel, rivalitatea dintre nobilime și burghezie pentru supremație economică și politică a contribuit la întărirea puterii regale, deoarece ambele categorii sociale au ajuns să depindă de sprijinul suveranului.

În aceste condiții, monarhul și-a impus controlul asupra tuturor domeniilor vieții statului: legislativ, **administrativ**, economic și militar. El avea dreptul de a elabora legi, de a stabili impozite, de a emite monedă, de a numi demnitarii în funcțiile statului, de a conduce armata și de a decide politica externă, fiind totodată instanța supremă de judecată. În exercitarea puterii, suveranul era sprijinit de un consiliu restrâns și de un aparat administrativ fidel, însă decizia finală îi aparținea întotdeauna. O trăsătură esențială a monarhiilor absolute a fost diminuarea rolului **adunărilor reprezentative**, care au continuat să existe (Adunarea Stărilor Generale în Franța, Parlamentul în Germania sau Cortesurile în Spania), dar monarhii au apelat din ce în ce mai rar la consultarea lor.

Dicționar

adunări reprezentative: instituții cu caracter consultativ, formate din reprezentanți ai nobilimii, clerului și orașelor, convocate de rege pentru a discuta probleme politice și financiare (ex.: Stările Generale, Parlamentul, Cortesul).

centralizare administrativă: procesul prin care deciziile importante sunt luate de autoritatea centrală (regele și administrația sa), iar puterea autorităților locale este redusă.

Filip al II-lea al Spaniei

După încheierea Reconquistei, autoritatea regală a crescut constant, deschizând drumul monarhiei spaniole către absolutism, conturat în timpul domniei lui Carol Quintul (1516–1556). Împăratul a redus puterea nobilimii și autonomia provinciilor, a diminuat rolul Cortesurilor și a mărit impozitele pentru a-și asigura veniturile necesare pentru administrarea statului. În timpul său, Spania a devenit un vast imperiu, stăpânind Portugalia, o mare parte din Italia, Țările de Jos și întinse teritorii coloniale. Perceput inițial ca un suveran străin și confruntat cu numeroase revolte, împăratul și-a impus autoritatea și a inițiat modernizarea instituțiilor, bazată pe birocrație și consilii specializate.

În timpul lui Filip al II-lea (1556–1598) **(Fig. 1)**, sistemul absolutist s-a consolidat, regele administrând treburile statului ca un birocrat dedicat și rezervându-și dreptul de a lua personal deciziile, după studierea rapoartelor consilierilor săi. De asemenea, a redus considerabil autoritatea Cortesurilor și a folosit Inchiziția Spaniolă nu doar ca instrument de control religios

Fig. 1. „Banchet regal", realizat de pictorul Alonso Sánchez Coello (sec. XVI) (Filip al II-lea al Spaniei alături de familie și curteni)

împotriva protestanților și a musulmanilor, ci și ca mijloc de suprimare a opoziției politice. În ciuda bogățiilor uriașe aduse din colonii, politica externă agresivă a dus la declin economic și la pierderea supremației maritime a țării.

Ludovic al XIV-lea al Franței

Fig. 2. Ludovic al XIV-lea, portret oficial realizat de Hyacinthe Rigaud (1701)

În Franța, monarhia a evoluat spre un sistem absolutist în timpul regilor Francisc I (1515–1547) și Henric al II-lea (1547–1559). Aflat în rivalitate permanentă cu Carol Quintul, Francisc I a promovat pe plan intern o politică de centralizare și consolidare a puterii monarhice. El a guvernat cu ajutorul unui consiliu restrâns, a redus influența nobilimii locale în conducerea statului, a centralizat colectarea taxelor și a standardizat procedurile judiciare. În urma semnării concordatului cu papa Leon al X-lea, a obținut dreptul de a numi înalții prelați, asigurându-și controlul asupra Bisericii. Protector al artelor, s-a înconjurat de artiști celebri (Leonardo da Vinci) și a inițiat construcția și renovarea unor castele grandioase, precum Chambord, Fontainebleau și Luvru.

Henric al II-lea a continuat politica de centralizare și consolidare a absolutismului monarhic și a intensificat persecuțiile împotriva calvinilor, considerați o amenințare la adresa ordinii publice. După moartea sa, Franța a intrat într-o perioadă de criză, determinată de dorința nobilimii de a-și recupera privilegiile pierdute și de războaiele civile dintre catolici și hughenoți (1562–1598), în timpul cărora taberele adverse au apelat la sprijinul puterilor străine. Devenit rege al Franței, Henric al IV-lea (1589–1610) a restabilit pacea religioasă prin Edictul de la Nantes (1598), care le-a acordat protestanților libertatea de a-și exercita cultul.

În timpul lui Ludovic al XIII-lea (1610–1643), monarhia absolută s-a consolidat, pârghiile puterii fiind concentrate în mâinile regelui și ale cardinalului Richelieu, adevăratul conducător al statului. Puterea marilor seniori a fost redusă, ajungându-se chiar la demolarea unor castele care puteau deveni focare de rebeliune. Statele Generale au fost convocate tot mai rar, ultima întrunire având loc în 1614.

Monarhia absolută a atins apogeul în timpul lui Ludovic al XIV-lea (1643–1715) **(Fig. 2)**, supranumit Regele-Soare, când statul a ajuns să se confunde cu persoana monarhului, idee exprimată sugestiv prin celebrul dicton „Statul sunt eu!". Atotputernicia regelui se întemeia pe trei principii: suveranul se afla în vârful ierarhiei feudale, iar vasalii îi datorau fidelitate și sprijin; statul se identifica cu regele, izvor al justiției, al legislației și al autorității administrative; iar monarhia avea un caracter sacru, regele fiind considerat reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ. În acord cu această ideologie, Ludovic al XIV-lea a guvernat prin consilii specializate alcătuite din miniștri devotați, a refuzat să numească un prim-ministru, a transformat vechea nobilime feudală într-o nobilime de curte dependentă de favorurile regale, iar administrația locală a fost preluată de intendenți. Deși a încurajat dezvoltarea economică, măsurile protecționiste, centralismul excesiv și persecutarea protestanților au constituit factori care au frânat evoluția Franței.

Petru cel Mare al Rusiei

Fig. 3. Petru I cel Mare (1682-1725)

În Rusia, puterea țarului s-a consolidat în timpul lui Petru I cel Mare (1682–1725) **(Fig. 3)**, care a inițiat ample reforme menite să transforme statul într-o mare putere europeană, întărind autoritatea centrală și reorganizând instituțiile statului. El a reorganizat administrația, armata și sistemul fiscal, înființând instituții moderne și impunând un control mai strict asupra întregului imperiu. Petru I a supus și Biserica autorității sale, desființând în 1721 Patriarhia Moscovei și înființând Sfântul Sinod, instituție aflată sub controlul statului. Pentru modernizarea Rusiei, țarul a încurajat dezvoltarea industriei și a comerțului, a introdus modele occidentale în armată și administrație și a fondat orașul Sankt Petersburg în 1703, mutând aici capitala în 1712. Personalitate autoritară, Petru I a urmărit și consolidarea

poziției Rusiei în plan extern, implicând țara în Marele Război al Nordului (1700–1721) împotriva Suediei. Victoria de la Poltava (1709) și Tratatul de la Nystad (1721) au asigurat Rusiei accesul la Marea Baltică, transformând-o într-o importantă putere europeană. În 1721, Petru I și-a asumat titlul de împărat, iar Rusia a devenit oficial Imperiul Rus. Reformele sale au schimbat profund instituțiile și societatea rusă, consolidând caracterul autocratic al monarhiei.

Monarhia absolută a influențat profund evoluția statelor europene, contribuind la declinul feudalismului și la dezvoltarea administrației, a armatei și a economiei, dar a generat numeroase abuzuri și nemulțumiri sociale din cauza limitării libertăților și a participării politice. Nemulțumirile generate de aceste politici au alimentat conflicte sociale și politice, contribuind, în cele din urmă, la apariția ideilor iluministe și la contestarea regimurilor absolutiste.

Aplicații:

I. Citiți cu atenție sursele și răspundeți la următoarele cerințe:

„Nu voi permite ca, în regatul meu, legătura firească a îndatoririlor și a obligațiilor comune să ducă la o asociere care ar putea degenera într-o mișcare de rezistență (...). Magistratura nu constituie un corp, nici o putere separată de cele trei existente în regat (...). Puterea suverană rezidă numai în persoana mea; de la mine derivă toate puterile și autoritățile statului. Deplinătatea acestei autorități, exercitate doar în numele meu, îmi aparține întotdeauna și nu poate fi folosită niciodată împotriva mea (...).

Numai mie îmi aparține puterea legislativă, fără îngrădire și fără divizare, iar prin autoritatea mea exclusivă, funcționarii nu hotărăsc legile în locul meu, ci le înregistrează, le publică și le aplică, căci întreaga putere publică emană de la mine, iar drepturile și interesele națiunii nu pot constitui un corp separat de monarh; ele sunt în mod necesar unite cu ale mele și se află numai în mâinile mele".

Jean-Michel Lambin, *Histoire*, Discursul lui Ludovic al XV-lea
în fața Parlamentului din Paris (3 martie 1766)

1. Cum explică Ludovic al XV-lea relația dintre interesele națiunii și autoritatea monarhului?
2. Reformulați acest discurs încât să poată fi rostit într-un stat democratic, în care suveranitatea aparține cetățenilor și nu monarhului.
3. Ce riscuri politice, sociale și juridice pot apărea într-un sistem în care toată puterea este concentrată în mâinile unei singure persoane, așa cum susține Ludovic al XV-lea?
4. Sunteți de acord sau nu cu afirmația că„puterea suverană rezidă numai în persoana regelui"? Susțineți-vă opinia cu argumente istorice sau cu principii politice.

II. *Joc de rol* – „Dacă aș fi supus într-o monarhie absolută…" Împărțiți clasa în trei grupe, fiecare reprezentând câte un stat – Franța, Anglia și Spania –, apoi rezolvați următoarele cerințe:

Cerința 1 – „Viața supușilor" – Membrii fiecărei echipe își imaginează un dialog între reprezentanții diferitelor categorii sociale, în care discută avantajele și nedreptățile vieții într-o monarhie absolută.

Cerința 2 – „Vocea poporului" – Elevii își imaginează că regele le cere părerea despre puterea sa și redactează o scrisoare (6–8 rânduri) în care susțin menținerea absolutismului sau limitarea puterii, folosind idei despre drepturi, taxe, legi și participarea poporului la conducere.

Cerința 3 – „Știri de la Curtea Regală" – Fiecare echipă creează un mini-jurnal de știri în care prezintă un eveniment important (de exemplu, un conflict politic sau o taxă nouă), precum și reacția poporului și a regelui.

Cerința 4 – Dezbatere – În încheiere, toate grupele participă la o dezbatere în care aduc argumente în favoarea sau împotriva sistemului absolutist.

ȘTIAȚI CĂ?

● Ludovic al XIV-lea a construit Palatul Versailles, unde a mutat curtea regală (care funcționa după reguli stricte și cu ceremonii zilnice) pentru a controla mai ușor nobilimea, transformând reședința într-un instrument de putere și propagandă.

Recapitulare

Cursa pentru mirodenii. Marile descoperiri geografice	Omul – măsura tuturor lucrurilor. Umanismul și Renașterea
• Marile descoperiri geografice au avut cauze economice, politice, sociale și religioase. • Portugalia și Spania au inițiat explorările maritime și au format primele imperii coloniale. • Anglia și Franța s-au alăturat ulterior expansiunii coloniale. • Descoperirile geografice au produs transformări majore în economie și societate.	• Renașterea este perioada de dezvoltare culturală, bazată pe redescoperirea Antichității. • Umanismul a pus omul în centrul preocupărilor, promovând încrederea în rațiunea și capacitatea sa. • Umanismul a promovat un nou ideal de educație, o nouă morală și implicarea civică. • Renașterea a reprezentat o perioadă de înflorire a literaturii, a istoriei, a gândirii politice, a științei și a artelor.
Reforma religioasă și impactul asupra Europei	***Statul sunt Eu!* Absolutismul monarhic**
• Reforma religioasă este o consecință a crizei profunde cu care se confrunta Biserica Catolică. • Martin Luther a susținut mântuirea prin credință, autoritatea exclusivă a Bibliei. • Jean Calvin a promovat ideea predestinării divine și o viață austeră. • Biserica Catolică a reacționat prin Conciliul de la Trento și prin ordinul iezuiților.	• Monarhia absolută este un sistem politic (secolele XVI–XVIII) în care regele deține întreaga putere. • În Franța, absolutismul a atins apogeul în timpul lui Ludovic al XIV-lea („Statul sunt Eu!”). • În Spania și Rusia, absolutismul s-a consolidat sub Filip al II-lea, respectiv Petru cel Mare. • Monarhia absolută a provocat numeroase abuzuri, care au dus la schimbarea sistemului de conducere.

Evaluare

I. Alegeți varianta corectă de răspuns:

1. Opera care a readus în actualitate conceptul roman de stat și republică se numește:
a. „Utopia”
b. „Elogiul nebuniei”
c. „Principele”

2. Ideea predestinării, a unei Biserici simple și a doar două sacramente a fost susținută de:
a. Martin Luther
b. Jan Hus
c. Jean Calvin

3. Absolutismul monarhic se bazează pe ideea atotputerniciei regelui determinată de:
a. separarea puterilor
b. identificarea statului cu persoana regelui
c. caracterul sacru al monarhiei

4. Prima circumnavigație a fost realizată de:
a. Expediția lui Ferdinand Magellan
b. Expediția lui Francis Drake
c. Expediția lui John Cabot

II. Realizați corespondența corectă dintre termenii din cele două coloane.

1. Tiziano Vecellio	a. Franța
2. Ferdinand Magellan	b. Madrid
3. Leonardo da Vinci	c. Veneția

III. Rescrieți următoarele enunțuri astfel încât să exprime un adevăr. Argumentați de ce în forma actuală ele sunt false.

1. Descoperirea noilor teritorii de către europeni nu a fost benefică pentru cei din urmă.

2. Cupola și arcul frânt sunt elementele definitorii ale arhitecturii renascentiste.

3. Încheierea procesului de centralizare și afirmarea sentimentului național constituie cauzele economice ale reformei Bisericii Catolice, iar afirmarea burgheziei, o cauză politică importantă.

4. Statele Generale au fost convocate rar în timpul lui Ludovic al XIII-lea, ultima întrunire având loc în 1789.

IV. Formulați un punct de vedere referitor la rolul ideilor umaniste în evoluția Europei, aducând două argumente în vederea susținerii acestuia.

Item	I	II	III	IV
Punctaj maxim 10 p.	$3 \times 0,6 = 1,8$ p.	$3 \times 0,4 = 1,2$ p.	$4 \times 0,8 = 3,2$ p.	$1 + (0,9 \times 2) = 2,8$ p.
	Se acordă un punct din oficiu.			

Recapitulare finală

Unitatea I – Laboratorul istoriei

- Istoria este știința care studiază trecutul omenirii, din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre.
- Istoricii reconstituie trecutul pe baza izvoarelor istorice care sunt împărțite în mai multe categorii, pe baza mai multor criterii, însă, în general, se folosește împărțirea în izvoare nescrise și scrise.

- Științele auxiliare, precum cronologia, ajută la reconstituirea trecutului.
- Informațiile oferite de izvoarele istorice trebuie analizate cu obiectivitate și puse în context, pentru a obține o imagine cât mai fidelă a ceea ce s-a întâmplat.

- Orice zonă geografică locuită de oameni este un spațiu istoric.
- Studierea faptelor și a proceselor istorice începe prin plasarea acestora în timp și spațiu.
- Timpul istoric, în cazul nostru, este împărțit în două ere și cinci epoci: era de dinainte și cea de după Hristos.

Unitatea II – Zorii civilizației

- Preistoria este prima și cea mai lungă dintre cele cinci epoci. În mod convențional, a început odată cu apariția omului și s-a încheiat atunci când s-a inventat scrisul.
- În general, ea este împărțită în Epoca pietrei și Epoca metalelor, fiecare dintre acestea având mai multe etape.

- Primele civilizații importante au apărut în regiunea numită Semiluna Fertilă, care se întinde din Golful Persic până spre Valea Nilului.
- În acest areal s-au dezvoltat, printre altele, civilizația mesopotamiană și cea egipteană, începând din a doua jumătate a mileniului al IV-lea î.H.

- Moștenirea culturală a Orientului Antic este, în egală măsură, bogată și importantă.
- Cel mai vechi cod de legi păstrat a fost redactat în timpul domniei regelui babilonian Hammurabi, iar cea mai veche operă literară care s-a păstrat este Epopeea lui Ghilgameș.

Unitatea III – Originile civilizației europene: modele politice și culturale în lumea greco-romană

- Civilizația greacă a jucat un rol extrem de important în istoria Europei.
- Aceasta s-a dezvoltat în sudul Pen. Balcanice, în vestul Pen. Asia Mică și în insulele M. Egee.
- Grecii au influențat puternic evoluția lumii mediteraneene, printre altele, grație procesului de colonizare.

- Roma a fost întemeiată în anul 753 î.H., pe șapte coline, de lângă fluviul Tibru, din Câmpia Lațium, situată în zona centrală a Pen. Italice.
- Istoria Romei antice se împarte în trei mari perioade: regală (753–509 î.H.), republicană (509–27 î.H.) și imperială (27 î.H.–395 d.H.).

- Moștenirea culturală greco-romană este de o mare însemnătate pentru lumea contemporană.
- Grecii au creat standardul artistic numit clasic, au contribuit la dezvoltarea științei și au pus bazele democrației.
- Probabil că cea mai de preț moștenire a Romei este dreptul.

Unitatea IV – Geneza lumii medievale

- Imperiul Roman s-a scindat în două părți, în anul 395 d.H., pe care astăzi le numim Imperiul Roman de Răsărit și Imperiul Roman de Apus.
- Cel de-al doilea s-a prăbușit în anul 476 d.H., iar pe teritoriul care i-a aparținut au apărut o serie de „regate barbare", precum Regatul francilor.

- Imperiul Roman de Răsărit a rezistat până în anul 1453, când Constantinopolul a fost cucerit de către sultanul otoman Mehmed al II-lea.
- Cu referire la perioada de după anul 630 d.H., istoricii vorbesc despre Imperiul Bizantin, pentru a sublinia caracterul preponderent grecesc.

- Religia islamică a fost creată de profetul Muhammad (Mahomed), la începutul secolului al VII-lea, în Pen. Arabică. Islamul este o religie monoteistă care îl preamărește pe Dumnezeul unic numit Allah.
- Arabii au creat un imperiu foarte întins numit Califat.

Unitatea V – Credință, putere și cunoaștere în lumea medievală

- În Evul Mediu, în Europa Occidentală, s-a dezvoltat ceea ce astăzi numim societatea feudală.
- Denumirea vine de la cuvântul „feudă" care însemna, cel mai adesea, un domeniu funciar însemnat.
- Prin și în jurul feudei s-a creat un sistem bazat pe loialități personale.

- Biserica creștină s-a scindat, în anul 1054, în două confesiuni: catolică și ortodoxă.
- Cererea de ajutor a Bizanțului a dus la declanșarea primei cruciade (1096–1099), care s-a soldat cu cucerirea Ierusalimului și întemeierea unor state latine în Orient.

- Fervoarea religioasă a dus la construirea a numeroase catedrale în Occident, în stil romanic sau gotic.
- Evul Mediu a însemnat pentru Europa Occidentală și o perioadă presărată cu dezastre precum, războaiele, foametea ori epidemiile. Marea epidemie de ciumă a lovit Europa între 1347–1351.

Unitatea VI – Lumea în mișcare. Tranziția spre Modernitate

- Spre sfârșitul secolului al XV-lea europenii au căutat o nouă rută pentru a aduce mirodenii din Asia.
- În acest context, spaniolii au descoperit America, iar portughezii au ajuns în India ocolind Africa.
- Spania și Portugalia și-au împărțit teritoriile nou-descoperite.

- În secolul al XIV-lea, în Italia a apărut umanismul, o nouă modalitate de raportare la om, care îl plasa pe acesta în centrul tuturor preocupărilor.
- Umanismul a favorizat dezvoltarea Renașterii artistice din secolele XIV–XVI. Reforma religioasă a fost începută în anul 1517 de către Martin Luther.

- Reforma a dus la scăderea puterii și a influenței Bisericii Catolice.
- Absolutismul este un regim politic de natură monarhică, în care monarhul are o putere absolută de drept divin.
- Ludovic al XIV-lea, regele Franței (1643–1715), este cel mai celebru monarh absolut din Europa.

Evaluare finală

I. Alegeți varianta corectă de răspuns:

1. Bronzul este un aliaj compus în special din:
a. aur și argint b. cupru și cositor c. zinc și plumb

2. Primul împărat roman a fost:
a. Augustus b. Tiberius c. Caligula

3. Refacerea Imperiului Roman a fost un obiectiv al împăratului:
a. Constantin al VII-lea b. Vasile al II-lea c. Iustinian I

4. Prima cruciadă s-a desfășurat între anii:
a. 1094–1096 b. 1095–1097 c. 1096–1099

5. America a fost descoperită de către:
a. Cristofor Columb b. Ferdinand Magellan c. Amerigo Vespucci

6. Ludovic al XIV-lea a fost regele:
a. Franței b. Angliei c. Spaniei

II. Realizați corespondența corectă dintre termenii din cele două coloane. Fiecare asociere se poate realiza o singură dată.

1. Enheduana	a. Reforma religioasă
2. Dioclețian	b. Hegira
3. Saladin	c. Bătălia de la Hattin
4. Muhammad	d. Tetrarhia
5. Martin Luther	e. Divina Comedie
6. Dante Alighieri	f. Fiica lui Sargon I

III. Stabiliți dacă următoarele enunțuri sunt adevărate (A) sau false (F).

	A	F
1. Babilon a fost un oraș-stat întemeiat pe malul Nilului.	☐	☐
2. Războiul Peloponesiac a fost câștigat de către Atena.	☐	☐
3. Imperiul Romano-German a fost creat de către Carol cel Mare.	☐	☐
4. Profetul Muhammad a murit în anul 632 d.H.	☐	☐
5. Cruciații au creat Regatul Ierusalimului.	☐	☐
6. Pacea de la Augsburg a fost încheiată în anul 1555.	☐	☐

IV. Alegeți coloana care conține doar date corecte.

Periodizarea istoriei Romei antice		
A	**B**	**C**
Regatul (753–509 î.H.)	Regatul (814–509 î.H.)	Regatul (753–501 î.H.)
Republica (509–27 î.H.)	Republica (509–31 î.H.)	Republica (501–27 î.H.)
Imperiul (27 î.H.–395 d.H.) - 1. Principatul (27 î.H.–284 d.H.); 2. Dominatul (284–395 d.H.).	Imperiul (31 î.H.–395 d.H.) - 1. Principatul (31 î.H.–284 d.H.); 2. Dominatul (284–395 d.H.).	Imperiul (27 î.H.–410 d.H.) - 1. Principatul (27 î.H.–284 d.H.); 2. Dominatul (284–410 d.H.).

V. Realizați enunțuri corecte din punct de vedere istoric utilizând următorii termeni:

faraon, Imperator, iconoclast, catedrală, absolutism

Item	I	II	III	IV	V
Punctaj maxim 10 p.	6 × 0,4 = 2,4 p.	6 × 0,4 = 2,4 p.	6 × 0,4 = 2,4 p.	0,8 p.	5 × 0,2 = 1 p.
	Se acordă un punct din oficiu.				

ISBN 978-973-47-4515-9
edituraparalela45.ro

EDITURA PARALELA 45
EDUCAȚIONAL